

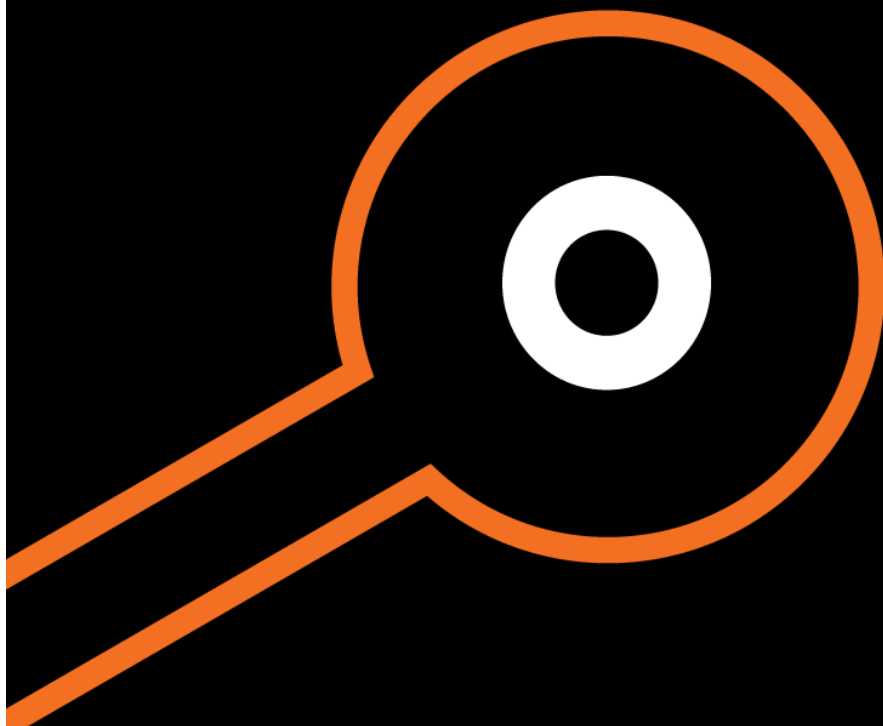
CRTA:

IZBORI 2023

DRUGI PRESEK DUGOROČNOG

POSMATRANJA

21. novembar - 10. decembar

SADRŽAJ

1 SAŽETAK	3
2 POLITIČKI KONTEKST	6
3 TOK IZBORNOG PROCESA I RAD IZBORNE ADMINISTRACIJE	9
3.1 Generalna ocena rada izborne administracije	9
3.2 Rad Republičke izborne komisije	10
3.1.1 Odlučivanje o izbornim listama	11
3.1.2 Slučaj izborne liste Dosta! Evropski put	11
3.1.3 Sporni potpisi - odbijanje dve izborne liste	13
3.1.4 Odlučivanje po prigovorima	15
3.1.5 Odlučivanje Upravnog suda	15
3.3 Rad Gradske izborne komisije Grada Beograda	15
3.3.1 Proglašenje izbornih lista i uočeni nedostaci	16
3.3.2 Odlučivanje o manjinskim listama	18
3.3.3 Odlučivanje o prigovorima na proglašene izborne liste	18
3.3.4 Primena roka za podnošenje prigovora	18
3.3.5 Zakazivanje sednica i praksa u radu GIK Beograd	19
3.4 Preseljenje birača i pravo na lokalnu samoupravu	20
4 TOK IZBORNE KAMPANJE	23
4.1. Tok kampanje na terenu	23
4.1.1 Vesnik izbora – aktivna vlast	25
4.1.2 Jedan entitet: država i partija	27
4.1.3 Oštre podele: “mi ili oni” i “povratak u prošlost”	29
4.1.4 Opstrukcije, provokacije i incidenti	30
4.1.5. Zastrašivanja, pritisci, podmićivanja i zloupotreba ličnih podataka	31
4.2 Pluralizam u medijima	35
4.2.1 Glavni nalazi monitoringa medija	35
4.2.2 Zastupljenost i ton izveštavanja o političkim akterima	36
4.2.3 Uloga predsednika Srbije u izbornoj kampanji	37
4.2.4 Jezik medija u službi produbljivanja podela u društvu	42
5 KONTROLNE INSTITUCIJE I TELA	43
5.1 Agencija za sprečavanje korupcije	43
5.2 Regulatoro telo za elektronske medije	44
5.3. Nadzorni odbor za izbornu kampanju	46
6 PRIJAVE POSMATRAČKE MISIJE CRTE O ZABELEŽENIM NEPRAVILNOSTIMA	47
6.1 Prijave Agenciji za sprečavanje korupcije:	47
6.2 Prijave Regulatornom telu za elektronske medije	51
6.3. Prijave Nadzornom odboru za izbornu kampanju	53
METODOLOGIJA	55
Metodologija dugoročnog praćenja izborne kampanje	55
O POSMATRAČKOJ MISIJI CRTE	57

1 SAŽETAK

Kampanja za vanredne parlamentarne i beogradske izbore odvijala se u atmosferi sistematske zloupotrebe institucija, javnih funkcija i najuticajnijih medija kojom su izborni akteri stavljeni u neravnopravan položaj. Masovni slučajevi falsifikovanja potpisa za kandidaturu obeležili su proces predaje izbornih lista. Zabrinjavajući navodi o pritiscima na građane kroz javni sektor, slučajevi zloupotrebe ličnih podataka i strah dela javnosti da se biračkim spiskom i biračkim pravom manipuliše dovode u pitanje integritet institucija države Srbije. Formalna ograničenja za učešće u izborima nisu zabeležena, ali je kampanja protekla u znaku brisanja granice između države i partije i podsticanja netrpeljivosti prema političkim protivnicima.

U pretposlednjoj nedelji kampanje Crta je uputila i apel na oko 1600 adresa rukovodilaca u svim gradskim i opštinskim upravama u Srbiji, podsećajući ih na zakonske obaveze i pozivajući ih da urade sve što je u njihovoj nadležnosti da zaštite primenu zakona i integritet institucija. Preporuke institucijama i izbornim akterima, koje je Posmatračke misije Crte uputila u prethodnom izveštaju, ostale su bez odgovora u vezi s problemima pritiska na birače, sumnji u manipulacije biračkim spiskom i biračkim pravom, medijske neravnopravnosti i neetičkog izveštavanja o izbornim kandidatima.

Čak polovina proglašanih izbornih lista za vanredne beogradske izbore je pod sumnjom za falsifikovanje potpisa podrške za kandidaturu. Sporni su potpisi koji su overavani u opštinskim administracijama. Istorijski gledano, **u pitanju je potencijalno najobimniji slučaj falsifikovanja na izborima u Srbiji**, koji za sada ostaje bez pravnih posledica, ali tužilaštvo je obavestilo javnost o formiranju predmeta. Nijedna lista pod sumnjom da je počinila krivično delo falsifikovanja nije proglašena na vanrednim parlamentarnim izborima.

Republička izborna komisija radila je u skladu sa zakonom. **Uprkos značajnom povećanju transparentnosti izborne administracije, važni aspekti njenog rada ostali su teško dostupni izbornim akterima i javnosti.** Jedan od primera tiče se podataka o biračkim mestima za republičke izbore gde svaka lokalna izborna komisija pojedinačno utvrđuje biračka mesta na svojoj teritoriji, a odluke dostavlja RIK-u u neujednačenim formatima koji se teško tehnički obrađuju. Kampanja za edukaciju birača ostala je slabog dometa.

Črti se obratio veliki broj građana zbog **poziva za glasanje koji su stigli za osobe za koje tvrde da ne žive na njihovim adresama.** Institucije Srbije, prvenstveno Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, nisu preduzele korake kojima bi otklonile sumnje javnosti u manipulacije biračkim spiskom. Na navode u javnosti o migracijama birača u Beograd takođe su izostale reakcije nadležnih institucija.

Pritisci na birače su produbljeni, rasprostranjeni celom zemljom i sprovedeni raznolikim mehanizmima prvenstveno u sistemu javne uprave, socijalnih i zdravstvenih službi, obuhvatajući i njihove zaposlene i njihove korisnike. O intenzivnijem karakteru pritiska u poslednjim nedeljama kampanje govori činjenica da su zabeleženi slučajevi zadiranja u privatnost, zdravstvenu situaciju i mesto stanovanja, uz

sada već uobičajene zahteve zaposlenima i korisnicima usluga javnog sektora da se za stranku glasa ili da se pomogne njena infrastruktura u kampanji.

Podaci do kojih su došli posmatrači Crte takođe izazivaju sumnju da stranke neovlašćeno poseduju privatne podatke različitih grupa građana i koriste ih da strateški sprovode politički marketing, pritiske i potkupljivanje birača. Izborni klijentelizam intenziviran je u završnici kampanje. Ciljana distribucija materijalnih poklona socio-ekonomski ugroženim građanima jedan je od indikatora zloupotrebe podataka o socijalnom statusu građana. Takođe, ovaj period obeležila su svedočanstva o direktnim razmenama materijalnog poklona ili usluge za glas.

Od početka izborne kampanje teško se uočava granica između aktivnosti vladajuće stranke i države. Po evidenciji posmatrača Crte, **zabeleženo je oko 800 pojavljivanja visokih republičkih funkcionera na lokalnu, a njihove aktivnosti nisu registrovane u svega 11 odsto opština u Srbiji.** Ukupno **260 događaja s elementima zloupotrebe javnih resursa** je notirano tokom kampanje, odnosno **četvorostruko više u poslednjim nedeljama kampanje nego u njenom prvom delu.**

Javni prostor je obeležen zapaljivom retorikom i podsticanjem netrpeljivosti, a **evidentirano je više slučajeva nasilja, incidentnih situacija i napada na pojedince u poslednjim nedeljama kampanje.** Tokom kampanje, **Crta je identifikovala 40 slučajeva** incidenta sa elementima verbalnog i fizičkog nasilja.

Kao i u prvom delu kampanje, iako nije kandidat na izborima, predsednik države je **dominantno bio prisutan u javnom prostoru.** Na televizijama s nacionalnom pokrivenošću zauzeo je gotovo **trećinu vremena u udarnim terminima i dve trećine vremena u informativnim programima.** Predsedniku Srbije je opredeljeno skoro **14.500 sekundi više** nego svim predstavnicima opozicije zajedno.

Izborna kampanja završava se u stanju još veće medijske neravnopravnosti učesnika nego na prethodnim izborima - **predstavnicima vlasti su za više od 10 odsto povećali vreme dobijeno u najuticajnijim medijima u odnosu na izbore 2022.** Osim što su omogućili zastupljenost **predstavnik vlasti u 75 odsto vremena,** televizije s nacionalnom pokrivenošću su u preostalom vremenu često predstavljale **opozicione kandidate u negativnom tonu.** Zakonske obaveze zbog kojih se u periodu kampanje uvode izborni blokovi, posebna pravila za Radio-televiziju Srbije, odnosno preporuke za komercijalne medije i zabrana medijima da izveštavaju o aktivnostima javnih funkcionera nisu doprinele balansiranosti i objektivnom informisanju birača o izbornoj ponudi. Dok je zastupljenost u izbornim blokovima gotovo ujednačena, ukupnom disbalansu u zastupljenosti doprinose informativni programi. **U informativnim programima vladajuća većina je zauzela više od 90 odsto vremena, a opozicija manje od 10 odsto.**

Tokom kampanje, Crta je podnela ukupno 67 prijava¹ zbog različitih nepravilnosti i kršenja zakona u izborima.

Regulatornom telu za elektronske medije Crta je podnela 22 prijave i nema odgovor REM-a da li je na prijave reagovano.² Zbog slučajeva negativne kampanje, Crta je podnela i

¹ Crta, Crtine prijave, <https://link.crta.rs/bo>

² Osam protiv TV Pink, četiri protiv TV B92, tri protiv televizije Prva i tri protiv TV Happy, a po jedna prijava je podneta protiv lokalnih televizija TV Studio B, TV Trstenik i TV Pančevo, dok je jednom prijavom obuhvaćeno više od 30 lokalnih televizija.

pet prijava Nadzornom odboru Narodne skupštine Republike Srbije. Agenciji za sprečavanje korupcije Crta je podnela 40 prijava zbog slučajeva zloupotrebe javne funkcije (14)³ i zloupotrebe javnih resursa, kao i nedozvoljenih stranačkih aktivnosti u kampanji (26).⁴ Agencija je do sada odlučila po 15 prijava. U pet slučajeva protiv Srpske napredne stranke⁵, u jednom protiv Socijalističke partije Srbije⁶ i u jednom protiv Stranke slobode i pravde⁷, Agencija je utvrdila da su prijave osnovane i da je došlo do kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti i tim povodom su izrečene mere upozorenja.

³ Po jedna prijava na osnovu Zakona o sprečavanju korupcije podneta je protiv predsednika Srbije Aleksandra Vučića; predsednika opštine Stara Pazova Đorđa Radinovića; ministarke za porodicu i demografiju Darije Kisić; člana Privremenog organa Grada Beograda Vladimira Obradovića; ministra građevine, saobraćaja i infrastrukture Gorana Vesića; predsednika Privremenog organa Opštine Despotovac Zlatka Marjanovića; predsednika Privremenog organa Grada Šapca Aleksandra Pajića; predsednice Privremenog organa Opštine Ruma Aleksandre Ćirić; predsednika Privremenog organa Grada Pirota Vladana Vasića, predsednika Privremenog organa opštine Bela Palanka, Gorana Miljkovića; predsednika Privremenog organa opštine Despotovac, Zlatka Marjanovića; potpredsednika Vlade i ministra finansija, Siniše Malog; gradonačelnika grada Čačka; Damjana Miljanića, predsednika opštine Kula, Miluna Todorovića.

⁴ Na osnovu Zakona o finansiranju političkih aktivnosti, za zloupotrebu javnih resursa i sprovođenje nedozvoljenih aktivnosti, Crta je podnela 22 prijave protiv Srpske napredne stranke, dve prijave protiv Socijalističke partije Srbije i po jednu prijavu protiv Stranke slobode i pravde i Srpske narodne partije.

⁵ Slučajevi koji su se vodili protiv Srpske napredne stranke, u kojima je Agencija izrekla meru upozorenja su sledeći: prvi slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog zloupotrebe infrastrukturnih projekata gradske uprave za promociju stranke na zvaničnom instagram profilu predsednika Privremenog organa u Čačku, kao i za organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu podele paketa porodicama; drugi slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti od strane Saveta za zdravstvo SNS-a u Nišu, treći slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti, odnosno deljenja poklona socijalno ugroženim građanima u Beloj Palanci; četvrti slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti, odnosno poklanjanja uređaja bele tehnike licu koje boluje od multiple skleroze u Ugrinovcima i peti slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti, odnosno zbog podele ogrevnog drva u Velikom Gradištu.

⁶ Agencija je u sledećem slučaju izrekla meru upozorenja Socijalističkoj partiji Srbije zbog prijave za organizovanje humanitarnih aktivnosti, odnosno deljenja čokolada i kafe građanima od strane Ane Grozdanović.

⁷ Agencija je u sledećem slučaju izrekla meru upozorenja stranci Sloboda i pravda zbog prijave za korišćenja javnih resursa u svrhu promocije političke stranke jer je kandidat Vladimir Obradović snimio promotivni spot u prostorijama Skupštine grada Beograda.

2 POLITIČKI KONTEKST

Vanredni parlamentarni, pokrajinski i lokalni izbori raspisani su u atmosferi političkih, socijalnih i ekonomskih tenzija kakve nisu skoro zabeležene u Srbiji. Atmosferi snažnih osećanja izazvanih erupcijom, do tad teško zamislivih, nasilnih događaja koji su, makar na trenutak, iz javnog diskursa izbrisali sva druga društvena pitanja i probudili javnost u shvatanju u kojoj meri nasilje prožima sve pore društvene stvarnosti. Pojačana su osećanja straha, zabrinutosti i besa među građanima, kao i sumnja da su institucije sistema spremne da se izbore protiv sveprisutnog nasilja.⁸ Došlo je do daljeg produbljivanja političke polarizacije,⁹ koja je kulminirala prilikom raspisivanja vanrednih izbora.

Početak godine, u sklopu procesa normalizacije odnosa između Beograda i Prištine vlasti u Beogradu su demonstrirale nešto konstruktivniji pristup dijalogu. Predsednik Srbije i premijer Kosova su se usaglasili oko teksta sporazuma¹⁰ čija bi primena predstavljala punu normalizaciju odnosa i *de facto* priznanje Kosova od Srbije.¹¹ Došlo je do rasta tenzija u Srbiji, a vlast je pokušavala da prikrije suštinu postignutog dogovora, stavljajući u fokus pitanje osnivanja Zajednice srpskih opština i pozivanjem na bojkot lokalnih izbora na severu Kosova, usled čega su Albanci izabrani za predsednike dominantno srpskih opština.¹²

Nakon masovnih ubistava koja su u maju odnela 19 života, većinom dece i mladih,¹³ neadekvatne i neprimerene reakcije vlasti¹⁴ izazvale su značajnu političku mobilizaciju građana i talas protesta protiv sistemskog nasilja u društvu, pod motom "Srbija protiv nasilja".¹⁵ Protestima je isticana odgovornost vlasti za podsticanje ili nesprečavanje nasilja u društvu, za medijsku promociju nasilja, i oslabljen sistem obrazovanja, netrpeljivost prema političkim neistomišljenicima, ali i za zaštitu politički povezanih lica od krivičnog gonjenja. Zahtevane su promene u medijskom ekosistemu, uključujući i gašenje tabloida koji kontinuirano krše etički kodeks, smene unutar javnog medijskog servisa i Regulatornog tela za elektronske medije, kao i smene odgovornih ministara.¹⁶

Protesti su na ulice Beograda u jednom trenutku izveli 60.000 ljudi¹⁷ i počeli su da se šire po gradovima širom Srbije.¹⁸ Kao odgovor na proteste, vladajuća Srpska napredna stranka (SNS) organizovala je miting podrške vlasti "Srbija nade",¹⁹ koji je, uprkos velikoj partijskoj

⁸ Crta, "Stavovi građana Srbije o nasilju - Istraživanje javnog mnjenja - Septembar 2023", 11. oktobar 2023,

<https://link.crtars/cj>

⁹ Crta, "Protesti protiv nasilja, Istraživanje javnog mnjenja i stavova učesnika protesta - Avgust 2023", 23. avgust 2023,

<https://link.crtars/bp>

¹⁰ RSE, Lajen u Beogradu: Sprovođenje Ohridskog sporazuma je de facto priznanje Kosova, RSE, 31. oktobar 2023.

<https://link.crtars/bq>

¹¹ EEAS, "Belgrade-Pristina Dialogue: EU Proposal - Agreement on the path to normalisation between Kosovo and Serbia", 27.

februar 2023, <https://link.crtars/bt>

EEAS, "Belgrade-Pristina Dialogue: Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia", 19. mart 2023, <https://link.crtars/by>

¹² BBC, "Lokalni izbori na severu Kosova", 24. april 2023, <https://link.crtars/bw>

¹³ BBC, "Pucnjava u školi u Beogradu: Snimak hapšenja osumnjičenog učenika, roditelji dece u očajanju", 3. maj 2023,

<https://link.crtars/bx>

RTS, "Osumnjičenom za masovno ubistvo kod Mladenovca i Smedereva određen pritvor do 30 dana", 7. maj 2023,

<https://link.crtars/c0>

¹⁴ DW, "Srbija: zakazali su i društvo i sistem", 8. Maj 2023, <https://link.crtars/c1>

¹⁵ RSE, "Protest 'Srbija protiv nasilja' u Beogradu i Novom Sadu", 8. Maj 2023, <https://link.crtars/c3>

¹⁶ Stranica „Istupi protiv nasilja“, Zahtevi građanskih protesta "Srbija protiv nasilja", <https://link.crtars/c4>

¹⁷ Vreme, "Masa može svašta, kada je rešena da istera svoje", 25. maj 2023, <https://link.crtars/c5>

¹⁸ Stranica „Istupi protiv nasilja“, Mapa održavanja protesta "Srbija protiv nasilja", <https://link.crtars/c6>

¹⁹ Politika, Veliki narodni skup „Srbija nade“ 26. maja u Beogradu", 17. maj 2023, <https://link.crtars/c8>

mobilizaciji,²⁰ angažovanju državnih resursa i opsežnoj logističkoj podršci,²¹ podbacio²², jačajući utisak opozicione javnosti da su promene moguće.

U istom periodu, teške ekonomske prilike izazvane upornom inflacijom od čak 15%,²³ ali i sve nepovoljnijim položajem Srba na severu Kosova,²⁴ uzdrmali su podršku dominantnoj partiji na vlasti.²⁵ Deo opozicionih parlamentarnih partija organizaciono je podržao proteste i preneo zahteve u najviše predstavničko i zakonodavno telo - Narodnu skupštinu Republike Srbije. Usvojena je odluka o obrazovanju anketnog odbora koja bi ispitala okolnosti koje su dovele do zločina, kao i institucionalne propuste nakon njih, ali je vladajuća većina ubrzo uz snažnu negativnu kampanju u najuticajnijim medijima, uskratila podršku radu Anketnog odbora, pozivajući se na zahteve porodica žrtava, tj. strahom da bi radom odbora bila ugrožena tužilačka istraga.²⁶

U pokušaju da ublaže politički nepovoljnu klimu, predsednik Srbije i predsednica Vlade Srbije najavili su povećanja zarada i penzija, te jednokratna finansijska davanja roditeljima i penzionerima. Nagovestili su i mogućnost prevremenih parlamentarnih izbora, koji bi mogli da se održe, kako su govorili, već u septembru.²⁷ Vlast nije ispunila nijedan zahtev protesta, na kojima je opozicija nastavila da insistira.

U septembru su se u pojedinim medijima pojavile informacije o mobilizaciji stranačke infrastrukture SNS-a u pripremi za izbore, a deo opozicije zatražio je prevremene parlamentarne i ranije obećane beogradske izbore.²⁸ U medijima sa nacionalnom pokrivenošću zaoštrena je retorika političke polarizacije uz dominaciju antizapadnog narativa. Nizali su se napadi na lidere opozicionih stranaka, predstavnike civilnog sektora i istaknute javne ličnosti iz oblasti kulture,²⁹ a prvi put je korišćena i "dipfejk" tehnologija kako bi se, pod plaštom humorističkog sadržaja, dodatno diskreditovali predstavnici opozicije.³⁰

Krajem septembra, oružani incident na severu Kosova doveo je do smrti kosovskog policajca i tri pripadnika neformalne oružane grupe srpske nacionalnosti. Događaj je preko noći značajno pogoršao spoljnopolitičku poziciju Srbije.³¹

Još jedna najava prevremenih parlamentarnih, pokrajinskih i lokalnih izbora brzo je izazvala situaciju u kojoj su, uz neubedljiva obrazloženja, gradonačelnici i predsednici 66 opština i gradova podneli ostavke.³² Kako su ta dešavanja koincidirala sa intenziviranjem kampanje

²⁰ Crta, "Politički pritisci na građane - Priča 4: Neću da idem na miting 26. maja iako me prisiljavaju" <https://link.crtars/c9>

²¹ CINS, "Na miting SNS-a vozilima državnih institucija", 1. jun 2023, <https://link.crtars/cb>

²² Nova, "Saznajemo: Vučić besneo na saradnike posle debakla na kontramitingu", 27. maj 2023, <https://link.crtars/cc>

²³ BBC, "Srbija i inflacija: Rast cena ublažen treći uzastopni mesec, šta leto donosi novčanicima", 26. jun 2023, <https://link.crtars/cd>

²⁴ DW, "U sukobima KFOR-a i Srba povređeno više desetina ljudi", 30. maj 2023, <https://link.crtars/ce>

²⁵ VOA, "Nezadovoljstvo građana Srbije raste, šta je odgovor vlasti?", 5. jun 2023, <https://link.crtars/cg>

Crta, "Protesti protiv nasilja - Istraživanje javnog mnjenja i stavova učesnika protesta - Avgust 2023", 23. avgust 2023, <https://link.crtars/bp>

²⁶ Danas, "Skupština obustavila dalji rad Anketnog odbora nakon molbe roditelja", 21. jul 2023, <https://link.crtars/ch>

²⁷ Euronews, "Septembar, kraj godine ili proleće 2024: Pitanje kada će Srbija na glasanje i dalje jednačina sa više nepoznatih", 12. jun 2023, <https://link.crtars/ci>

²⁸ RSE, "Deo opozicije predao zahtev za prevremene izbore u Srbiji", 11. septembar 2023, <https://link.crtars/ck>

²⁹ RSE, "Glupo bi bilo ćutati! Glumci u Srbiji o kritikama iz redova vlasti", 8. jun 2023, <https://link.crtars/cl>

³⁰ VOA, "Etika ili zakoni – šta može da spreči zloupotrebu veštačke inteligencije", 17. avgust 2023, <https://link.crtars/cm>

³¹ Nedeljnik, "Ferguson: Događaji u Banjskoj predstavljaju stvarnu pretnju regionalnoj stabilnosti", 30. septembar 2023, <https://link.crtars/cn>

³² Direktno, "60 predsednika opština podnelo ostavku", 28. septembar 2023, <https://link.crtars/cp>

socijalnih davanja i povećanja zarada širokim slojevima stanovništva,³³ postalo je jasno da će izbori uskoro biti raspisani.

U toku višemesečne neizvesnosti oko toga da li će, kad i koji izbori biti raspisani, povela se i diskusija o izbornom ujedinjavanju opozicije, koja je dovela do formiranja liste "Srbija protiv nasilja".³⁴ Partije nacionalističke desnice, takođe su pregovarale o zajedničkoj listi, ali nisu postigle konsenzus o mogućoj post-izbornoj saradnji s proevropskom opozicijom.³⁵

Predizbornim tenzijama doprineo je i porast socijalnih nezadovoljstva, uz najave štrajkova prosvetnih radnika, poštara, zdravstvenih radnika i poljoprivrednika.³⁶ Iako su predstavnici vlasti tvrdili da su izbori raspisani na zahtev opozicije, ostaje snažan utisak da je tu odluku donela uzimajući pre svega u obzir sopstveni interes.

Rad parlamenta tokom 2023. obeležile su manipulacije i zloupotrebe pravila koje je činila vladajuća većina, uz kulminaciju na poslednjoj sednici pred raspisivanje izbora, na kojoj je izglasano više od 50 zakona,³⁷ čime se parlament još jednom pokazao kao puki alat u rukama izvršne vlasti.

Srbija je ostala i bez suštinskih poboljšanja izbornih uslova, posebno kada je reč o problemima poput pritiska na birače, zloupotreba javnih resursa i funkcija, širenja klijentelističkih mreža i manjka pluralizma u medijima.³⁸ Međunarodne ocene i indeksi demokratije i dalje klasifikuju Srbiju kao nedemokratski (hibridni) režim,³⁹ a Evropska komisija je pred raspisivanje izbora izvestila o minimalnom napretku Srbije na putu za prijem u EU, detaljno obrazlažući ocenu o manjku progressa u domenu poglavlja 23 i 24.⁴⁰

3 TOK IZBORNOG PROCESA I RAD IZBORNE ADMINISTRACIJE

3.1 Generalna ocena rada izborne administracije

Rad izborne administracije u drugom izveštajnom periodu je **protekao u skladu sa zakonom i uglavnom u skladu s propisanim rokovima**. Povećana je transparentnost u radu, način rada izborne administracije je tehnički unapređen, a napravljeni su pomaci u organizovanju i sprovođenju obuka za lokalne izborne komisije, kao i za biračke odbore. Takođe, **pomaci se mogu primetiti i u sferi informisanja birača, ali čini se nedovoljni, pre svega zbog toga što informativni sadržaji ne upoznaju birače sa najčešćim primerima kršenja procedure glasanja i izbornog prava na biračkom mestu**. Izborna administracija se susrela sa brojnim navodima o falsifikovanju izjava birača na znatnom broju izbornih lista. Na parlamentarnim izborima nijedna takva lista nije proglašena, dok je na beogradskim izborima proglašeno čak njih sedam. Izborna administracija nije

³³ Blic, "Stiže veći dodatak za rođenje beba! Danas isplata i socijalne pomoći: Dve grupe građana na listi", 20. septembar 2023, <https://link.crtars/cq>

³⁴ N1, "Zajednički nastup opozicije „Srbija protiv nasilja“ na izborima: Tepić i Aleksić nosioci republičke liste", 27. oktobar 2023, <https://link.crtars/cr>

³⁵ Beta, "Jovanović (Novi DSS): Sa proevropskom opozicijom nema programske vlade, samo tehničke", 3. novembar 2023, <https://link.crtars/cs>

³⁶ N1, "Radnici Pošte nastavili spontane obustave rada širom zemlje", 25. oktobar 2023, <https://link.crtars/ct>

³⁷ Otvoreni parlament, "Godišnji izveštaj Otvorenog parlamenta o radu 13. saziva Narodne skupštine u 2022. i 2023. godini", <https://link.crtars/cu>

³⁸ Crta, "Bez napretka u ispunjavanju preporuka OEBS/ODIHR", 11. oktobar 2023, <https://link.crtars/cv>

³⁹ Freedom House, "Freedom in The World 2023", <https://link.crtars/cy>

V-Dem Institute, "Democracy Report 2023 - Defiance in the Face of Autocratization", <https://link.crtars/d2>

⁴⁰ Delegacija EU u Srbiji, "Godišnji izveštaj o Srbiji 2023", <https://link.crtars/d4>

imala propisni mehanizam reagovanja na ove slučajeve. Postupanje Republičke izborne komisije jasno je pokazalo spremnost ovog tela da se izbori sa navedenim problemom, što ne možemo sa sigurnošću tvrditi i za Gradsku izbornu komisiju grada Beograda. U radu izborne administracije pojavilo se i pitanje odlučivanja o dodeljivanju statusa izborne liste nacionalne manjine, povodom kog je otvoreno i pitanje da li je RIK u svom radu diskriminisala jednu od izbornih lista. Način rada Republičke izborne komisije i Gradske izborne komisije se razlikovao. Dok je RIK zakazivala sednice u propisanim rokovima, **rad Gradske izborne komisije grada Beograda se takođe kretao u okviru propisanih rokova, ali je obeležen neuobičajeno kratkim vremenom između zakazivanja sednica i vremena njihovog održavanja, što je onemogućavalo članove te komisije da se adekvatno upoznaju sa materijalima za sednicu, a posledično i da kvalitetno o tome raspravljaju.**

Posmatračka misija Crte poziva tužilaštvo da ispita sve navode koji se odnose na sumnje da su pojedini overivači falsifikovali potpise podrške birača, posebno zbog toga što se potencijalno radi o krivičnim delima koja se gone po službenoj dužnosti.

3.2 Rad Republičke izborne komisije

Suštinska uloga izborne administracije u demokratskom društvu jeste organizovanje i sprovođenje fer, slobodnih i kompetitivnih izbora. **Čini se da je izborna administracija u ovom obliku dosegla svoj vrhunac, te da bi napredovala u toj ulozi potrebna je njena reforma, odnosno promene izbornih zakona u delu koji se odnosi na njeno ustrojstvo i njene nadležnosti. Takve promene se moraju kretati u pravcu jačanja nezavisnosti ovog tela. Napredak izborne administracije na ovom polju podrazumevao bi uspostavljanje jednog profesionalnog i stalnog tela koje bi imalo značajno širi krug nadležnosti.** Takav krug nadležnosti reformisana izborna administracija mogla bi da ostvaruje jedino uz pomoć sopstvene stručne službe. Jedino u takvom okviru bi izborna administracija mogla da unapredi svoj rad i da odgovore na pitanja kao što su falsifikovanje potpisa, manipulacije biračkim spiskom, odlučivanje o statusu nacionalne manjine i mnoga druga važna pitanja u izbornom procesu. Konačno, takvim izmenama zakonskog okvira izornoj administraciji bi bilo omogućeno da unapredi i do kraja zauzme ulogu koja joj pripada u jačanju demokratskih procesa u našem društvu.

Rad Republičke izborne komisije (RIK) u ovom izveštajnom periodu je protekao u skladu sa zakonom i rokovima određenim za organizovanje i sprovođenje izbora. U odnosu na prošlogodišnji izborni proces, rad RIK-a je unapređen u pogledu načina rada (uvođenje elektronskog sistema na sednicama) transparentnosti, sprovođenju obuka⁴¹ za lokalnu izbornu administraciju, te sprovođenja plana obuke za instruktore i članove biračkih

⁴¹ U cilju jačanja kapaciteta organa za sprovođenje izbora Republička izborna komisija je u ovom izveštajnom periodu održala ukupno devet obuka u 17 različitih termina. Obuka o zaštiti izbornog prava koja je bila namenjena predsednicima, zamenicima predsednika, sekretarima i zamenicima sekretara lokalnih izbornih komisija održana je 8. decembra u sedištu Republičke izborne komisije. Takođe, obuke za trenere biračkih odbora održane su u nekoliko termina (22, 23, 24, 27. i 28. novembar) u prostorijama RIK-a. Ostale obuke su održane u formi vebinara, a teme su bile: Kontrola zapisnika o radu biračkog odbora i utvrđivanje rezultata sa biračkih mesta, najčešće greške u izbornom procesu, metodologija prenošenja znanja odraslim licima, nadležnost i sastav organa za sprovođenje izbora i planiranje i organizovanje izbora. 12. decembra započeo je s radom i Portal za onlajn obuku biračkih odbora na veb-prezentaciji RIK-a. Obuka sadrži devet lekcija koje polaznike upoznaju sa svim procedurama koje se odnose na rad biračkog odbora. Vebinar koji se odnosi na praćenje izlaznosti birača je zakazan za 13. decembar.

odбора. Međutim, **uprkos povećanju transparentnosti u radu Republičke izborne komisije, mnogi aspekti njenog rada ostali su teško dostupni izbornim akterima i javnosti.** Jedan od primera tiče se podataka o biračkim mestima za republičke izbore. Naime, svaka lokalna izborna komisija pojedinačno utvrđuje biračka mesta na svojoj teritoriji, a svoje odluke dostavlja RIK-u u neujednačenim formatima koji nisu pogodni za mašinsku obradu, zbog toga je zainteresovanoj javnosti bilo jako teško da takve podatke pronađe i obradi. Takođe, **u sferi informisanja birača primetni su pomaci, ali čini se nedovoljni,** pre svega zbog toga što informativni sadržaji ne upoznaju birače sa najčešćim primerima kršenja procedure glasanja i izbornog prava na biračkom mestu. U dosadašnjem radu, pored radnji koje su se odnosile na organizovanje i sprovođenje izbora, izdvaja se po važnosti odlučivanje o izbornim listama. Reč je, pre svega, o odlučivanju o izornoj liste Ruska stranka - Slobodan Nikolić, a koja se odnosila na pitanje statusa nacionalne manjine te izborne liste. Takođe, diskusija se povela i kada je slučaj Ruske stranke doveden u vezu sa načinom odlučivanja i postupanja RIK-a u slučaju izborne liste Dosta! Evropski put, te je otvoreno i pitanje da li je došlo do diskriminatornog postupanja u radu RIK-a. S druge strane, **pred RIK-om se pojavilo i gotovo 7000 izjava podrške birača za dve izborne liste - Ruski manjinski savez i Dosta! Evropski put navodno overenih u Gradskoj upravi Grada Vranja i Upravi gradske opštine Novi Beograd, a za koje je utvrđeno da zapravo nikada nisu overene od strane overitelja te dve uprave.**

Najveći broj odluka RIK-a u ovom izveštajnom periodu je usvojeno jednoglasno. RIK je jednoglasno doneo i rešenje o odbijanju izborne liste Ruski manjinski savez zbog toga što je kao kandidat za narodnog poslanika predloženo lice koje nije upisano u birački spisak, na osnovu čega je RIK zaključila da to lice nema izbornu pravo, te je primenila član 77 Zakona o izboru narodnih poslanika. **Jednoglasnost nije postignuta u pitanjima koja su se odnosila na status Ruske stranke (proglašenje, dodeljivanje statusa izborne liste nacionalne manjine), kao i kod pitanja imenovanja člana i zamenika člana RIK-a u prošireni sastav, a na predlog Ruske stranke.**

Republička izborna komisija je preduzela sve radnje u zakonom propisanim rokovima i usvojila sve odluke za sprovođenje izbora. **Pored proglašenja izbornih lista, donete su odluke o ukupnom broju birača u Republici Srbiji, kojih ima 6.500.165, odluka o utvrđivanju Zbirne izborne liste, odluke o obliku i broju glasačkih listića, kao i sadržaju i izgledu glasačkog listića nakon čega je započeto njihovo štampanje u prostorijama Službenog glasnika.**

3.1.1 Odlučivanje o izbornim listama

Republička izborna komisija je **proglasila ukupno 18 izbornih lista od 20 podnetih.** Od 18 proglašanih izbornih lista, **njih sedam su ispunile uslove za sticanje statusa izborne liste nacionalne manjine.** Sve izborne liste su proglašene jednoglasno, osim jedne. Reč je o izornoj listi pod rednim brojem 16. **Ruska stranka - Slobodan Nikolić. Sedam članova RIK-a je glasalo protiv proglašenja ove izborne liste navodeći kao glavni argument činjenicu da ovoj listi ne treba dodeliti status izborne liste ruske nacionalne manjine zbog toga što se na ovoj listi ne nalaze pripadnici navedene nacionalne manjine.** Oni su takođe zahtevali da se zatraži mišljenje saveta ruske nacionalne manjine, a isticali su i da

je jedno lice na listi bivši član stranke Zavetnici. Ukazali su i na činjenicu da se izborna lista ne može smatrati izbornom listom nacionalne manjine samo zbog toga što je upisana u registar i da je na ovaj način izigran zakon. **Predsednik RIK-a je naveo da je presudom Upravnog suda iz 2020. utvrđen položaj nacionalne manjine ovoj izbornoj listi, te da zbog toga nije traženo mišljenje Saveta ruske nacionalne manjine.** Naveo je i da je nosilac liste Slobodan Nikolić upisan u posebni birački spisak ruske nacionalne manjine. Članovi su istakli i da je u svakom slučaju trebalo tražiti mišljenje Saveta, te da je trebalo postupiti na isti način kao i u slučaju izborne liste **Dosta! Evropski put koja je odbijena**, što je otvorilo i pitanje da li je u ovom slučaju došlo do diskriminacije. Kao sporno se pojavilo pitanje da li je izborna lista Ruska stranka - Slobodan Nikolić opravdano proglašena, s obzirom da je RIK odstupila od kriterijuma koje je primenila na odbijenu izbornu listu Dosta! Evropski put, odnosno da li je došlo do diskriminacije na osnovu političke pripadnosti (član 25 Zakona o zabrani diskriminacije) ili do diskriminacije po nekom drugom osnovu. **Izborna lista Ruski manjinski savez - Pavle Bihali Gavrin, dr Christos Alexopoulos je druga lista koju je RIK odbila.**

3.1.2 Slučaj izborne liste Dosta! Evropski put

Koaliciju Dosta! Evropski put su osnovale stranke upisane u Registar političkih stranaka kao stranke nacionalne manjine, što jeste nužan, ali ne i dovoljan uslov da se izbornoj listi dodeli status nacionalne manjine. **RIK je u skladu sa članom 137 Zakona o izboru narodnih poslanika (ZINP) zatražila mišljenje Nacionalnog saveta bunjevačke nacionalne manjine**, koji je odbio da da saglasnost da ova lista bude proglašena kao lista bunjevačke nacionalne manjine. Takođe, **RIK je utvrdila da su kandidati ove liste Rade Basta i Nenad Milić javnosti poznati kao dugogodišnji članovi Jedinствene Srbije, odnosno Liberalno demokratske partije**, te je na osnovu svih ovih činjenica i u skladu sa članom 138 ZINP donela odluku da izbornoj listi Dosta! Evropski put ne dodeli status liste nacionalne manjine. **Ova lista nije na osnovu Zaključka Republičke izborne komisije o otklanjanju nedostataka izborne liste, dopunila dovoljan broj izjava birača, te nije ni proglašena.** Na ovakvo rešenje je podnet prigovor u kom podnosilac izborne liste Mirko Bajić tvrdi da je pretrpeo teži oblik diskriminacije u smislu člana 13 Zakona o zabrani diskriminacije. Podnosilac liste tvrdi da se RIK nije jednako ponela prema njemu i prema Slobodanu Nikoliću i da nije jednako tretirala ista činjenična stanja ove dve izborne liste, te smatra da je na osnovu člana 6 Zakona o zabrani diskriminacije došlo do neposredne diskriminacije, odnosno da su zbog ličnih svojstava u istoj situaciji stavljeni u nepovoljniji položaj. Prigovor je odbačen zbog toga što nije podnet od ovlašćenog lica, a iz istog razloga odbačena je i žalba Upravnom sudu, tako da činjenično stanje nije utvrđivano pred Sudom.

S druge strane, **Ruska stranka - Slobodan Nikolić je proglašena kao izborna lista nacionalne manjine i to bez traženog mišljenja Nacionalnog saveta ruske nacionalne manjine. RIK nije uzela u razmatranje ni činjenicu da se na listi nalazi kandidat Marko Petrović koji je u javnosti poznat kao bivši član političke stranke Zavetnici**, dok je naknadno utvrđeno da su neki kandidati sa ove liste članovi Nove komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije. **Kao glavni argument za ovakvo postupanje istaknuta je presuda Upravnog suda iz 2020. godine kojom je ova lista dobila status liste nacionalne manjine.** Upravni sud je 2020. godine našao da odluka RIK-a kojom odbija da toj izbornoj listi utvrdi status nacionalne manjine nije dovoljno dobro obrazložena (zbog toga što nije naveden pravni osnov odbijanja, već samo činjenica da

članovi nisu glasali za usvajanje predloga), te je na osnovu činjenice da je ova lista ispunila formalne uslove, poništio rešenje RIK-a. Status te liste je ponovo bio osporavan na parlamentarnim izborima 2022. godine. RIK je odbila da ovu listu proglasi listom nacionalne manjine, pozivajući se na svoje diskreciono ovlašćenje da uprkos svim dostavljenim dokazima (u ovom slučaju bila je dostavljena i saglasnost Nacionalnog saveta ruske nacionalne manjine) odluči da ne dodeli status liste nacionalne manjine zbog toga što ne smatra da će ova lista zastupati interese nacionalne manjine. Ruska stranka, u roku za dopunu, nije dostavila nedostajući broj potpisanih izjava birača, te Upravni sud nije ni odlučivao o statusu liste nacionalne manjine, budući da nisu ispunili zakonom propisane uslove za proglašenje liste.

Na osnovu iznetih činjenica, **može se zaključiti da RIK nije pogrešila donošenjem rešenja kojim odbija da izbornoj listi Dosta! Evropski put dodeli status izborne liste nacionalne manjine, ali isto tako može se postaviti pitanje i da li je došlo do posredne diskriminacije**, koja je članom 7 Zakona o zabrani diskriminacije postoji ako naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa lice ili grupu lica stavlja ili bi mogla staviti, zbog njihovog ličnog svojstva, u nepovoljan položaj u poređenju sa drugim licima u istoj ili sličnoj situaciji. **Obe liste imaju kandidate za koje je opštepoznato da su pripadnici druge političke stranke, što je prema članu 138 ZINP razlog za odbijanje predloga da se listi utvrdi da ima položaj liste nacionalne manjine. RIK je u ovom slučaju trebalo da makar posumnja u to da li će Ruska stranka zaista zastupati interese ruske nacionalne manjine i da zatraži mišljenje Nacionalnog saveta ruske nacionalne manjine, kao što je to ispravno učinila za koaliciju Dosta! Evropski put.** RIK je trebalo da učini sve korake koje je učinila i u slučaju odbijene liste, odnosno, da na osnovu potencijalno negativnog mišljenja Nacionalnog saveta odbije da utvrdi ovoj izbornoj listi status liste nacionalne manjine. Tada bi Upravni sud mogao ponovo da odlučuje o statusu ove izborne liste, bez obzira na ishod presude iz 2020. godine. Jasno je da se za svaki spor utvrđuje posebno činjenično stanje i nije se moglo pretpostaviti da će Upravni sud u potencijalnom sporu doneti isto rešenje. Iz istaknutih razloga može se javiti sumnja u to da li je izborna lista Dosta! Evropski put diskriminisana na osnovu člana 7 Zakona o zabrani diskriminacije, pre svega zbog toga što RIK nije jednako primenila član 138 ZINP prema ove dve liste, ali nije dosledno primenila ni svoju dotadašnju praksu, te se može postaviti pitanje da li je na taj način koalicija Dosta! Evropski put dovedena u nepovoljniji položaj.

3.1.3 Sporni potpisi - odbijanje dve izborne liste

Izborna lista Dosta! Evropski put je predala RIK-u ukupno 5701 potpisanu izjavu podrške, te je pledirala da bude proglašena u statusu izborne liste nacionalne manjine. Najveći broj prikupljenih izjava podrške birača je bio overen u gradskoj upravi grada Vranja (prvobitno utvrđeno 2777 izjava), pa je RIK poslala dopis Gradskoj upravi grada Vranja i zatražila da joj dostavi podatak o tome koliko je izjava birača data Gradska uprava overila. **Gradska uprava grada Vranja je obavestila RIK da u knjigama Gradske uprave nije upisana nijedna overa izjave birača koji podržava izbornu listu Dosta! Evropski put, te da se gradskoj upravi niko nije obratio za overu izjava za ovu listu, a samim tim niko nije platio ni troškove overe.** U skladu s tim činjenicama, RIK je ponovljenom proverom utvrdila da je broj takvih izjava zapravo 2960, pa je sve izjave za koje je navedeno da ih je overila gradska uprava grada Vranja izuzela. Na osnovu svih potrebnih provera RIK je utvrdila da je uz ovu izbornu listu podneta ukupno 1991 pravno valjana izjava.

Nakon što je iz napred navedenih razloga RIK odbila da dodeli status izborne liste nacionalne manjine ovoj izbornoj listi, zaključkom joj je naložila da u roku od 48 časova dostavi najmanje 8009 nedostajućih pravno valjanih overenih izjava birača. Izborna lista Dosta! Evropski put je dostavila ukupno 398 izjava podrške birača, od čega 346 pravno valjanih što u zbiru sa 1991 čini ukupno 2337 pravno valjanih izjava birača. Kako nije otklonjen nedostatak za proglašenje ove izborne liste, RIK je donela rešenje kojim je odbila da proglasi navedenu izbornu listu.

Izborna lista Ruski manjinski savez - Pavle Bihali Gavrin, dr Christos Alexopoulos dostavila je RIK-u 5231 izjavu, te je takođe imala za cilj da bude proglašena u statusu izborne liste nacionalne manjine. Uvidom u spisak birača utvrđeno je da je **više od polovine izjava birača overeno od strane Gradske uprave Grada Vranja (2965), kao i da je 1108 izjava overila Uprava Gradske opštine Novi Beograd.** Povodom ovih činjenica RIK je od Gradske uprave grada Vranja i Uprave Gradske opštine Novi Beograd zatražila podatak o tome koliko su izjava birača ove dve uprave overile. Odgovor Gradske uprave grada Vranja bio je identičan kao i kada je bilo reči o prvoj listi - navedeno je da u knjigama te Gradske uprave nije upisana niti jedna overa izjave birača kojom se pruža podrška izbornoj listi Ruski manjinski savez, te da se za overu potpisa niko nije ni obratio toj Gradskoj upravi. Na osnovu ovih činjenica RIK je izvršila dodatnu proveru i utvrdila da je broj takvih izjava 2647. S druge strane, Uprava Gradske opštine Novi Beograd u svom odgovoru je navela da je overila ukupno 335 izjava birača, a ne 1108 koliko je navedeno u dokumentaciji izborne liste. Na osnovu ovih činjenica RIK je izvršila dodatnu proveru i utvrdila da je broj takvih izjava 1341. RIK je izvršila i sve ostale potrebne provere i konačno utvrdila da je broj podnetih pravno valjanih izjava 1319. Međutim, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave je dostavilo RIK-u, u izveštaju o proveri kandidata sa izborne liste, da jedan kandidat (od 15) nije upisan u jedinstveni birački spisak. Utvrđeno je da je u pitanju kandidat pod rednim brojem 2. na izbornoj listi - Pavle Bihali Gavrin. Na osnovu te činjenice, a u skladu sa članom 77 ZINP, kojim je, između ostalog, propisano da RIK rešenjem odbija da proglasi izbornu listu ako je za narodnog poslanika predloženo lice koje nema izbornu pravo, RIK je donela rešenje kojim odbija proglašenje izborne liste Ruski manjinski savez.

Na ovom mestu potrebno je problematizovati dva pitanja. Prvo pitanje odnosi se na krivično delo falsifikovanja isprave iz člana 355 Krivičnog zakonika. Drugo pitanje tiče se rešenja RIK-a kojim se odbija proglašenje izborne liste Ruski manjinski savez, odnosno, trebalo bi postaviti pitanje da li sama činjenica da neko lice nije upisano u jedinstveni birački spisak znači i to da to lice nema izbornu pravo.

Ukoliko uzmemo kao istinite navode iz odgovora Gradske uprave Grada Vranja i Uprave Gradske opštine Novi Beograd (a nema razloga tvrditi suprotno) otvara se pitanje kako, ko i na koji način je overio 2960 izjava birača za izbornu listu Dosta! Evropski put i ukupno 3653 izjave birača za izbornu listu Ruski manjinski savez. Član 355 Krivičnog zakonika propisuje da će se lice koje napravi lažnu ili preinači pravu ispravu u nameri da se takva isprava upotrebi kao prava kazniti zatvorom tri godine, a kao kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela propisana je situacija kada je izvršeno falsifikovanje, između ostalog, javne isprave, te određuje kaznu u ovom slučaju od tri meseca do pet godina zatvora. Smatramo da je radi zaštite integriteta izbornog procesa, ali i preveniranja ovakvih pojava u budućnosti potrebno ispitati sve činjenice ovih slučajeva. **Potrebno je i da RIK podnese krivične prijave i da o tome obavesti javnost.**

Republička izborna komisija je u skladu sa članom 77 ZINP-a donela rešenje kojim odbija izbornu listu Ruski manjinski savez. Razlog za odbijanje ove izborne liste jeste činjenica da kandidat pod rednim brojem 2. Pavle Bihali Gavrin nije upisan u jedinstveni birački spisak, te da je nastupila smetnja za proglašenje izborne liste iz navedenog člana 77 ZINP. Dakle, RIK je na osnovu činjenice da navedeno lice nije upisano u jedinstveni birački spisak zaključila da to lice nema ni izbornu pravo. Međutim, ni u članu 52 Ustava Republike Srbije, ni u članu 3 Zakona o izboru narodnih poslanika se ne utvrđuje da je za sticanje i imanje izbornog prava neophodan upis u jedinstveni birački spisak. Štaviše, Ustav kao uslove propisuje: punoletstvo, poslovnu sposobnost i državljanstvo, dok ZINP samo razrađuje ovu odredbu Ustava i detaljnije reguliše uslov poslovne sposobnosti. Tek Zakon o jedinstvenom biračkom spisku navodi upis u birački spisak kao uslov, ali za ostvarivanje biračkog prava, ne i za njegovo sticanje ili imanje. Ukoliko se vratimo na član 77 ZINP videćemo da je u njemu navedeno da se izborna lista odbija ukoliko je za narodnog poslanika predloženo lice koje nema izbornu pravo, dakle koje ga ili nije steklo ili ga uopšte nema, a ne navodi se da se izborna lista odbija ukoliko je za narodnog poslanika predloženo lice koje ne može da ostvari biračko pravo, odnosno koje nije upisano u jedinstveni birački spisak. Kako bismo imali sve relevantne činjenice u vidu, potrebno je istaći da je članom 4 Zakona o jedinstvenom biračkom spisku propisano da se u birački spisak upisuju lica koja imaju biračko pravo. Tumačenjem ove odredbe može se zaključiti da se u birački spisak upisuju jedino lica koja imaju biračko pravo, ali to ne znači da su sva lica koja imaju biračko pravo upisana u birački spisak, tako da ostaje mogućnost da Pavle Bihali Gavrin nije upisan u birački spisak propustom nadležnih organa ili da mu je iz određenog razloga pasivizirana adresa. Treba uzeti u obzir i činjenicu da MDULS dostavlja RIK-u podatke iz biračkog spiska za svakog birača koji je potpisao izjavu podrške izornoj listi, ali i za svakog kandidata koji se nalazi na izornoj listi. Na osnovu toga možemo zaključiti da je RIK, na osnovu dosadašnje prakse, pravilno postupila i odbila proglašenje izborne liste Ruski manjinski savez. Međutim, čini se da je RIK trebalo dodatno da utvrdi da li Pavle Bihali Gavrin ima izbornu pravo, zbog toga što je reč i o nosiocu izborne liste, a ne da donese odluku o odbijanju primenom člana 77 ZINP samo na osnovu činjenice da taj kandidat nije upisan u jedinstveni birački spisak. RIK je morala da izvrši dodatne provere, odnosno da utvrdi da li je navedeno lice punoletno, ima poslovnu sposobnost i državljanstvo Republike Srbije, što su uslovi za sticanje i imanje izbornog prava koje propisuju Ustav i ZINP. Na ovaj način ne bi bila ostavljena ni najmanja sumnja u činjenicu da li navedeno lice zaista ima izbornu pravo u Republici Srbiji. Sumnja koja se može javiti, posebno, ukoliko se uzme u obzir i činjenica da je Pavle Bihali Gavrin učestvovao kao kandidat na prethodnim izborima za narodne poslanike održanim 3. aprila 2022. godine. Ruski manjinski savez je podneo prigovor na ovakvu odluku RIK-a, a potom i žalbu Upravnom sudu, oba izjavljena pravna sredstva su odbijena. Sumnju dodatno može povećati i činjenica da je prilikom podnošenja žalbe, Ruski manjinski savez dostavio Upravnom sudu potvrdu o izbornom pravu Gradske uprave Grada Beograda za Pavla Bihalija Gavrina, ali Upravni sud nije cenio ovu potvrdu, navodeći kao razlog za to da takva potvrda nije dostavljena RIK-u prilikom podnošenja prigovora.

3.1.4 Odlučivanje po prigovorima

Republičkoj izornoj komisiji od dana raspisivanja izbora podneto je ukupno 23 prigovora. 17 prigovora je odbijeno kao neosnovano, četiri su odbačena, dok je samo jedan

usvojen. Takođe, po jednom prigovoru RIK se oglasila nenadležnom i uputila ga nadležnom organu.

RIK je usvojila prigovor grupe građana „Mi glas iz naroda, prof. dr Branimir Nestorović” koji se ticao odluke OIK Stara Pazova kojom je odbijen predlog za imenovanje člana u proširenom sastavu te lokalne izborne komisije, poništila ovo rešenje i imenovala člana u prošireni sastav te komisije.

Vredan pomena je i prigovor Mirka Bajića kojim je osporavano rešenje RIK-a o odbijanju proglašenja izborne liste Dosta! Evropski put zbog navodne diskriminacije. Međutim, ovaj prigovor je RIK odbacila kao izjavljen od neovlašćenog lica, a postupajući po žalbi isto je odlučio i Upravni sud.

3.1.5 Odlučivanje Upravnog suda

Upravnom sudu je od dana raspisivanja izbora podneto ukupno sedam žalbi. Upravni sud je odbio četiri žalbe, dok je tri odbacio. Upravni sud je stao na stanovište RIK-a u šest od sedam slučajeva, dok je u jednom slučaju kada je RIK odbila prigovor kao neosnovan, doneo odluku o odbacivanju žalbe kao neblagovremeno podnete.

3.3 Rad Gradske izborne komisije Grada Beograda

Rad Gradske izborne komisije grada Beograda (GIK) je generalno protekao u skladu sa zakonom i uglavnom u skladu sa zakonskim rokovima. Međutim, **GIK se u ovom izbornom procesu susrela sa situacijama u kojima je postojala sumnja da su izvršene različite zloupotrebe ili krivična dela u vezi sa falsifikovanjem potpisa podrške birača, a na koju nije imala propisani mehanizam reagovanja, što ponovo ukazuje na potrebu promene ustrojstva i ovlašćenja izbornih komisija.** Takođe, sednice na kojima se odlučivalo o pojedinim izbornim listama zakazivane su u kratkom periodu, što je izazvalo žustru reakciju pojedinih članova izborne komisije i zamerke na rad komisije, pre svega zbog činjenice da se prilikom odlučivanja o izbornim listama nije mogao pregledati sav materijal radi utvrđivanja postojanja potencijalnih zloupotreba u izjavama birača koji su podržali određenu izbornu listu.

Gradska izborna komisija je preduzela sve radnje u zakonom propisanim rokovima i usvojila sve odluke za sprovođenje izbora. **Pored proglašenja izbornih lista, donete su odluke o ukupnom broju birača za područje grada Beograda, kojih ima 1.613.190, odluka o utvrđivanju Zbirne izborne liste, odluke o obliku i broju glasačkih listića, kao i sadržaju i izgledu glasačkog listića, nakon čega je 7. decembra započeto njihovo štampanje u prostorijama Službenog glasnika.**

3.3.1 Proglašenje izbornih lista i uočeni nedostaci

Ukupan broj proglašanih izbornih lista na beogradskim izborima je 14, među kojima polovinu čine izborne liste koje su izazvale polemike u javnosti i sumnju u validnost izjava birača kojima je pružena podrška tim izbornim listama.

Naime, za sedam izbornih lista pojedini članovi Gradske izborne komisije su tvrdili da su neke od izjava birača kojima podržavaju ove izborne liste falsifikovane. **Pregledom materijala neki od članova su prepoznali osobe u spisku podrške birača i nakon kontakta sa tim licima došli su do navedenih saznanja.** Postavljalo se pitanje i tražena su rešenja kako reagovati u takvim situacijama. Stav GIK-a je da se prilikom odlučivanja o proglašenju neke izborne liste utvrđuju svi elementi kao i sadržaj materijala i obrazaca propisani zakonom, što se posebno odnosi na izjave birača i da, ukoliko su ispunjeni svi zakonom predviđeni uslovi za proglašenje, izborna komisija donosi rešenje o proglašenju izborne liste. Takođe, i da izborna komisija ne može ulaziti u proveru verodostojnosti potpisa, posebno što je overa tih izjava u nadležnosti ovlašćenih overitelja (opštinskih uprava i javnih beležnika). Naglašeno je i da sumnje u falsifikovanje potpisa utvrđuju u postupcima drugih državnih organa i nadležnih tužilaštava i da to pitanje ne može biti predmet razmatranja i utvrđivanja u izbornom postupku.

Kao što je navedeno u prvom periodičnom izveštaju, **rasprave među članovima GIKa usledile su prilikom razmatranja liste Ruska stranka – Slobodan Nikolić, kako u pogledu verodostojnosti potpisa podrške birača, tako i u pogledu utvrđivanja položaja stranke nacionalne manjine.** Članica GIK-a je tokom diskusije iznela tvrdnje da je lično stupila u kontakt sa jednim biračem koji je navodno potpisao izjavu podrške Ruskoj stranci i da to lice negira da je uopšte potpisalo izjavu podrške birača za navedenu izbornu listu. Iz tog razloga, pojedini članovi GIK-a su tražili dodatni uvid u potpise podrške birača i odlaganje odlučivanja o izornoj listi. S druge strane, predsednik GIK-a je informisao sve članove da je prema izveštaju stručne službe konstatovano da je 2.060 potpisa podrške birača pravno valjano, odnosno overeno važećim potpisom ovlašćenih overitelja, te da GIK nema načina da dodatno ustanovljava valjanost prikupljenih potpisa. Iako je izborna lista proglašena većinom glasova članova GIK Beograd (9 glasova "za", 6 glasova "protiv"), a potom joj je utvrđen i status izborne liste nacionalne manjine, pojedini članovi GIK-a su najavili da će iskoristiti raspoloživa pravna sredstva da ospore ove odluke. Na rešenje o proglašenju ove liste podnet je prigovor, kako iz razloga verodostojnosti potpisa podrške ovoj listi, tako i zbog utvrđivanja položaja izborne liste nacionalne manjine. Gradska izborna komisija je odbacila taj prigov budući da nije blagovremeno podnet, odnosno podnet je nakon isteka roka od 48 časova, prema tumačenju GIK-a.

„Koaliciji Dosta! Evropski put – Zoran Ilić novi gradonačelnik Beograda” koju čine Savez bačkih bunjevaca i Bunjevačka stranka Srbije je bilo naloženo da dostave nedostajući broj potpisa, ali se pored toga i za ovu listu pojavila sumnja u valjanost tri potpisa podrške birača ovoj listi. Pojedini članovi GIK-a su naveli da imaju saznanja da neki birači nisu potpisali podršku ovoj listi i da su iz tih razloga podneli krivične prijave protiv overitelja koji je vršio overu ovih potpisa zbog zloupotrebe ovlašćenja i za falsifikovanje službene isprave, kao i krivične prijave protiv NN lica za neovlašćeno prikupljanje i obradu podataka. GIK je odbila da dodeli status izborne liste nacionalne manjine ovoj listi uz obrazloženje da ona ne ispunjava uslove da joj se prizna status liste nacionalne manjine, koje je bilo potrkepljeno i mišljenjem Nacionalnog saveta binjevačke nacionalne manjine, te da zbog nedovoljnog broja potpisa (3000 za liste koje nisu nacionalne manjine) nije proglašena.

Kada je reč o izornoj listi Da se vojska na Kosovo vrati – Miša Vacić i tu je prema rečima članova GIK-a utvrđeno da su se među potpisnicima podrške ovoj listi našli birači koji nisu

dali podršku ovoj listi, te su zatražili da se potpisi provere. Ova lista je, uprkos tim zahtevima, proglašena.

Pojedini članovi GIK-a su istakli da i za izbornu listu “Saša Radulović (Dosta je bilo – DJB) – Duško Vujošević, Boris Tadić (Socijaldemokratska stranka – SDS) – Ana Pejić (Otete bebe) – Beograde dobro jutro”, postoje najmanje dvoje građana koji nisu overili potpise podrške ovoj listi, među kojima su i poznate ličnosti, i da su i ovim povodom podneli krivične prijave nadležnom tužilaštvu. S obzirom da je ova izborna lista podnela dovoljan broj potpisa doneto je rešenje o proglašenju. Za proglašenje ove liste glasalo je 11 članova dok je 9 članova bilo protiv i 1 uzdržan.

Članovi GIK-a su ukazali da i u dokumentaciji izborne liste “Čedomir Jovanović – Mora drugačije” postoje potpisi pet birača koji tvrde da nisu podržali ovu listu.

Kada je u pitanju izborna lista “Ušame Zukorlić – Promena je pobeda – Stranka pravde i pomirenja”, pojedini članovi GIK-a su takođe naveli da postoje birači koji nisu dali potpis podrške ovoj listi. Reč je o izjavama podrške dva birača, te su istakli i da bi trebalo da ispitati valjanost drugih potpisa koje je overio isti overivač.

Iste sumnje u verodostojnost i pravnu valjanost potpisa podrške iznete su i u slučaju izborne liste “Srbija na zapadu – Zoran Vuletić – Nemanja Milošević – Da se struka pita”.

Članovi GIK-a koji iznosili tvrdnje o falsifikovanim potpisima, isticali su i da nisu imali dovoljno vremena da pregledaju materijal kako bi utvrdili da li je eventualno bilo još sumnjivih izjava birača i izigravanja zakona. Takođe, smatrali su da bi trebalo tražiti od ovlašćenih overitelja, koji su overavali ovakve izjave, dodatne informacije o izvršenim overama kako bi se proverilo da li su izjave birača overavane kod njih, a po ugledu na Republičku izbornu komisiju koja je tražila od Gradske uprave grada Vranja i Uprave gradske opštine Novi Beograd informaciju o tome da li su kod njih overavane izjave birača za podršku konkretnim izbornim listama.

Nadležno tužilaštvo je povodom ovih navoda formiralo predmet.

3.3.2 Odlučivanje o manjinskim listama

Prilikom odlučivanja o utvrđivanju položaja izbornih lista nacionalnih manjina došlo je do rasprave u kojoj je veliki broj članova smatrao da praksa prema kojoj se prvo proglašava lista, a nakon toga se utvrđuje položaj nacionalne manjine nije logična. Isticali su da nelogičnost postoji zbog toga što se tek nakon proglašenja izborne liste utvrđuju uslovi za sticanje statusa liste nacionalne manjine. Posebno ako se ima u vidu činjenica da je za izbornu listu nacionalne manjine potrebno dvostruko manji broj potpisa. Jedan od predloga je bio da se prvo rešava po zahtevu za utvrđivanje položaja liste nacionalne manjine i da se nakon toga odlučuje o proglašenju izborne liste.

Zahteve za utvrđivanje statusa izbornih lista nacionalne manjine podnele su tri izborne liste. Prilikom odlučivanja o izornoj listi “Dosta! Evropski put – Zoran Ilić novi gradonačelnik Beograda” Gradska izborna komisija zatražila je od Ministarstva za ljudska i manjinska prava

proveru upisa u poseban birački spisak i zatražila je mišljenje Nacionalnog saveta bunjevačke nacionalne manjine, dok takvo mišljenje nije traženo za druge dve liste. Nakon što je nadležno ministarstvo proverom utvrdilo da nijedan od kandidata sa ove liste nije upisan u poseban birački spisak bunjevačke nacionalne manjine i nakon što je Nacionalni savet Bunjevačke nacionalne manjine doneo odluku da ne daje saglasnost da ova izborna lista ima položaj izborne liste bunjevačke nacionalne manjine, ova lista nije proglašena budući nije dostavila dovoljan broj potpisa podrške koji je potreban da bi bila proglašena.

3.3.3 Odlučivanje o prigovorima na proglašene izborne liste

U izveštajnom periodu Gradska izborna komisija grada Beograda je odlučivala o 14 prigovora koji su se odnosili proglašenja određenih izbornih lista. Dva prigovora su odbačena zbog neblagovremenog podnošenja dok su drugi odbijeni. Od podnetih prigovora izdvajaju se prigovori od strane lica čiji su se podaci našli na overenim izjavama podrške određenim listama, a kojima su tražili da GIK poništi rešenja o proglašenju s obzirom da ta lica nisu dala podršku navednim listama. GIK je odbila te prigovore navodeći da je u postupku razmatranja o ispunjenosti uslova za proglašenje izbornih lista utvrđeno da su ispunjene sve zakonske pretpostavke za njihovo proglašenje.

3.3.4 Primena roka za podnošenje prigovora

U prethodnom izveštajnom periodu Gradska izborna komisije je odbacila prigovor Koalicije "Srbija protiv nasilja" protiv rešenja o proglašenju izborne liste Ruska stranka - Slobodan Nikolić. Gradska izborna komisija grada Beograda je ovaj prigovor odbacila kao neblagovremeno podnet sa 10 glasova "za" i 8 "protiv". Naime, predsednik komisije je smatrao da u ovoj situaciji treba shodno primeniti Zakon o izboru narodnih poslanika, te je primenjen član 79 tog zakona. Prema tom članu, rok za podnošenje prigovora je 48 časova od objavljivanja rešenja na veb prezentaciji Republičke izborne komisije i istekao je 17. novembra u 21.21. Prigovor je podnet 18. novembra u 16.17h. Međutim, u diskusiji koja je usledila članovi GIK-a koji su kasnije i glasali protiv ovakve odluke istakli su da se u konkretnom slučaju ne može shodno primeniti ZINP ukazujući na član 8 Zakona o lokalnim izborima koji navodi da se odredbe ZINP-a primenjuju samo u pitanjima koja nisu ovim zakonom posebno uređena. Oni su smatrali da se mora primeniti član 82 Zakona o lokalnim izborima koji određuje opšti rok za podnošenje prigovora na lokalnim izborima i to 72 časa od objavljivanja odluke. Pozivajući se na ovaj član su istakli da rok nije istekao i da je prigovor blagovremen, te da se iz navedenog razloga ne može odbaciti. Posebno je zatraženo i da se predstavnici Ruske stranke u proširenom sastavu izuzmu iz odlučivanja o datom prigovoru kako ne bi odlučivali o svojoj stvari, što je predsednik komisije odbio da učini.

Koalicija "Srbija protiv nasilja" je podnela žalbu Višem sudu koji je stao na stanovište gradske izborne komisije i žalbu odbio kao neosnovanu. Kao glavne argumente zbog kojih je trebalo primeniti rok iz člana 79 ZINP Viši sud je istakao da je pravilna shodna primena ZINP-a prema članu 8 stav 1 ZLI, zatim načelo da se opšti rok primenjuje samo u odsustvu posebnog roka, a poseban rok je regulisan ZINP-om (opšti je u ZLI), i na samom kraju činjenicu da bi se primenom člana 80 ZLI krug lica koji mogu da podnesu prigovor znatno suzio. Naime, član 80 ZLI propisuje da se pravo na prigovor ograničava samo na

podnosioca liste, dok član 79 ZINP određuje znatno širi krug lica - kandidat, lice čije je ime sadržano u nazivu liste ili podnosioca liste, podnosilac liste, politička stranka ili birač. Naveo je i da je shodna primena pravilna zbog toga što u glavi "Tok izbornog postupka" u delu broj 2 "Podnošenje izborne liste" ZLI ne reguliše posebno pitanje podnošenja prigovora na odluku o proglašenju izborne liste, dok ZINP u istoj glavi i u delu pod istim nazivom to čini.

3.3.5 Zakazivanje sednica i praksa u radu GIK Beograd

Rad Gradske izborne komisije pratilo je neobičajeno kratko vreme između zakazivanja sednica i vremena održavanja, kao i kratki rokovi između predaja određenih lista i odlučivanja o njima na šta su pojedini članovi GIK-a konstantno ukazivali. Ovi kratki rokovi su stvarali priličnu tenziju među članovima, posebno u slučajevima u kojima su postojale sumnje u verodostojnost potpisa i izjava birača. Iz tog razloga članovi GIK-a nisu imali dovoljno vremena da se upoznaju na adekvatan način sa materijalima, i posledično nisu bili u mogućnosti da o predloženim tačkama dnevnog reda na kvalitetan način raspravljaju. Sednice su uglavnom održavane u minimalnom roku od njihovog zakazivanja, odnosno tri sata od zakazivanja. U jednom slučaju sednica je zakazana 30 minuta pre njenog održavanja, dok je materijal za sednicu dostavljen 15 minuta pred njeno održavanje. Opravdanost za ovakvim postupanjem i hitnim sazivanjem sednica nije bila jasna, niti su pružena potrebna obrazloženja i objašnjenja.

3.4 Preseljenje birača i pravo na lokalnu samoupravu

Sve glasnjiji navodi u javnosti o "preseljenju" ili, bolje rečeno, prijavljivanju prebivališta birača iz unutrašnjosti Srbije, ali i iz Bosne i Hercegovine u Beograd, a da se oni zaista ne presele na adrese na kojima im je prijavljeno novo prebivalište, otvorile su pitanje uticaja takve (navodne) prakse na demokratičnost izbornog procesa u glavnom gradu. Postavlja se pitanje da li je takva praksa, pre svega legalna, ali i da li je legitimna i u skladu sa osnovnim načelima izbornog prava.

Jedno od savremenih obeležja izbornog prava jeste i jednakost izbora.⁴² To jemči i Ustav u članu 52, kao i Zakon o izboru narodnih poslanika (ZINP) u članu 5, ali i Zakon o lokalnim izborima (ZLI), takođe u članu 5. **Jednakost izbornog prava podrazumeva da jedan birač ima jedan glas, ali i potrebu da se vodi računa o jednakosti predstavljanja prilikom formiranja izbornih jedinica.** Jedan od najpoznatijih slučajeva narušavanja jednakosti izbornog prava jeste tzv. džerimandering (gerrymandering), koji je postao sinonim za izborne manipulacije. Reč je, pre svega, o tendencioznom povlačenju granica između izbornih jedinica sa ciljem narušavanja jednakosti izbora. Čini se da ova pojava nema nikakve veze sa parlamentarnim izborima u Srbiji budući da je Srbija jedna izborna jedinica, te ne postoji mogućnost za ovakve manipulacije, a ista situacija je i na lokalnim izborima, imajući u vidu da član 5 ZLI propisuje da se odbornici biraju u jedinici lokalne samouprave kao jednoj izornoj jedinici. Međutim, džerimandering podrazumeva i grupisanje tzv. sigurnih birača u veći broj malih izbornih jedinica kako bi se ostvarila prednost vladajuće stranke ili koalicije u odnosu na druge učesnike na izborima. **Ta činjenica dobija na značaju ukoliko uzmemo u obzir podatak da se 17. decembra održavaju i lokalni izbori, ali ne u svim jedinicama lokalne samouprave, već samo u njih 65 (od 174).** Ukoliko su navodi tačni

⁴² Jednakost izbora uključuje i jednakost izbornog prava i jednakost predstavljanja.

mogla bi se zamisliti situacija u kojoj stranke vladajuće većine “prebacuju” svoje sigurne birače iz jedinica lokalne samouprave u kojima se ne održavaju izbori u grad Beograd ostvarujući na taj način prednost u odnosu na druge učesnike izborne trke u glavnom gradu. Dakle, iako formalno Srbija nije podeljena na izborne jedinice, činjenica da se lokalni izbori ne održavaju u svim jedinicama lokalne samouprave stvorila je mogućnost da dođe do grupisanja sigurnih birača vladajuće koalicije u gradu Beogradu (jednoj izbornoj jedinici). Ukoliko su navodi tačni, to bi značilo da je stvorena nova vrsta izborne manipulacije.

Sa stanovišta legalnosti ove pojave potrebno je istaći da član 39 Ustava propisuje da svako ima pravo da se slobodno kreće i nastanjuje u Republici Srbiji, dok član 2 Zakona o prebivalištu i boravištu građana (ZPBG) utvrđuje da pravo na prebivalište imaju svi građani Republike Srbije koji stalno žive na njenoj teritoriji. Dakle, svaki građanin Republike Srbije ima pravo da se nastani na bilo kom delu njene teritorije i da tu prijavi prebivalište. Međutim, ZPBG u članu 3 definiše prebivalište kao mesto u kom se građanin nastanio sa ciljem da u njemu stalno živi, odnosno mesto u kome se nalazi centar njegovih životnih, ekonomskih, socijalnih, profesionalnih i drugih veza koje dokazuju njegovu trajnu povezanost s tim mestom. Prema tome, građani koji prijavljuju prebivalište na teritoriji grada Beograda imaju pravo na to samo ukoliko im je cilj da u Beogradu stalno žive, odnosno ukoliko im je centar životnih, ekonomskih, socijalnih, profesionalnih i drugih veza u Beogradu, što dokazuje njihovu trajnu povezanost s ovim gradom. U suprotnom takve prijave ne bi bile legalne, odnosno u pitanju bi bilo izigravanje zakona. Takođe, to bi podrazumevalo i narušavanje prava drugih građana koji imaju prebivalište u glavnom gradu, a pre svega prava na lokalnu samoupravu.

Član 176 Ustava određuje da građani imaju pravo na lokalnu samoupravu koju ostvaruju neposredno ili preko svojih slobodno izabраниh predstavnika. Zakon o lokalnoj samoupravi propisuje članom 2 da je lokalna samouprava pravo građana da neposredno i preko slobodno izabраниh predstavnika upravljaju javnim poslovima od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za lokalno stanovništvo. Isti Zakon propisuje u članu 3 da se lokalna samouprava ostvaruje u opštini, gradu i gradu Beogradu. **Prema tome, građani ostvaruju svoje Ustavom zajemčeno pravo na lokalnu samoupravu neposredno ili preko slobodno izabраниh predstavnika u jedinici lokalne samouprave u kojoj imaju prebivalište.** Građani koji imaju prebivalište na teritoriji grada Beograda imaju pravo da upravljaju javnim poslovima od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za lokalno stanovništvo i to mogu činiti neposredno (građanska inicijativa, zbor građana ili referendum) ili preko predstavnika koje biraju na izborima, a na osnovu činjenice da uživaju izbornu pravo u gradu Beogradu.

Zakon o lokalnim izborima članom 3 određuje da izbornu pravo na lokalnim izborima ima punoletan državljanin Republike Srbije nad kojim nije produženo roditeljsko pravo, odnosno koji nije potpuno lišen poslovne sposobnosti i koji ima prebivalište na teritoriji jedinice lokalne samouprave u kojoj ostvaruje izbornu pravo. Dakle, kao poseban i dodatni uslov za uživanje izbornog prava na lokalnim izborima propisuje se prebivalište na teritoriji jedinice lokalne samouprave. U skladu s tim, birači koji promene prebivalište i prijave ga na teritoriji grada Beograda na taj način stiču i izbornu pravo u ovoj jedinici lokalne samouprave, odnosno pravo na lokalnu samoupravu koje mogu ostvarivati u tom gradu. Ukoliko su se ti građani nastanili u Beogradu s namerom da u njemu stalno žive, odnosno ukoliko im se u tom gradu nalazi centar životnih, profesionalnih, ekonomskih, socijalnih i drugih veza koje dokazuju

njihovu trajnu povezanost s Beogradom, bilo bi i prirodno i logično da i oni odlučuju o tome ko će upravljati gradom. Međutim, ukoliko su gore pomenuti navodi tačni i ti građani samo prijavljuju prebivalište (imaju formalno prebivalište) u Beogradu bez ispunjenosti uslova iz člana 3 ZPBG, to otvara pitanje njihovog učešća na izborima na kojima imaju mogućnost da “kroje sudbinu” građanima koji formalno i suštinski imaju prebivalište u glavnom gradu. Preciznije, postavlja se pitanje da li se na ovaj način ugrožava pravo na lokalnu samoupravu onih građana koji zaista imaju prebivalište u Beogradu. Čini se da na taj način pravo da upravljaju poslovima od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za lokalno stanovništvo u gradu Beogradu stižu građani Republike Srbije koji *de facto* nisu lokalno stanovništvo. Oni na taj način ugrožavaju pravo na lokalnu samoupravu građana Beograda time što mogu neposredno ili putem slobodno izabраниh predstavnika (na izborima) uticati na upravljanje poslovima koji su od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za građane Beograda, a koji se njih suštinski ne tiču.

“Preseljenje” birača ugrožava demokratičnost i integritet izbornog procesa u Beogradu. Takva praksa, ukoliko su navodi tačni, niti je legalna, niti je legitimna, narušava jednakost izbora u glavnom gradu i suštinski zadire u Ustavom i zakonom zajamčeno pravo na lokalnu samoupravu svakog građanina grada Beograda.

Crta se u ovom izbornom procesu u više navrata obraćala direktnim dopisima ili javno nadležnim institucijama, **Ministarstvu unutrašnjih poslova i Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave, tražeći da učine dostupnim podatke⁴³ koji bi razgnali sumnje u**

⁴³ Crta je još 6. oktobra 2023. godine, od Ministarstva unutrašnjih poslova tražila podatke o 1) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), bez obzira na to da li im je prethodno prebivalište bilo na teritoriji grada Beograda, na teritoriji neke druge jedinice lokalne samouprave u Srbiji ili u inostranstvu; 2) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je prethodno prebivalište takođe bilo na teritoriji grada Beograda; 3) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je prethodno prebivalište bilo na teritoriji neke druge jedinice lokalne samouprave u Srbiji; 4) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je prethodno prebivalište bilo u inostranstvu; 5) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije čije je prebivalište na teritoriji grada Beograda objavljeno u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a koji su novo prebivalište prijavili na drugoj adresi na teritoriji grada Beograda (na teritoriji iste gradske opštine na kojoj su imali i prethodno prebivalište ili na teritoriji druge gradske opštine); 6) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije čije je prebivalište na teritoriji grada Beograda objavljeno u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a koji su novo prebivalište prijavili u nekoj drugoj jedinici lokalne samouprave u Srbiji; 7) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su odjavili prebivalište sa teritorije grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), zbog iseljenja u inostranstvo. 8) Ukupan broj punoletnih državljana Republike Srbije čije je prebivalište na teritoriji grada Beograda objavljeno u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), zbog smrti. 9) Broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je prethodno prebivalište bilo na teritoriji iste gradske opštine (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno); 10) Broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je prethodno prebivalište bilo na teritoriji druge gradske opštine grada Beograda, a ne one u kojoj prijavljuju novo prebivalište (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno); 11) Broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je prethodno prebivalište bilo na teritoriji Republike Srbije, van teritorije grada Beograda (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno); 12) Broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je prethodno prebivalište bilo u inostranstvu (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno); 13) Broj punoletnih državljana Republike Srbije čije je prebivalište objavljeno sa teritorije svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je novo prebivalište prijavljeno na teritoriji druge gradske opštine grada Beograda, a ne one u kojoj prijavljuju novo prebivalište (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno); 14) Broj punoletnih državljana Republike Srbije čije je prebivalište objavljeno sa teritorije svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je novo prebivalište prijavljeno na teritoriji iste gradske opštine na kojoj su imali i prethodno prebivalište; 15) Broj punoletnih državljana Republike Srbije čije je prebivalište objavljeno sa teritorije svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), a čije je novo prebivalište prijavljeno na teritoriji neke druge jedinice lokalne samouprave u Srbiji, van teritorije grada Beograda (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno); 16) Broj punoletnih državljana Republike Srbije koji su odjavili prebivalište sa teritorije svake od gradskih opština grada

manipulacije biračkim spiskom i biračkim pravom. Međutim, podaci koji bi omogućili neophodnu analizu kretanja promena prebivališta u Beogradu nisu objavljeni, niti su u potpunom obliku stigli na Crtinu adresu.⁴⁴ S druge strane, strah dela javnosti u Beogradu raste zbog poziva na glasanje koji u poslednjim nedeljama kampanje stižu na kućne adrese na imena koja su nepoznata stanarima tih adresa. **Crta je u ovom periodu primila brojne pozive zabrinutih građana koji traže pravno tumačenje i podršku u vezi sa sumnjama da su na njihovim adresama prijavljeni nepoznati stanari sa ciljem da na nelegitiman način učestvuju na lokalnim izborima.**

Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), zbog iseljenja u inostranstvo (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno); 17) Broj punoletnih državljana Republike Srbije čije je prebivalište sa teritorije svake od gradskih opština grada Beograda u periodu 11. februar 2022 - 6. oktobar 2023. (i to za svaki mesec pojedinačno), objavljeno zbog smrti (podatak je potreban za svaku gradsku opštinu pojedinačno).

⁴⁴ Ministarstvo je obavestilo Crtu da nije u mogućnosti da dostavi podatak o broju punoletnih državljana Republike Srbije koji su prijavili prebivalište na teritoriji grada Beograda, a čije je prethodno prebivalište bilo u inostranstvu. Nakon kontrole preostalih podataka koje je MUP dostavio Crti, tim Crte je utvrdio da podaci sadrže materijalne greške što je onemogućilo dalju analizu. S druge strane, podaci koje je MUP objavio javno na svom sajtu u novembru 2023. sadrže zbirno punoletne i maloletne osobe i time onemogućavaju svaku analizu.

4 TOK IZBORNE KAMPANJE

4.1. Tok kampanje na terenu

U periodu od 1. novembra do 10. decembra primljeno je više od 4500 izveštaja posmatrača o aktivnostima i političkih stranaka i javne vlasti. U okviru posmatranja, zabeleženo je oko 3000 aktivnosti političkih stranaka.

Ovu izbornu kampanju obeležava dominacija vladajuće stranke na terenu. Iako su u prvom delu kampanje aktivnosti opozicije bile neznatne u poređenju sa aktivnostima Srpske napredne stranke, u poslednjim sedmicama kampanje se primećuje intenzivno prisustvo opozicionih stranaka na terenu, posebno liste “Srbija protiv nasilja”. U fokusu gotovo svih aktera su pitanja ekonomskog standarda, infrastrukture i socijalne politike. Kao jedna od glavnih tema je i pitanje Kosova, koje je pogotovo obeležilo drugi deo izborne kampanje vladajuće koalicije i stranaka desnog bloka.

Zabeležene aktivnosti liste “Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane” predstavljaju više od polovine (58%) ukupnog broja zabeleženih aktivnosti svih političkih stranaka. Kao najčešća aktivnost vladajuće liste zabeležena je promocija na štandovima, organizovanje javnih događaja (razgovora sa građanima i skupova), kampanja od vrata do vrata i humanitarne aktivnosti⁴⁵. Održano je i više mitinga u različitim gradovima Srbije, od kojih je najviše promovisan miting održan u Beogradu 2. decembra. Aktivnosti vladajuće stranke su posebno intenzivirane u opštinama u kojima će se održati i lokalni izbori.

Deo aktivnosti je usmeren na **socijalno ugrožene i građane sa invaliditetom**⁴⁶, a zabeleženi su i besplatni lekarski pregledi⁴⁷ i besplatni pravni saveti koje je ova stranka organizovala za svoje simpatizere i građane. Stranka je deo aktivnosti usmerila i ka najmlađima (predstave za decu). Pored socijalno ugroženih, kao posebne ciljne grupe SNS-a se izdvajaju **žene, penzioneri, mladi, kao i manjine i izbegla i raseljena lica**. U tematskom fokusu aktivnosti ove stranke su ekonomski i privredni rast, socijalna politika, zdravstvo, obrazovanje, ali i pitanje Kosova.

I ove godine je Srpska napredna stranka nastavila sa tradicijom objavljivanja spiska podrške poznatih ličnosti pred izbore. Da podsetimo, 2017. godine je ova stranka organizovala “Apel 650”, a 2018. i 2020. “Apel hiljadu plus”. Ove godine, međutim, akcenat je stavljen na 2000 potpisnika podrške listi “Srbija ne sme da stane”. Kao što se pojavljivanje prvog spiska podrške može povezati sa inicijativom “Apel 100” koja mu je prethodila⁴⁸, tako se u ovim izborima apel može tumačiti kao odgovor na aktivnosti građanske inicijative “ProGlas” koja okuplja veći broj istaknutih ličnosti i koju je do sada potpisalo skoro 180 hiljada građana. U medijima koji su naklonjeni vlasti inicijativa “ProGlas” je označena kao antirežimska, dok su predstavnici vlasti naročito bili vokalni u ovakvoj oceni. Takođe, kao i prethodnih izbornih

⁴⁵ Pored redovnih oblika promocije vladajuće stranke, zabeleženi su i učestali stranački događaji u kojima je zabavni aspekt u prvom planu: proslave i druženja za članove i simpatizere, narodna veselja koja su praćena muzikom i bogatom trepezom. I ovakvi oblici stranačke promocije su uveličani prisustvom javnih funkcionera. Lista „Aleksandra Vučić – Srbija ne sme da stane” je otvorila i svoj sajt na kome su dominantno promovisani uspesi i rezultati SNS-a na čelu sa Aleksandrom Vučićem.

⁴⁶ Instagram SNS Voždovac, Beograd, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/fl>

Instagram, SNS Beograd, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/fm>

Instagram, SNS Borča, Beograd, 24. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/fn>

Facebook SNS Kula, 6. decembar 2023. <https://link.crtar.rs/fo>

Facebook SNS Plandište, 7. decembar 2023. <https://link.crtar.rs/fp>

⁴⁷ Facebook, SNS MO Kragujevac, 21. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/fq>

⁴⁸ Danas, „Upuštanje u neizvesnu budućnost, sa neizvesnim likom. Prave od Srbije Srbistan”: Sagovornici Danasa o Vučićevom spisku podrške”, 8. decembar 2023. <https://link.crtar.rs/fk>

ciklusa, objavljivanje spiska podrške Srpskoj naprednoj stranci pratili su navodi da se na njemu nalaze i imena osoba koje u stvari nisu želele da daju podršku i nađu se na tom spisku.⁴⁹

Na terenu je u drugoj polovini kampanje zabeleženo znatno veće prisustvo opozicije, posebno izborne liste “Srbija protiv nasilja” koja je druga najaktivnija posle liste “Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane”. Primećuje se da je izborna lista **“Srbija protiv nasilja” u drugoj polovini kampanje pojačala svoje aktivnosti koje se odnose na direktnu komunikaciju sa građanima** (štanđovi, ulične promocije, tribine, mitinzi, kao i kampanja “od vrata do vrata”). U tematskom fokusu kampanje ove liste su, pored teme nasilja, ekonomija i bolji životni standard, infrastruktura, socijalna politika, ekologija, zdravstvo, sudstvo, ali i tema izbornih uslova.

Od početka izborne kampanje, na terenu su **vidljive i aktivnosti Socijalističke partije Srbije**, koja se promovira kroz ulične akcije, tribine i razgovore sa građanima. I ova stranka je organizovala aktivnosti koje se odnose na pružanje besplatne lekarske pomoći, ali i davanje pravnih saveta⁵⁰. Kako bi pridobila birače, ova stranka je posezala i za ne tako uobičajenim vidom promocije, kao što su besplatne frizerske usluge. Primećuje se da su na političkim skupovima izborne liste „Ivica Dačić – premijer Srbije“ **prisutni državni funkcioneri**⁵¹ (direktori javnih preduzeća i javnih ustanova, ali i ministri), koji su predstavljeni i kao javni i kao stranački funkcioneri. To je pogotovo slučaj sa događajima koji su organizovani od strane **Jedinstvene Srbije**⁵². Kao i u aktivnostima vladajuće stranke, kao ciljna grupa liste „Ivica Dačić – premijer Srbije“ se izdvaja **starija i ženska populacija**⁵³, a od tema se izdvaja **zdravstvo, socijalna politika, infrastruktura i bolji životni standard**. Lider ove stranke, Ivica Dačić, u svojim obraćanjima u okviru kampanje u narativ uvodi i Slobodana Miloševića kao uzornog lidera, ali je i tema Kosova i pružanje podrške Rusiji takođe u fokusu kampanje ove stranke⁵⁴.

U tematskom fokusu kampanje liste „**Nacionalno okupljanje**“ (Dveri i Zavetnici) je pitanje Kosova, ali i teme infrastrukture, ekonomije, socijalne politike i izbornih uslova. Najviše aktivnosti (štanđovi) ove liste je zabeleženo u Beogradu, dok je ova lista manje vidljiva na terenu u unutrašnjosti. Njene aktivnosti se uglavnom svode na saopštenja u medijima, promociju kroz plakate i bilborde i nekolicinu političkih skupova i tribina za simpatizere i članove.

Na izbornim listama za lokalne izbore u mnogim opštinama koalicije koje postoje na republičkom nivou ne preslikavaju se na lokalni nivo. Mnoge od stranaka na lokalne izbore izlaze samostalno ili u koaliciji sa strankama koje se ne nalaze u njihovoj republičkoj koaliciji. Tako je došlo i do toga da SPS u gotovo 70% opština izlazi samostalno na lokalne izbore, da su se na nekim listama našle i neke neočekivane kombinacije – na primer DS i POKS u Krupnju, kao i da u opštini Babušnica postoje dve liste koje u nazivu imaju Protiv nasilja. U četiri opštine (Doljevac, Lapovo, Rača i Žabari) na izbore izlaze samo liste stranaka koje su

⁴⁹ N1, „Ja sam potpisao samo ProGlas“: Pozorišni reditelj se našao na spisku onih koji podržavaju SNS“, 09. decembar 2023. <https://link.crtars/fs>

⁵⁰ Instagram, SPS Voždovac, Beograd, 22. novembar 2023. <https://link.crtars/fs>

⁵¹ You Tube, Kopernikus RTV Jagodina, "Koalicija "Socijalistička partija Srbije - Jedinstvena Srbija - Zeleni Srbije" održala je tribine povodom predstojećih parlamentarnih izbora u jagodinskim selima Dobroj Vodi i Dražmirovcu", 21. novembar 2023. <https://link.crtars/ft>

⁵² You Tube, Kopernikus RTV Jagodina, "Koalicija "Socijalistička partija Srbije - Jedinstvena Srbija - Zeleni Srbije" održala je predizborni skup za građane Mesne zajednice Centar u Jagodini", 23. novembar 2023. <https://link.crtars/fu>

⁵³ Facebook, SPS Sombor, 27. novembar 2023. <https://link.crtars/fv>

⁵⁴ X (Twitter) SPS, Dušan Bajatović, 3. decembar 2023. <https://link.crtars/fw>

na republičkom nivou vlast, i niko drugi. Proces proglašenja izbornih lista za lokalne izbore pratile su i pritužbe, većinom od strane opozicionih stranaka, u kojima se izražava sumnja u pokušaj vladajuće koalicije da opstruiše izborni proces i spreči opoziciju da učestvuje na lokalnim izborima⁵⁵. I u ovom izbornom ciklusu se beleži učešće određenog broja grupa građana na čijim listama se zapravo nalaze funkcioneri lokalne vlasti⁵⁶, ali i učešće manjinskih lista u opštinama u kojima gotovo da nema pripadnika datih manjinskih zajednica⁵⁷, što **ostavlja prostor za sumnju u manipulaciju i zloupotrebu demokratskih procesa i položaja manjina**, koje su zabeležene i u prethodnim izbornim ciklusima⁵⁸.

Za razliku od prethodnog izbornog ciklusa, kada su se neposredno uoči izbora u javnosti objavljivali nalazi više istraživanja o rejtingu, ove godine od početka izborne kampanje rezultati istraživanja o rejtingu kandidata nisu javno saopštavani, niti je primećeno da se političke stranke u svrhu promocije pozivaju na ovakva istraživanja.

4.1.1 Vesnik izbora – aktivna vlast

Stimulisanje birača se odvija i kroz pojačane aktivnosti države, na koje ukazuje i veliki broj poseta državnih funkcionera lokalnim zajednicama. U toku izborne kampanje zabeleženo je oko od 800 pojavljivanja visokih državnih funkcionera u lokalnim zajednicama. Samo u 11% opština i gradova nije zabeležena poseta nekog od državnih funkcionera. U jednom danu, 6. decembra, na terenu je čak zabeleženo prisustvo 17 nosilaca visokih državnih funkcija.

Državni funkcioneri su svakodnevno prisutni na terenu i u aktivnostima Srpske napredne stranke. Prisustvo državnih funkcionera je zabeleženo u gotovo polovini aktivnosti ove stranke – od početka izborne kampanje u više od 600 zabeleženih aktivnosti SNS-a prisustvovao je neko od predstavnika nacionalne, pokrajinske ili lokalne vlasti ili neko od predstavnika državnih institucija.⁵⁹

Širom zemlje je primećen veliki broj aktivnosti vlasti koje se pre svega odnose na polje infrastrukture (renoviranje i rekonstrukcije⁶⁰, čišćenje puteva⁶¹, asfaltiranje puteva i sl.), privredne investicije⁶², organizovanje besplatnih programa edukacije za specifične grupe⁶³, akcije besplatnog prevoza, donacije institucijama⁶⁴. Posebno se izdvajaju **aktivnosti i mere**

⁵⁵ Danas, "Zašto su odbačene opozicione izborne liste u Velikom Gradištu i Rači i zbog čega su opstruisani izborni procesi u Paraćinu i Prokuplju?", 30. novembar 2023. <https://link.crt.rs/fx>

⁵⁶ Na prvom mestu i u imenu liste Grupe građana 300 Kragujevčana je član Gradskog veća za obrazovanje Kragujevca, Dušan Zeka Aleksić, a u Batočini, takođe na prvom mestu i u imenu liste Grupe građana Zajedno za Batočinu, nalazi se Srđan Biorac, opštinski većnik za urbanizam i prostorno planiranje.

⁵⁷ U Šapcu na izbore izlaze tri manjinske liste - dve ruske i jedna slovačka. Prema popisu iz 2011, u Šapcu je bilo 15 Slovaka i 35 Rusa od ukupno 115884 stanovnika.

Republički zavod za statistiku, Popis 2011, Popisni podaci <https://link.crt.rs/fy>

⁵⁸ Vreme, "Izađi i bori se", 2018. <https://link.crt.rs/fz>

⁵⁹ Najviši državni funkcioneri su aktivno učestvovali u stranačkim aktivnostima i pre zvaničnog početka izborne kampanje. **U periodu od 1. oktobra do 8. decembra** zabeleženo je čak 301 učestvovanje nekog od ministara u stranačkoj aktivnosti, odnosno u **proseku je u tom periodu svakog dana po četvoro ministara bilo na stranačkoj proslavi, tribini, štandu, sastanku...**

⁶⁰ Instagram, GO Palilula, Beograd, 23. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g0>

Q Media, Kula, "U Kuli otvoren objekat za domski smeštaj odraslih osoba sa mentalnim teškoćama Mileva Agić", 30. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g1>

⁶¹ Instagram, Opština Čukarica, Beograd, 20. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g2>

⁶² Instagram, Opština Čukarica, Beograd, 24. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g4>

⁶³ Instagram Gradska opština Palilula, Beograd, 20. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g5>

Facebook, Opština Mionica, 20. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g3>

⁶⁴ BC Info, Bela Crkva, "OŠ „Žarko Zrenjanin“ u Beloj Crkvi dobila od MTS-a informatički kabinet", 20. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g6>

Instagram, SNS Plandište, 20. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g7>

Grad Zrenjanin, Republika Srbija, "Predsednik Sportskog saveza Srbije Davor Štefanek uručio je kompletne opreme, lopti i rekvizita sportistima i razgovarao sa decom u Tomaševcu", 24. novembar 2023. <https://link.crt.rs/g8>

usmerene ka najugroženijima i njihovom ekonomskom osnaživanju (humanitarni paketi za izbegla i raseljena lica⁶⁵, donacije siromašnim porodicama u vidu paketa hrane, bele tehnike i drva za ogrev, uvođenje struje⁶⁶, poklanjanje kuća⁶⁷, obilazak privremenog smeštaja za beskućnike i najava boljih uslova⁶⁸). Kao ciljna grupa **u fokusu je i ženska populacija⁶⁹**, prema kojoj je javna vlast tokom cele izborne kampanje organizovala raznovrsne aktivnosti poput razgovora i susreta sa javnim funkcionerima, obuka edukacije i profesionalnog usavršavanja i ekonomskog osnaživanja žena.

Kao i u slučaju aktivnosti političkih stranaka, primećuje se i da su aktivnosti vlasti intenzivnije u mestima gde se održavaju i lokalni izbori.

Ovaj izborni ciklus karakteriše i talas republičke jednokratne novčane pomoći koja je uoči izbora deljena različitim društvenim grupama: **penzionerima, korisnicima socijalne pomoći, majkama dece do 16 godina, srednjoškolcima i studentima**. Procena je da država izdvojila oko 450.000.000 dinara za ova davanja.

Među aktivnostima javne vlasti se izdvaja i tzv. **retroaktivna pomoć**, pa je tako poljoprivrednicima iz Kuršumlje čija su gazdinstva pretrpela štetu usled poplava, umesto u maju i junu, stigla pomoć sada – u jeku izborne kampanje⁷⁰, dok je u Leskovcu novac za udžbenike đacima podeljen u decembru⁷¹. Primećeno je i da se u izbornoj trci i pridobijanju birača i aktivnosti republičke vlasti (kao što je na primer odluka Vlade o zapošljavanju za stalno velikog broja medicinskih i nemedicinskih radnika u zdravstvenim ustanovama) predstavljaju kao uspeh lokalne vlasti.

Neke opštine su čak posezale za recikliranjem vesti na svojim sajtovima i nalogima na društvenim mrežama, ali i u lokalnim medijima, iznova se hvaleći projektima koji su već završeni, ili već najavljenim investicijama i ulaganjima.

Uočava se i da se pored tema infrastrukture, ekonomije, investicija i socijalne politike, posebna pažnja posvećuje i **renoviranju verskih objekata⁷²**, crkava i manastira, i **najavama za veća ulaganja u očuvanje verske i kulturne baštine**.

4.1.2 Jedan entitet: država i partija

Od početka izborne kampanje granica između aktivnosti vladajuće stranke i države je teško uočljiva. Ova granica se zamagljuje kroz nejasno razdvojene uloge javnih i stranačkih funkcionera koji aktivno učestvuju u aktivnostima⁷³, koje su, opet, katkad

Facebook, Dragana Sotirovski zvanična stranica, "Niš od danas ponovo ima pokretni digitalni mamograf, dar Fondacije princeze Katarine Karađorđević", 28. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/q9>

Sremske vesti, "Dom zdravlja Ruma dobio ultrazvučni aparat: Unapređenje zdravstvene zaštite žena", 30. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/ga>

⁶⁵ Grad Zrenjanin, "Gradu Zrenjaninu dodeljena još dva ugovora u Komesarijatu za izbeglice i migracije: blizu 1,5 miliona dinara za nabavku paketa hrane i ekonomsko osnaživanje najugroženijih", 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gc>
Mondo, "POMOĆ ZA INTERNO RASELJENE PORODICE! Opština pomogla 28 porodica sa paketima za ogrev - EVO KOLIKO SU DOBILI!", 24. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/ge>

⁶⁶ Facebook, TV 5 Užice, "Sjenica: Sloba Bandović dočekao da se useli u kuću koja je počela da se gradi 2018. godine, u selu Gradac. Ovih dana uvedena je struja, stigao nameštaj kao i saniracija za kupatilo", 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gf>

⁶⁷ Opština Kovin, "Sredstvima ministarstva za brigu o selu kupljene još tri kuće", 30. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gg>

⁶⁸ Instagram, Opština Savski venac, Beograd, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gh>

⁶⁹ Instagram, Opština Bečej, 23. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gi>

⁷⁰ Topličke vesti, "Pomoć poljoprivrednicima koji su pretrpeli štetu od poplave", 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gk>

⁷¹ Grad Leskovac, "Danas iz budžeta grada Leskovca isplaćeno 14,3 miliona dinara roditeljima učenika osnovnih škola za udžbenike", 6. decembar 2023. <https://link.crtar.rs/gl>

⁷² Niške vesti, "Potpisan sporazum o finansiranju radova za završetak crkve Svetog Vasilija Ostroškog", 28. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gm>

⁷³ Na primer, od 1. oktobra do 8. decembra zabeleženo je čak 68 pojavljivanja Darije Kisić – što u svojstvu državne, što u svojstvu stranačke funkcionerke, odnosno u tom periodu ona je u proseku imala po jedno pojavljivanje na terenu dnevno.

bez jasnih i nedvosmljenih naznaka da li su stranačke ili aktivnosti javne vlasti, i u kojima je zloupotreba javnih resursa postala praksa.⁷⁴ Ove granice nema ni u diskursu i komunikacionoj strategiji države i partije: obraćanje istim ciljnim grupama, kroz iste narative, koji su dominantno usmereni na ekonomski i privredni rast i pitanje nacionalnog identiteta, i u kojima se zasluge pripisuju predsedniku države.

Izbornu kampanju je obeležio niz slučajeva zloupotrebe javnih funkcija. Prema izveštavanju posmatrača, u gotovo 70 zabeleženih slučajeva visoki državni funkcioneri su na stranačkim dešavanjima Srpske napredne stranke bili predstavljeni u kapacitetu predstavnika javne vlasti, a predstavnici opštinske vlasti su se u kapacitetu javnih funkcionera pojavili u oko 100 aktivnosti ove stranke. Sa druge strane, zabeleženo je da su predstavnici pokrajinske i opštinske vlasti, kao i predstavnici javnih institucija, u oko 150 aktivnosti javne vlasti predstavljeni i kao stranački funkcioneri, dok su najviši državni funkcioneri, predstavnici nacionalne vlasti, u gotovo 50 aktivnosti na kojima su učestvovali kao javni funkcioneri bili predstavljeni i kao stranački funkcioneri. Učestalost pojave nejasno razdvojenih uloga stranačkih i državnih funkcionera ilustruje i podatak da posmatrači u oko 100 stranačkih aktivnosti, kao i u oko 200 aktivnosti vlasti nisu mogli da nedvosmisleno identifikuju u kom svojstvu javni funkcioneri prisustvuju.

Predstavnici javne vlasti su, u svojstvu javnih funkcionera, promovisali političku stranku i čak otvoreno pozivali građane da svoj glas daju vladajućoj stranci⁷⁵. Takođe, nastavlja se **praksa javnih funkcionera da u istom danu posećuju mesta (ponekad i po nekoliko događaja u okviru jedne posete) i u svojstvu javnih i stranačkih funkcionera, pritom zloupotrebljavajući javne resurse. Zloupotreba javnih resursa je zabeležena u oko 260 slučajeva**, od čega je u 91% slučajeva zloupotreba načinjena od strane vladajuće stranke.

Učestalo je i da **javni funkcioneri promovišu javne radove i aktivnosti na svojim društvenim mrežama uz navođenje stranačkih slogana i obeležja ili tagovanje stranačkih stranica**⁷⁶.

Sa druge strane, **na stranačkim nalozima se aktivnosti i radovi javne vlasti i dalje redovno promovišu**⁷⁷.

Isticanje stranačke pripadnosti kadrova u institucijama javnog sektora⁷⁸ koje ne smeju da budu povezane ni sa jednom političkom organizacijom, može se tumačiti kao vid manipulacije jer se stranka intencionalno identifikuje sa institucijama koje treba da služe građanima bez obzira na političku orijentaciju. Osim toga, **ovim gestom se sugerise da su kriterijumi za izbor rukovodilaca u javnom sektoru primarno politički, a ne profesionalni.**

⁷⁴ U pratnji ministara u stranačkim aktivnostima često su i državni sekretari iz njihovog ministarstva, što dodatno ističe njihovu državnu nauštrb njihove stranačke funkcije.

Instagram, Nikola Selaković, 11. decembar 2023. <https://link.crtar.rs/k5>

⁷⁵ Instagram, SNS Smederevska Palanka, 15. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gn>

Instagram, SNS Smederevska Palanka, 14. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/qo>

⁷⁶ Instagram, Miroslav Petković, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gp>

Instagram, Miroslav Petković, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gq>

Instagram, Miroslav Petković, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gr>

Facebook, Boško Ničić, 23. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gt>

⁷⁷ Instagram, SNS Plandište, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gv>

Facebook, SNS OO Surčin, Beograd, 26. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gw>

⁷⁸ U saopštenju Srpske napredne stranke (Ljubovija) je objavljeno: "DOM ZDRAVLJA U LJUBOVIJI DOBIO DIREKTORA IZ REDOVA SNS, REZULTATI VIDLJIVI VEĆ NAKON NEPUN MESEC DANA"

Instagram, SNS Ljubovija, 20. novembar 2023. <https://link.crtar.rs/gx>

U aktivnostima Srpske napredne stranke se u prvi plan ističu državna obeležja (npr. grb na uniformi aktivista) ili **prepoznatljiv logo AV**. Prilikom stranačkih aktivnosti uočena je i **zloupotreba obeležja gradova i opština, prostorija i logoa javnih preduzeća**. Ovaj vid zloupotrebe je pogotovo prisutan u promotivnim video materijalima⁷⁹ u kojima se, pored isečaka sa skupova, mitinga, razgovora sa građanima i drugih stranačkih aktivnosti, pojavljuju i zaposleni u javnim preduzećima, često ispred ili u službenim prostorijama i vozilima. U ovim spotovima spominju se i projekti finansirani stranim donacijama, čime i ovi projekti postaju deo stranačke propagande⁸⁰. Zloupotrebe se uočavaju i u objavama na društvenim mrežama u kojima vladajuća stranka promovise javne poslove⁸¹, pripisujući zaslugu za uspeh u radu javne vlasti političkoj stranci⁸².

I diskurs predstavnika javne vlasti i predstavnika vladajuće stranke je koherentan. Na primer, pojačavanje narativa o elementima nacionalnog identiteta (briga o verskom⁸³ i kulturnom nasleđu) u aktivnostima vlasti u saglasju je sa diskursom vladajuće stranke o „državotvornoj“ stranci koja brani nacionalni interes i nacionalni identitet. **Obraćanje istim ciljnim grupama (socijalno ugroženi, penzioneri, žene, manjinske zajednice), kroz organizovanje sličnih aktivnosti, pojačava utisak da država i vladajuća stranka na ovim izborima nastupaju kao jedan entitet.**

4.1.3 Oštre podele: “mi ili oni” i “povratak u prošlost”

Zapaljiva retorika predstavlja jednu od glavnih karakteristika ove izborne kampanje. Zabeleženo je preko 200 stranačkih aktivnosti koje su sadržale elemente negativne kampanje prema protivnicima, od čega je u 57% slučajeva akter bila Srpska napredna stranka.

Tenzija između dva pola na političkoj sceni, vlasti i pozicije, preslikava se na ceo javni prostor, koji je tokom kampanje bio prezasićen neprimerenim govorom i retorikom koja podstiče netrpeljivost, diskriminaciju i nasilje. Uvrede i pogrđni nazivi su dolazili i iz redova vladajuće koalicije⁸⁴ i opozicije⁸⁵. Ovakve poruke nisu komunicirane samo prilikom stranačkih aktivnosti, već su za saopštenja ove prirode kao kanali korišćeni i lokalni mediji⁸⁶.

⁷⁹ Instagram, SNS Valjevo, 25. novembar 2023. <https://link.crtars/gv>

Instagram, SNS Krupanj, 30. novembar 2023. <https://link.crtars/gz>

Facebook, SNS Petrovac na Mlavi, 30. novembar 2023. <https://link.crtars/h0>

Instagram, SNS Savski Venac, Beograd, 22. novembar 2023. <https://link.crtars/h1>

X (Twitter), Merošina SNS, 5. decembar 2023. <https://link.crtars/h2>

⁸⁰ Instagram, SNS Babušnica, 9. decembar 2023. <https://link.crtars/h3>

⁸¹ Instagram, SNS Novi Beograd, 20. novembar 2023. <https://link.crtars/h4>

⁸² Instagram, SNS Ljubovija, 20. novembar 2023. <https://link.crtars/gx>

Pirot Plus Online, “Vladan Vasić, nosilac liste “Aleksandar Vučić - Pirot ne sme da stane”: Ko je pokušao da ispolitizuje inicijativu za otvaranje fakulteta sličnog FON-u u Pirotu? Reč je o inicijativi koja će istorijski promeniti grad Pirot”, 23. novembar 2023. <https://link.crtars/h6>

⁸³ U ovoj oblasti i izjave koje dolaze iz crkvenih krugova idu u korist ovom diskursu.

Večernje novosti, POSLE DOBA NEMANJIĆA DANAS SE GRADI NAJVIŠE SVETINJA Porfirije: Oni koji vode Srbiju i Srpsku brinu o duhovnosti, 26. novembar 2023. <https://link.crtars/h7>

⁸⁴ Vladajuća koalicija je uputila niz uvreda i pogrđnih naziva predstavnicima opozicije, nazivajući ih lopovima, štetočinama i nasilnicima, barabama i mrziteljima Srbije, stranim plaćenicima, koji žele da naude i lično predsedniku i njegovoj porodici.

Facebook, SNS GO Novi Pazar, “Djilasova i Marinikina “Srbija protiv nasilja” danas na “mirnoj” predaji liste u Novom Pazaru”, 22. novembar 2023. <https://link.crtars/h9>

Kikindski portal, “Predsednik SNS-a Miloš Vučević u Kikindi: Izbori 17. decembra su sudbonosni, ne dajte da nam opet dođu političke štetočine”, 8. decembar 2023. <https://link.crtars/ha>

Facebook, SNS Požega, 16. novembar 2023. <https://link.crtars/hb>

SNS Srbija, Kraljevo, “ĐILASOVE MARIONETE NE POŠTUJU SRPSKOG JUNAKA”, 20. novembar 2023. <https://link.crtars/hc>

SNS Srbija, Kraljevo, Saopštenje za javnost, 22. novembar 2023. <https://link.crtars/hd>

⁸⁵ Instagram, “Čale ovo je za tebe”, 19. novembar 2023. <https://link.crtars/he>

⁸⁶ You Tube, Regionalna televizija Kraljevo i Ibarske novosti, “Saopštenje GrO SNS Kraljevo”, 24. novembar 2023.

<https://link.crtars/hf>

Kampanju obeležavaju i govori pojedinih stranačkih funkcionera⁸⁷, u kojima se napadaju pojedinci po nacionalnoj osnovi⁸⁸ i raspiruje mržnja prema njima. Posebno zabrinjava i kampanja protiv pojedinaca okupljenih oko „ProGlasa“, koji se od strane vladajuće stranke i prorežimskih medija bliskih vlastima optužuju da „vode specijalni rat protiv države“⁸⁹.

Narativ predstavnika vladajuće stranke sugerise da su ovi **izbori sudbonosni i da se na ovim izborima ne odlučuje samo o daljem pravcu Srbije, već i o očuvanju nacionalnog identiteta**⁹⁰. U dominantnom narativu su kao čuvari države i nacije predstavljeni oni koji podržavaju listu „Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane“, dok su svi drugi – opozicione stranke i kritičari vlasti – predstavljeni kao oni koji rade na štetu nacionalnih interesa. **Visoko senzitivna pitanja poput Kosova, učlanjenja u NATO, Srebrenice i uvođenja sankcija Rusiji se koriste kao ključne linije podele.**

Iako formalno više nije predsednik Srpske napredne stranke, predsednik države, Aleksandar Vučić, predstavlja centralnu figuru po kojoj vladajuća lista nosi naziv i zasniva svoju kampanju na brendu „AV“. **Pod ovu centralnu figuru u kampanji se podvode i stranka i država i narod, inisnuirajući da su oni na istoj strani, neka vrsta jedinstvenog entiteta, što efektivno dovodi do izjednačavanja Aleksandra Vučića sa ne samo strankom, već i državom i narodom.** Ovim se polarizacija produbljuje do opasnog nivoa, jer se sugerise da su građani koji ne podržavaju predsednika, dakle, samim tim građani koji su protiv svog naroda i svoje države, odnosno – državni i narodni neprijatelji. Brojni su primeri koji podržavaju ovakav narativ: "Svakim danom se sve više otkriva kakvi izdajnici i antisrbi čine Đilasovu NATO listu Srbija protiv nasilja"⁹¹; "Sve u svemu, vidimo da je ovo antisrpska grupa od zla oca Đilasa i još gore matere - stranih ambasada."^{92 93} Takođe, insistiranje u kampanji na jedinstvenosti entiteta u smislu naroda, odnosno praktično nacionalne i verske pripadnosti, otvara i mogućnost za one vrste polarizacija koje država sa nedavnom istorijom kakvu Srbija ima ne bi sebi smela da dozvoli.

S druge strane, u obraćanjima opozicionih lidera dominira stav da u ovim izborima **nema mesta za ideološka previranja**, već da je **jedini cilj svrgavanje vlasti**. Tu poruku predstavnici opozicije predstavljali su uz podsećanje na afere koje su obeležile vladavinu Srpske napredne stranke. Otud se u toku kampanje i mogao čuti stav da opozicione stranke ne isključuju mogućnost formiranja "tehničke vlade" koja bi omogućila osnovne uslove za demokratske izbore koji bi bili raspisani nakon oročenog perioda.

Nedavna istorija se može naći u narativima i opozicije i vladajuće koalicije. Dok opozicija sa svoje strane podseća na ulogu vodećih aktera sadašnjih vladajućih stranaka u politici i događajima devedesetih godina prošlog veka, vladajuće stranke imaju izgrađenu drugu verziju nedavne istorije, prema kojoj su se najteži događaji nedavne prošlosti desili

⁸⁷ Nataša Jovanović, narodna poslanica, na svom Instagram profilu je predstavnik opozicije, Ponoša, nazvala prevarantom i manipulatorom, prozivajući ga zbog hrvatskog državljanstva. Instagram, Nataša Jovanović Kragujevac, SNS Srbija, 22. novembar 2023. <https://link.crtars/hg>

⁸⁸ Instagram, Nebojša Bakarec, SNS Srbija, 26. novembar 2023. <https://link.crtars/hh>

⁸⁹ Instagram, Branislav Malović, član predsedništva SNS, 23. novembar 2023. <https://link.crtars/hi>

Instagram, Naš blok 22, <https://link.crtars/hi>

⁹⁰ X (Twitter), SNS OO Inđija, 28. novembar 2023. <https://link.crtars/hk>

⁹¹ 24 sedam, "Pa, dokle više: Đilasovci imaju srbo mrzaca za izvoz, pogledajte kako njihov kandidat za poslanika brutalno vređa sve srpsko", (VIDEO) 7. decembar 2023. <https://link.crtars/hm>

⁹² 24 sedam, "Anatomija antisrpsstva: Đilasova NATO lista leglo mrzitelja srpskog naroda, hoće da nas zavade i sa Rusijom (FOTO)", 27. novembar 2023. <https://link.crtars/hn>

⁹³ Dominantni narativ podela se preslikava i na previranja u opoziciji. U jednom slučaju je bivši član Zavetnika, koji prešao u Ruskú stranku, kao razlog svog „preletanja“ naveo da Zavetnici „sarađuju sa Đilasom i da idu po instrukcije u Nemačku“^{###}, što je identičan narativ vladajuće stranke.

između 2000. i 2012⁹⁴. Vladajuća stranka svim predstavnicima opozicije pripisuje odgovornost za te događaje, čak i onim strankama koje su nastale nakon 2012. godine i čiji se vodeći ljudi u periodu između 2000. i 2012. godine uopšte nisu bavili politikom.

4.1.4 Opstrukcije, provokacije i incidenti

U ovom periodu, zabeleženi su novi slučajevi nasilja i incidentnih situacija. Od početka kampanje zabeleženo je oko 40 navoda o slučajevima sa elementima verbalnog ili fizičkog nasilja.

Nakon podmetanja požara u Prokuplju⁹⁵, ispisivanja nacističkih poruka na kući opozicionog aktiviste romske nacionalnosti⁹⁶ i oštećenja auta novinara nezavisnog lokalnog medija⁹⁷, koji su obeležili samu polovinu kampanje, usledio je novi niz incidenata. U drugoj polovini kampanje zabeleženi su uznemiravajući telefonski pozivi stranačkoj funkcionerki⁹⁸, proganjanje na društvenim mrežama i pretnje upućene predsednici opštine i stranačkoj funkcionerki⁹⁹, uništavanje bilborda¹⁰⁰, opstrukcije prilikom postavljanja štandova¹⁰¹, nasilno uništavanje štandova¹⁰², razbijanje stakla na stranačkoj kancelariji¹⁰³, fizički napadi na organizatore protesta¹⁰⁴, upad u stranačke kancelarije i napad na aktivistkinje¹⁰⁵, navodi o fizičkim napadima¹⁰⁶. Izdvajaju se i incidenti u manjim sredinama u kojima su meštani zastrašivani jer su dali potpis podrške opozicionoj listi za lokalne izbore, dok je u jednom selu pored Pirota meštalin pretučen lopatom¹⁰⁷.

Primećuju se sve učestaliji navodi o napadima na aktiviste Srpske napredne stranke, za koje javnost najčešće saznaje putem stranačkih saopštenja. **Posmatračka misija Crte je pokušala da proveri i prikupi dodatne informacije o navodima iz saopštenja, ali pozivi Srpskoj naprednoj stranci za sastanak su ostali bez odgovora.**

Izdvaja se i slučaj poslanika opozicione stranke, koji je najpre u javnosti od strane predsednika države nazivan "ljudskom sramotom" uz insinacije da vlast poseduje kompromitujuće informacije o njemu, da bi neposredno zatim bio kontaktiran od strane nepoznatih osoba koje su mu dale do znanja da poseduju kompromitujući materijal¹⁰⁸, koji je zatim i objavljen, najpre na društvenim mrežama, a zatim i u medijima. Ovaj slučaj je danima bio u fokusu medija, a vladajuća stranka je ceo slučaj iskoristila za obračun za opozicijom¹⁰⁹.

⁹⁴ 2000. godine, kada je smenjena vlast Slobodana Miloševića, usledile su demokratske promene u Srbiji. Međutim, Srpska napredna stranka, koja je na vlast došla 2012. godine, period od 2000-2012. godine naziva "vladavinom žutih", predstavljajući ga kao "najgori period" Srbije.

⁹⁵ N1, "Tata, zašto nam to rade": Zapaljen privatni posed predsednika GrO DS u Prokuplju, 20. novembar 2023.

<https://link.crt.rs/ho>

⁹⁶ N1, "Narodni pokret Srbije: Nakon tribine Miroslava Aleksića, nacističke poruke na kući opozicionog aktiviste romske nacionalnosti", 21. novembar 2023. <https://link.crt.rs/hp>

⁹⁷ Glas Šumadije, "Razbijen automobil novinara Ritma grada", 21. novembar 2023. <https://link.crt.rs/hr>

⁹⁸ N2, "Violeta Marković: Doživela sam maltretiranje i proganjanje od strane osobe bliske SNS", 22. novembar 2023.

<https://link.crt.rs/hs>

⁹⁹ E Vršac, "Kako opisati ovakvu mržnju? Pritvoren osuđivani silovatelj koji je proganjao predsednicu Opštine Alibunar", 1. decembar 2023. <https://link.crt.rs/hu>

¹⁰⁰ N1, "Koalicija NADA: Vlast uništava naše bilborde", 21. novembar 2023. <https://link.crt.rs/hv>

¹⁰¹ N1, "Kako naprednjaci na čelu sa direktorom PIO fonda provociraju opoziciju", 21. novembar 2023. <https://link.crt.rs/hx>

¹⁰² X (Twitter), SNS Medijana-Niš, 25. novembar 2023. <https://link.crt.rs/hy>

¹⁰³ Instagram, SNS Grbavica, Novi Sad, 19. novembar 2023. <https://link.crt.rs/f5>

¹⁰⁴ Radio sto plus, "Napadnut organizator protesta Raška protiv nasilja", 29. novembar 2023. <https://link.crt.rs/i0>

¹⁰⁵ Instagram, SNS Novi Beograd, 30. novembar 2023. <https://link.crt.rs/i1>

¹⁰⁶ Instagram, SNS Novi Beograd, 6. decembar 2023. <https://link.crt.rs/i2>

¹⁰⁷ X (Twitter), Džunić Čedica, 10. decembar 2023. <https://link.crt.rs/i3>

¹⁰⁸ X (Twitter), Đorđe Miketić, 27. novembar 2023. <https://link.crt.rs/i4>

¹⁰⁹ Informer, "Brnabić: Teza da je Vučić kriv što Miketić šmrče kokain je novi nivo ludila opozicije", 1. decembar 2023.

<https://link.crt.rs/i5>

SNS Srbija, "Nikolić: Đilas vređa inteligenciju svih normalnih ljudi", 2. decembar 2023. <https://link.crt.rs/i6>

Takođe, zabeležene su i opstrukcije prilikom skupljanja i overe potpisa podrške za izborne liste.¹¹⁰ Ovaj vid opstrukcije, koji se najviše odnosi na sumnje opozicionih lista da su notari i javni beležnici po direktivi opstruisali predaju potpisa, zabeležen je u 19 gradova i opština¹¹¹.

4.1.5. Zastrašivanja, pritisci, podmićivanja i zloupotreba ličnih podataka

Pored neprimerene komunikacije između političkih aktera, zapaljive retorike i napada, **ovu izbornu kampanju obeležava niz aktivnosti u kojima je dostojanstvo građana i njihovo pravo na slobodu izbora, ali i na privatnost, ugroženo.**

U preko 110 aktivnosti širom Srbije zabeleženi su elementi pritisaka prvenstveno na građane, ali i na političke aktere. Izveštaji posmatrača i razgovori koji su obavljani sa građanima iz različitih delova Srbije (od početka kampanje je obavljeno 18 razgovora sa žrtvama pritisaka¹¹²) beleže sve beskrupuloznije vidove političkih pritisaka, koji su praćeni pretnjama i zastrašivanjima. Zabeleženo je da su građani primoravani da se učlane u stranku, da skupljaju sigurne i kapilarne glasove i da odlaze na stranačke mitinge i skupove.

Crtini sagovornici upućuju na pritiske u javnom sektoru i na kontrolu i cenzuru koja postoji u kolektivima javnih ustanova. Jedna od sagovornica, radnica gradske uprave, ističe kako u njenom kolektivu niko nije pošteđen “rada za stranku” – odlazaka na mitinge i skupljanja sigurnih glasova. Ova sagovornica upućuje i na dodatni pritisak na zaposlene koji se stvara usled borbe rukovodilaca “za glasove”, koji se međusobno “takmiče” jer im od broja sigurnih glasova zavise i funkcije i dalje napredovanje (što u stranačkoj hijerarhiji, što u hijerarhiji na poslu). Jedna od žrtava pritisaka, radnica u javnom sektoru, svedoči i o tome kako je zastrašivana jer nije više želela da bude član određene stranke (dobijala je preteče poruke putem telefona, izbušene su joj gume na autu). Ova sagovornica je doživljavala i pretnje nasiljem na radnom mestu, a za “kaznu” je premeštena na nižu poziciju sa smanjenom platom. Druga sagovornica je bila izložena pritisku od strane nadređenog da mu “učini uslugu ne bi li ispunio kvotu” i promeni mesto prebivališta kako bi glasala na drugom biračkom mestu. Zabeležen je i pritisak na zdravstvene radnike, koji su bili primorani da se upišu u spisak sigurnih glasova.

Posmatrači beleže i da su zaposleni u javnom sektoru pogotovo bili izloženi pritisku povodom odlaska na miting Srpske napredne stranke 2. decembra. Uoči ovog mitinga posmatrači su izveštavali i o pritiscima na prevoznike, kao i na vlasnike privatnih firmi koji su dobijali kvote za broj zaposlenih koje moraju da dovedu na miting. Takođe, zabeleženi su i navodi da je građanima nuđen novac (2500 dinara) za odlazak na ovaj događaj.

Crta beleži i uznemiravajuće navode o pritiscima na stara i dementna lica, korisnike staračkih domova. Prema navodima dvoje sagovornika (zaposleno lice u staračkom domu i lice čiji je član porodice korisnika jednog staračkog doma) zaposleni vrše pritiske na korisnike kroz eksplicitne ucene da pruže podršku stranci. Takođe, Crta je zabeležila i navode da zaposleni glasaju umesto korisnika ovih ustanova. **Manipulisanje starim,**

X (Twitter), Luka Kebara, 1. decembar 2023. <https://link.crtars.rs/i7>

¹¹⁰ Nova, “Ekološki ustanak: Safet Pavlović naložio načelnici opštinske uprave da iznese knjigu overa iz opštine, građani bili primorani da potpiše overe u Petrovcu na Mlavi”, 20. novembar 2023. <https://link.crtars.rs/i8>

¹¹¹ Barajevo, Kučevo, Medijana, Novi Kneževac, Palilula (Niš), Pančevo, Paraćin, Požega, Sopot, Veliko Gradište, Vlasotince, Žagubica.

¹¹² Intervjui su obavljani sa sagovornicima iz sledećih gradova i opština: Bačka Palanka, Novi Kneževac, Pećinci, Stara Pazova, Kula, Kovin, Novi Sad, Kučevo, Leskovac, Zrenjanin, Mataruška Banja, Beograd.

dementnim i licima sa zdravstvenim problemima je zabeleženo u aktivnostima i stranaka i javne vlasti: obilasci i snimanje ovih lica bez obaziranja na njihovo dostojanstvo¹¹³, vršenje pritiska na korisnike staračkih domova (da budu tzv. sigurni glasovi), fotografisanje i snimanje delimično odevenih građana tokom lekarskih pregleda (EKG, mamografija).

U kampanji su primećeni različiti primeri zloupotrebe dece koji su prešli granice do sada prisutnih oblika ove pojave, te je zabeležen čak i slučaj da su deca bila zadužena za deljenje flajera i promotivnog materijala.¹¹⁴

Od političkih pritisaka nisu zaštićene ni druge ranjive kategorije našeg društva. **Crtini pomatrači beleže i slučaj onkološke pacijentkinje** koja svedoči kako se našla pred pritiskom da se učlani u stranku ne bi li njeno ime bilo pomereno na listi čekanja na onkologiji, ali i slučaj "kažnjavanja" i uskraćivanja socijalne pomoći korisnicima centra za socijalni rad koji su podržali opozicionu izbornu listiu¹¹⁵.

I ova izborna kampanja upućuje na normalizaciju izbornog klijentelizma, koji se otkriva kao jedan od osnovnih instrumenata u borbi za glasove. Posmatrači su zabeležili slučajeve u kojima su građani i simpatizeri i članovi stranaka dobijali razne poklone visoke vrednosti (drva za ogrev, televizore, frižidere, bicikle, hodalice, kompjutere...). U Indiji je zabeležen i slučaj podele personalizovanih vaučera u iznosu od 3000 dinara simpatizerima vladajuće stranke, koji važi samo uz ličnu kartu i koji se može iskoristiti samo u lokalnim marketima. Crtinin sagovornik, korisnik socijalne pomoći, svedoči i da su ga predstavnici Srpske napredne stranke kontaktirali telefonom, tražili ga po imenu i prezimenu i nudili pomoć (drva za ogrev i paket sa namirnicama) ukoliko pruži političku podršku ovoj stranci. Sagovornik svedoči i da je dobio sve što mu je obećano, ali i da su mu predstavnici stranke najavili da će dobiti još paketa sa namirnicama, kao i da će mu biti obezbeđena mogućnost glasanja od kuće (pošto je reč o licu sa zdravstvenim problemima). Posmatrači su izveštavali i o slučajevima gde je na društvenim mrežama i Vajber grupama vladajuća stranka nudila od 2 do 5 hiljada dinara za glas, ali i o slučajevima kada su građani nudili svoj glas u zamenu za novac ili neku drugu uslugu. Najjasniji primer ove vrste se ogleda u "pretnjama" bojkotom izbora od strane građana u seoskim sredinama, ukoliko im javna vlast ne usvoji zahteve. Ti zahtevi se, na primer, odnose na uvođenje redovnijeg javnog prevoza između gradske i seoske sredine¹¹⁶, kao i otvaranje pojedinih javnih ustanova poput ambulante, apoteke ili pošte u samom selu ili mesnoj zajednici¹¹⁷.

Normalizacija i legitimizacija ove pojave se pojačava izostajanjem reakcije nadležnih institucija, ali i porukama koje dolaze od nosilaca visokih državnih funkcija. Nakon reportaže novinarkе, koja je ukazala na potencijalnu kupovinu glasova i neovlašćeno prikupljanje podataka u kol centru Srpske napredne stranke, umesto reakcije nadležnih institucija, predsednik države, Aleksandar Vučić, obišao je kol centar i postavio fotografiju i snimak posete na svoj Instagram profil¹¹⁸.

¹¹³ Vojvodina uživo, "Predsednik Opštine Đorđe Radinović posetio najstariju sugrađanku u Staroj Pazovi", 23. novembar 2023. <https://link.crtars.rs/i9>

¹¹⁴ Ovaj slučaj je zabeležen u Indiji.

¹¹⁵ Prokuplje Press, "ZA GLASACE SNS IMA, ZA OSTALE NEMA", 10. decembar 2023. <https://prokupljepress.rs/2023/12/10/za-glasace-sns-ima-za-ostale-nema/>

¹¹⁶ Južne Vesti, "Meštani Aleksinačkog sela Vrelo traže prevoz ili će bojkotovati izbore", 18. novembar 2023. <https://link.crtars.rs/ib>

¹¹⁷ Južne Vesti, "Meštani Aleksinačkog rudnika traže ambulantu i apoteku, ali pre izbora, jer neće "džabe da glasaju", 04. novembar 2023. <https://link.crtars.rs/ic>

¹¹⁸ Instagram, Aleksandar Vučić, 5. decembar 2023. <https://link.crtars.rs/id>

Poslednje sedmice izborne kampanje je i obeležio niz navoda zbog sumnje u zloupotrebe podataka građana i falsifikovanje njihovih potpisa za podnošenje kandidature¹¹⁹. Od 14 proglašenih izbornih lista u Beogradu, za čak sedam postoje navodi o falsifikovanju potpisa (**više o ovom slučaju u poglavlju 3.1.3 Sporni potpisi**). Zbog toga je Crta uputila zvanični apel nadležnim institucijama da reaguju i podsetila da su ovakvi slučajevi u prethodnim izbornim ciklusima ostali bez epiloga.

Zabrinjavajući su i izveštaji Crtinih posmatrača koji upućuju na veliki broj mogućih zloupotreba podataka o ličnosti. Od početka izborne kampanje, Crtini posmatrači su zabeležili oko 90 navoda građana o potencijalnoj zloupotrebi ličnih podataka.

Ovi navodi se odnose na **zloupotrebu ličnih podataka korisnika socijalne pomoći i korisnika gerontoloških usluga u političke svrhe, zatvorenika u zatvorima, penzionera** koji su dobijali personalizovane pozivnice za stranačke događaje, ali se odnose i na potencijalnu zloupotrebu podataka **o zdravstvenom stanju građana** koji su bili pozivani na stranačke tribine o zdravlju, u oblasti u koju spadaju zdravstveni problemi koje ovi građani imaju. Takođe, u razgovorima sa Crtom, sagovornici svedoče i **o zloupotrebi podataka zaposlenih od strane poslodavaca i nadređenih i u javnom i u privatnom sektoru.** U jednom od navoda se izražava sumnja da je stranački poverenik uzimao lične karte od korisnika jednokratne novačne pomoći i umesto ovih lica predavao zahtev za pomoć i potom podizao novac u njihovo ime¹²⁰.

Tokom cele izborne kampanje, građani su prijavljivali da su dobijali pozive od Srpske napredne stranke u kojima su ih operateri tražili po imenu i prezimenu. Neki od pozivanih građana su potvrdili posmatračima da nisu članovi stranke, kao ni da nisu davali svoje podatke bilo kojoj političkoj stranci. Zabeleženo je i da su stariji građani, čiji su članovi porodice u inostranstvu, kontaktirani od stranačkih operatera koji su ih oslovili imenom i prezimenom, a potom se raspitivali o njihovim članovima porodice i da li će oni glasati.

Takođe, kao i u prethodnim izbornim ciklusima, posmatrači i građani su izveštavali o velikom broju poziva za glasanje za osobe koje ne stanuju na tim adresama, što upućuje na **moгуćnost manipulacije biračkim spiskom.** Crta je zbog ovih navoda uputila i apel nadležnim institucijama i državnim službenicima da savesno obavljaju dužnost službe i zaštite zakon, institucije i javni interes u izborima.

Veliki broj ovakvih navoda ostavlja prostor za sumnju u protivzakonito postupanje vladajuće stranke, ali i upućuje i na slabost institucija i službi koje su zadužene za zaštitu ličnih podataka i prava na privatnost. Navedene pojave su obeležile i prethodne izborne procese, međutim one su ostajale bez adekvatnog institucionalnog epiloga.

¹¹⁹ Vreme, "Jelena Zorić: Falsifikovanje potpisa je čist organizovani kriminal", 28. novembar 2023. <https://link.crtars.ie>
Nova, "Krivične prijave zbog izborne liste Radeta Baste: Obratila se žena čije ime je zloupotrebjeno za potpis", 23. novembar 2023. <https://link.crtars/ig>

¹²⁰ Facebook, Danilo Lukić, 22. novembar 2023. <https://link.crtars/ih>

4.2 Pluralizam u medijima

4.2.1 Glavni nalazi monitoringa medija

U periodu od 1. novembra do 6. decembra 2023. godine, medijsku scenu u Srbiji karakteriše izrazita nejednakost i neravnoteža u izveštavanju koja se ogleda u dominaciji vladajuće većine i marginalizaciji opozicije. Vladajuća većina je zauzela 75 odsto vremena u udarnim terminima, dok je opoziciji dodeljeno 25 odsto, što predstavlja pogoršanje u odnosu na prethodnu izbornu kampanu iz 2022. godine. Posebno je izražena neravnoteža u informativnim programima, gde vladajuća većina zauzima preko 90 odsto vremena, dok opozicija ima manje od 10 odsto. Ova neravnoteža, zajedno sa tonom izveštavanja koji favorizuje vladajuću većinu, stvara atmosferu društvenog konsenzusa oko politike vladajuće strukture, dok istovremeno marginalizuje i diskredituje opoziciju. Takođe, neravnopravan položaj u mogućnosti direktnog obraćanja publici dodatno naglašava ovu disproporciju.

Negativna propaganda prema opoziciji je posebno izražena, sa značajno većim procentom negativnog tona u odnosu na prethodne izbore. Na portalima i naslovnim stranama dnevne štampe mediji su nastavili da, bez ikakvog kritičkog osvrta, plasiraju narative koje su postavili predstavnici vlasti. Dok je aktuelna vlast predstavljena kao jedini garant napretka Srbije i očuvanja nacionalnih interesa, svi drugi izborni akteri diskreditovani su i na ličnoj i na političkoj osnovi. Mediji i funkcioneri vladajuće stranke ostali su sinhronizovani i u porukama o nasilnoj opoziciji, opoziciji koja priznaje nezavisnost Kosova, Srbe naziva “genocidnim narodom” i koja bi po dolasku na vlast uvela sankcije Rusiji i Srbiju uvela u NATO.

Posebno je značajna uloga predsednika Srbije, Aleksandra Vučića, u medijskom prostoru tokom ovog izbornog perioda. Vučić dominira na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću, zauzimajući gotovo trećinu (30 odsto) vremena u udarnim terminima i čak 61 odsto u informativnim programima. Ova neproporcionalna zastupljenost ne samo da potvrđuje Vučićevu centralnu poziciju u političkom narativu, već i ukazuje na stvaranje atmosfere u kojoj se on prikazuje kao nezamenljiv lider. Medijski prostor koji je opredeljen Vučiću, uz konstantna direktna obraćanja i široko prenošenje stranačkih skupova, doprinosi stvaranju slike o njemu kao ključnom akteru za uspeh države.

4.2.2 Zastupljenost i ton izveštavanja o političkim akterima

Tokom prvih 36 dana izborne kampanje, medijska slika u Srbiji pokazuje **održavanje i pojačavanje** već postojeće **nejednakosti i neravnoteže** u zastupljenosti političkih aktera na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću.¹²¹ Analiza posmatračke misije Crte pokazuje da je **vladajuća većina i dalje imala izrazito dominantnu ulogu** u medijskom prostoru, sa zauzimanjem 75 odsto opredeljenog vremena u proširenom udarnom terminu,¹²² dok je opoziciji bilo dodeljeno 25 odsto. Ovaj podatak predstavlja pogoršanje u odnosu na

¹²¹ Uzorak televizija posmatranja čine: javni medijski servis RTS1 i četiri komercijalne televizije, TV Pink, TV Prva, TV happy i TV B92.

¹²² Udarni termin (primetime) podrazumeva period od 17.30 do ponoći

prethodnu godinu, kada je zastupljenost vladajuće većine bila nešto manja, sa 64 odsto, a opozicije veća, sa 36 odsto.

Značajan je i naglasak na ulogu informativnih programa u odnosu na izborne blokove, jer informativni programi imaju značajnu ulogu na formiranje javnog mnjenja, često privlačeći veću gledanost i pružajući širi kontekst političkih događaja, za razliku od specifičnih izbornih blokova. **Nejednakost je posebno izražena u segmentima informativnih programa televizija sa nacionalnom pokrivenošću. U tekućoj kampanji, opoziciji pripada 7 odsto vremena u informativnim emisijama, dok vladajućoj većini 93 odsto.** Ovakva distribucija medijskog prostora pokazuje konstantu koju je Crta zabeležila i tokom izborne kampanje 2022. godine, kada je 96 odsto vremena bilo dodeljeno vladajućoj većini, a samo 4 odsto opoziciji, ali i u periodu između dva izborna ciklusa kada je iznosila 95 odsto za vladajuću većinu i 5 odsto za predstavnike opozicije.

Kvalitet izveštavanja koji se dobija kroz **analizu tonaliteta izveštavanja** o različitim političkim akterima takođe **odražava pristrasnost i nefer pristup** medija prema različitim političkim akterima. Vladajuća koalicija je većinom predstavljena neutralno (75 odsto), zatim pozitivno (24 odsto), ali gotovo nikada negativno (1 odsto). Sa druge strane, opozicija se češće prikazuje neutralno (66 odsto), ali sa značajno većim procentom negativnog tona (27 odsto) i retko pozitivno (7 odsto). U poređenju sa prošlom godinom, kada su predstavnici opozicije bili gotovo podjednako i negativno (12 odsto) i pozitivno (14 odsto) prikazani, **u tekućoj kampanji opozicija se prikazuje daleko negativnije.**

U informativnim programima televizija sa nacionalnom pokrivenošću, zapaža se **još drastičniji disbalans u načinu predstavljanja vladajuće većine i opozicije.** Vladajuća većina je prikazana ili neutralno (85 odsto) ili pozitivno (15 odsto), bez ikakvog negativnog tona. Ovaj način izveštavanja **stvara sliku vladajuće većine kao stabilnog, uspešnog i neospornog aktera na političkoj sceni, čime se podstiče percepcija o njenoj neupitnoj valjanosti i efikasnosti.** Suprotno tome, opozicija je gotovo isključivo prikazana u negativnom kontekstu (84 odsto), dok su pozitivni prilozima o njoj izuzetno retki, čineći samo jedan odsto vremena. **Ovakav medijski tretman opozicije ne samo da ih marginalizuje, već i aktivno diskredituje, prikazujući ih kao nepovoljnu alternativu trenutnoj vlasti.**

Ovakva polarizacija i pristrasnost u medijskom izveštavanju između **vladajuće većine, na koju mediji gotovo nemaju nikakvu kritiku, i opozicije, koja je prikazana kao gotovo isključivo negativna, stvara duboku političku podelu u javnosti.** Takav pristup ne samo da ograničava objektivno informisanje građana, već i ugrožava demokratske principe pluralizma i fer i ravnopravnog predstavljanja svih političkih opcija.

U okviru pojedinačnih medija sa nacionalnom pokrivenošću, zastupljenost i ton izveštavanja o političkim akterima varira od televizije do televizije, ali su razlike između izveštavanja različitih televizija male i sve ukazuju na pristrasnost. TV **B92 je prednjačila sa najviše vremena posvećenog vladajućoj većini,** čak 86 odsto u udarnim terminima u odnosu na 14 odsto za opoziciju. Sledi TV Prva sa 80 odsto u korist vladajuće većine naspram 20 odsto za opoziciju. Na TV Pinku je vladajuća većina zastupljena sa 75 odsto vremena, dok opozicija ima 25 odsto. TV Happy i RTS 1 su pokazali nešto manji disbalans sa 72 odsto naspram 28 odsto, odnosno 65 odsto naspram 35 odsto vremena dodeljenog opoziciji.

Kada je u pitanju ton izveštavanja, **TV Pink se izdvaja sa najizraženijom negativnom kampanjom prema opoziciji** - 53 odsto negativnog tona, 42 odsto neutralnog i 5 odsto pozitivnog. **TV B92 prati** sa 42 odsto negativnog, 53 odsto neutralnog i 5 odsto pozitivnog tona. Ostale televizije imaju relativno izjednačen odnos negativnog i pozitivnog tonaliteta kada je izveštavanje o opoziciji u pitanju.

Što se tiče **izveštavanja o vladajućoj većini**, princip je jednolik na svim televizijama: izveštavanje je većinom pozitivno, dok negativnog tona gotovo da nema. To **ukazuje na jasno izražen obrazac favorizovanja vladajuće većine**, koji se održava bez obzira na promene u političkom pejzažu ili izborne cikluse.

4.2.3 Uloga predsednika Srbije u izbornoj kampanji

Referendumska atmosfera koju mediji kreiraju oko ličnosti predsednika Srbije, Aleksandra Vučića je dobila na intezitetu kako je kampanja odmicala. Vučićeva medijska sveprisutnost nije samo rezultat njegovog statusa kao predsednika države i nosioca liste "Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane", već je **odraz konstantnog narativa koji ga prikazuje kao nezamenljivog lidera i čuvara nacionalnih interesa.** Tokom analize udarnih termina, on je zauzeo gotovo trećinu (30 odsto) medijskog prostora na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću. **Vučiću je u prvih 36 dana kampanje u udarnim terminima na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću opredeljeno skoro 14.500 sekundi više nego svim predstavnicima opozicije zajedno.** Dodatno, u **segmentima informativnih programa njegova zastupljenost još veća** i iznosi **61 odsto** vremena.

Vučićeva izloženost u medijima tokom prvih 36 dana kampanje jasno ukazuje na medijsku strategiju koja **ga stavlja u centar političke komunikacije.** U poređenju sa prošlogodišnjim parlamentarnim i predsedničkim izborima, njegova zastupljenost ostaje slična, sa 32 odsto ukupnog vremena dodeljenog njemu lično, što, obzirom da se ove godine održavaju samo parlamentarni, ne i predsednički izbori, ukazuje na **još izraženije favorizovanje** u medijima.

Posebno je indikativan način na koji se Vučić prikazuje u medijima. Predsednik države predstavljen je kao lider koji je **zaslužan za sve pozitivne promene u državi**, čija je **uloga esencijalna** kako na domaćem, tako i na međunarodnom planu. Ovakvim izveštavanjem mediji stvaraju sliku da je **njegovo prisustvo na političkoj nema adekvatnu alternativu.**

Konstantna fokusiranost na Vučića u medijima poduprta je i **brojnim direktnim obraćanjima na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću**, kao i brojem intervjua koje je dao tokom kampanje. Vučić se samo u toku kampanje direktno obratio publici "iza malih ekrana" 38 puta, od čega su čak 10 bili intervjui. **Svaki stranački skup Srpske napredne stranke je bio široko prenošen na preko 30 lokalnih i kablovskih televizija**, dodatno potencirajući njegovu medijsku prisutnost. Broj direktnih obraćanja predsednika od početka godine do sada koji iznosi 286, koje je Crta zabeležila, samo dodatno naglašava intenzitet i obim njegove kampanje.

4.2.4 Jezik medija u službi produbljuvanja podela u društvu

Većina medija je u odnosu na predizborni period ostala dosledna praćenju narativa koje su plasirali predstavnici vlasti, prvenstveno predsednik Srbije Aleksandar Vučić. U prvim nedeljama izborne kampanje, mediji su svakodnevno objavljivali sadržaj u kome se delovanje opozicije predstavlja kao pretnja za građane. Naslovi sa prognozama da opozicija hoće *“silom da dođe na vlast”* i *“zapali državu”*¹²³ su bili samo nadogradnja na tvrdnje najviših državnih zvaničnika o *“haosu”* koji opozicioni lideri navodno spremaju za 18. decembar.¹²⁴ I u nastavku kampanje medijski prostor je bio ispunjen pretežno onim porukama koje su biračkom telu slali funkcioneri vladajuće, Srpske napredne stranke. Te poruke, koje su mediji prenosili bez kritičkog osvrta, zasnivale su se na podelama na one koji su *“budućnost”* i one koji su *“prošlost”* Srbije, ali i drugom vrstom pretnji zasnovanih na identitetskim pitanjima poput pitanja Kosova, odnosa prema zločinima devedesetih, prema Rusiji i NATO savezu. Kako je predsednik Srbije postavio narativ da je glas za bilo koju drugu listu - *“glas za Đilasa”*¹²⁵, tako su drugi funkcioneri SNS-a i mediji ponavljali da se na izborima 17. decembra *“bira između Vučića i Đilasa”*¹²⁶, odnosno da je i *“glas za lažnu desnicu”*¹²⁷ ujedno i glas za lidera Stranke slobode i pravde. Diskurs podela stvoren je i kroz predstavu da je Aleksandar Vučić taj koji *“ne da na svoj narod”*¹²⁸, *“vraća sve srpsko”*¹²⁹ i sinonim je za *“brigu za običnog čoveka”*¹³⁰, dok su na drugoj strani opozicioni lideri koji su *“mrzitelji svega srpskog”*¹³¹, rade *“protiv sopstvenog naroda”*¹³² i *“sve za fotelju”*.¹³³ Osim što su se oslanjali na tezu predsednika Srbije da kosovski premijer Aljbin Kurti i opozicija imaju samo *“jedan cilj”* - *“smeniti Vučića”*¹³⁴, mediji su pojedine opozicione lidere označili kao *“šiptarske miljenike”*¹³⁵, *“zvezde Kurtijevih medija”*¹³⁶, pisalo se da je njihova politika, po oceni predsednika države - *“najbolja za Kurtija”*¹³⁷, kao i da *“sve vreme čute na Kurtijev teror nad Srbima, a u kampanji se naprasno setili braće iz srca Srbije”*.¹³⁸ Naspram Aleksandra Vučića je, osim konkretno navedenih opozicionih lidera, iz ugla najuticajnijih medija postavljena i *“tajkunska mašinerija”*¹³⁹, dok je predsednik države i nosilac liste *“Srbija ne sme da stane”*

¹²³ Informer, “Ponovo bi da zapale državu! Đilasovci hoće silom da dođu na vlast”, 16. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/e3>

¹²⁴ Kurir, “‘SVAKODNEVNO BLATE SOPSTVENU DRŽAVU’ Brnabić o lažima opozicije: Cilj im je HAOS u Srbiji već 18.

decembra - imaju dve kampanje!”, 9. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/ii>

¹²⁵ YouTube, Aleksandar Vučić, “Vučić: Ljudi koji vole Srbiju su najveća snaga naše zemlje”, 9. novembar 2023,

<https://link.crtar.rs/ij>

¹²⁶ Srpski telegraf, “VUČEVIĆ ODLUČNO PORUČUJE: Na izborima 17. decembra bira se između Vučića i Đilasa”, 29.

novembar 2023, <https://link.crtar.rs/ik>

¹²⁷ B92, “Sad je jasno: Glas za lažnu desnicu je glas za Đilasa”, 24. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/im>

¹²⁸ Srpski telegraf, “Ne da na svoj narod: Vučić žestoko odbrusio šefu NATO”, 22. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/in>

¹²⁹ Srpski telegraf, “SRAMOTA! VUČIĆ VRAĆA ONO ŠTO JE SRPSKO, A OPOZICIJA KRENULA U HAJKU NA

PREDSEDNIKA! Još jedan dokaz da rade protiv sopstvenog naroda - nacionalno blago vraćeno u Srbiju!”, 13. novembar 2023,

<https://link.crtar.rs/io>

¹³⁰ Politika, “Briga za običnog čoveka”, 3. decembar 2023, <https://link.crtar.rs/iq>

¹³¹ Informer, “Ovako izgleda kad se mrzitelji svega srpskog udruže! Gujon reagovao na sramne izjave opozicije o Novaku

Đokoviću”, 25. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/is>

¹³² Srpski telegraf, “SRAMOTA! VUČIĆ VRAĆA ONO ŠTO JE SRPSKO, A OPOZICIJA KRENULA U HAJKU NA

PREDSEDNIKA! Još jedan dokaz da rade protiv sopstvenog naroda - nacionalno blago vraćeno u Srbiju!”, 13. novembar 2023,

<https://link.crtar.rs/iv>

¹³³ Kurir, “ĐILAS KO ZLATNA RIBICA Hoće probriselsku vladu u kojoj ga Zavetnica i Boško ne šljive dva posto! Al' ovde su

složni-SVE ZA FOTELJU”. 30. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/iu>

¹³⁴ Informer, “Predsednik Vučić otkrio namere Kurtija: Sa opozicijom ima samo jedan cilj!”, 26. novembar 2023,

<https://link.crtar.rs/iw>

¹³⁵ Informer.rs, “Šiptarski miljenik! Kurti prostire crveni tepih za Miloša Francuza!”, 22. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/iy>

¹³⁶ Alo, “ĐILASOV PONOŠ JE ZVEZDA KURTIJEVIH MEDIJA Albanski portali se naslađuju jer je optužio Srbiju za

bombardovanje 1999.”, 6. decembar 2023, <https://link.crtar.rs/iz>

¹³⁷ Informer, “Vučić o Milošu Jovanoviću: On bi sa Đilasom na vlast, a tamo sve nasilnik do nasilnika; Njihova politika je najbolja

za Kurtija!”, 26. novembar 2023, <https://link.crtar.rs/j1>

¹³⁸ Kurir, “JATO SKAKAVACA KAD IM VREME NIJE Sve vreme čute na KURTIJEV TEROR nad Srbima, a u kampanji se

naprasno setili braće iz srca Srbije”, 8. decembar 2023, <https://link.crtar.rs/j2>

¹³⁹ Informer, “Snimak koji mora da vidi cela Srbija! Tajkunska mašinerija udara na predsednika Vučića”, 29. novembar 2023,

<https://link.crtar.rs/j3>

portretisan kao “žrtva medijskog terora” u “tajkunskim glasilima”¹⁴⁰, kako su nazvani kritički nastrojeni mediji TV N1 i TV Nova. Te televizije su optužene i za “trovanje mržnjom”¹⁴¹, “brutalno nasilje”, “huškanje”, a pripisana im je i namera da “linčuju” šefa države.¹⁴² Narativ predsednika Vučića da bi opozicija donela odluku o pridruživanju Srbije NATO-u, da se zalaže za sankcije Ruskoj Federaciji, da tvrdi da su Srbi “genocidni narod”, a Kosovo bi po njihovom dolasku “dobilo stolicu u Ujedinjenim nacijama”¹⁴³ zadržao se u medijima tokom cele kampanje. Osim spota sa izjavama kandidata liste “Srbija protiv nasilja” o genocidu u Srebrenici, koji je emitovan 13.11. u okviru Nacionalnog dnevnika na TV Pink, ali objavljen i na mejnstrim portalima, građani su mogli da pročitaju i da “lažni desničari žele u vlast sa onima kojima je Kosovo nezavisno, Srebrenica genocid i koji su za sankcije Rusiji”.¹⁴⁴ I na ovim temama mediji su ukazivali na razliku između predsednika koji “čuva svetinje” kada “ne da tajkunima da prodaju Kosovo”¹⁴⁵ i opozicije koja je “otpisala Kosmet”.¹⁴⁶ Mediji i predstavnici vlasti ostali su sinhronizovani i u narativu o nasilnoj opoziciji, i to kroz navode predsednika Srbije da koaliciju “Srbija protiv nasilja” čini “sve nasilnik do nasilnika”¹⁴⁷ i naslove poput onih u kojima su “Đilasovci tukli izbornu komisiju”¹⁴⁸ ili su “mračni umovi” i “kvaziborci protiv nasilja” koji hoće da “menjaju vlast na ulici”, čime “prinose šibicu barutu i opasno potpiruju mržnju”.¹⁴⁹

Iako ne u istoj meri kao i opozicioni lideri, ulogu negativaca su na naslovnim stranama i portalima imali i neki funkcioneri Socijalističke partije Srbije. Pozivajući se na neimenovane izvore, mediji su pisali o “mutnim radnjama”¹⁵⁰, “kriminalu”¹⁵¹, “lopovluku i mahinacijama”¹⁵² socijalista, “tajnom životu” za koje su vezali “blud i razvrat”, pa i optužbe da se za pojedine “lažne patriote” iz SPS-a “organizuju zabave zatvorenog tipa uz narkotike i prostitutke”.¹⁵³ Diskreditovanjem svih drugih izbornih aktera mediji su tako Aleksandra Vučića, predsednika države i nosioca liste “Srbija ne sme da stane”, prikazali kao jedinog istinskog zaštitnika nacionalnih, a ne ličnih interesa.

¹⁴⁰ Srpski telegraf, “PRESEDNIK SRBIJE ŽRTVA NEZAPAMČENOG MEDIJSKOG TERORA U TAJKUNSKIM GLASILIMA: 120 časova pljuvanja po Vučiću”. 29. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i5>

¹⁴¹ Kurir, “HIPNOZA VUČIĆEM I TROVANJE MRŽNJOM: N1 i Nova S blate predsednika, sav program u novembru posvetili udaranju po Vučiću”, 1. decembar 2023, <https://link.crtars.rs/i6>

¹⁴² Srpski telegraf, “ALEKSANDAR VUČIĆ JE ŽRTVA MEDIJSKOG TERORA! 120 SATI BRUTALNOG NASILJA! Šolakovi mediji hoće da linčuju predsednika - huškaju na OVO!”, 29. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i8>

¹⁴³ YouTube, Aleksandar Vučić, “Vučić: Ljudi koji vole Srbiju su najveća snaga naše zemlje”, 9. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i7>

¹⁴⁴ Alo, “Lažni desničari žele u vlast sa onima kojima je Kosovo nezavisno, Srebrenica genocid i koji su za sankcije Rusiji”, 4. decembar 2023, <https://link.crtars.rs/i9>

¹⁴⁵ Informer, “PRESEDNIK SRBIJE ALEKSANDAR VUČIĆ ČUVA SVETINJE: Ne dam tajkunima da prodaju Kosovo”, 6. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i10>

¹⁴⁶ Informer, “OPOZICIJA OTPISALA KOSMET. RADOMIR LAZOVIĆ: Spremni smo da razgovaramo o priznanju Kosova DEJAN NEDELJKOVIĆ: Đilasa i ekipu ne interesuju Srbi s Kosova i Metohije”, 27. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i11>

¹⁴⁷ YouTube, Aleksandar Vučić, “Vučić: Vratili smo život i sigurnost u Srbiju”, 26. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i12>

¹⁴⁸ Alo, “Ludilo - Nasilnici protiv nasilja: Đilasovci tukli izbornu komisiju”, 24. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i13>

¹⁴⁹ Kurir, “MRAČNI UMOVI Kvaziborci protiv nasilja bi da menjaju vlast po svaku cenu na ulici! Prinose šibicu barutu i OPASNO POTPIRUJU MRŽNJU”, 28. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i14>

¹⁵⁰ Kurir, “MUTNE RADNJE: Bajatoviću i propali “Južni tok” poslužio za mahinacije! Udvostručio troškove Srbije, proćerdano 30 miliona evra!”, 11. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i15>

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Kurir, “Lopovluk i mahinacije još jednog socijaliste - Šumska mafija: Bivši Dačićev zet kriminalnim radnjama od javnog preduzeća napravio privatno gazdinstvo-seće šume i preprodaje, uhvaćen i u uzimanju mita?!” , 15. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i16>

¹⁵³ Kurir, “Blud i razvrat - Tajni život socijaliste: Za Braunovića u luks hotelu u Ivanjici organizuju zabave zatvorenog tipa uz narkotike i prostitutke?!” , 26. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/i17>

Slučaj Miketić

Korak dalje u obračunu sa političkim protivnicima vladajuće stranke, ugrožavanju dostojanstva i prava na privatnost, napravljen je u slučaju Đorđa Miketića, kandidata za odbornika Skupštine Beograda na listi "Srbija protiv nasilja". Osim medijskog aspekta koji je bio sporan i za Regulatorno telo za elektronske medije (REM)¹⁵⁴, u ovom slučaju problematično je bilo i učešće predstavnika vlasti, a naročito Bezbednosno-informativne agencije (BIA).

Miketić je putem društvene mreže "X", 27. novembra, obavestio javnost da mu je sa nepoznatog broja stigla poruka u kojoj je i njegova intimna fotografija, navodeći pritom da je to *"dokaz da BIA ne štiti državu već radi za Aleksandra Vučića i SNS režim, targetirajući opoziciju i građane"*.¹⁵⁵ Od tog trenutka Bezbednosno-informativna agencija se dva puta oglasila saopštenjima. U prvom saopštenju Agencija je navela da je fotografija *"samo isečak dužeg snimka za čiji nastanak BIA ne snosi nikakvu odgovornost"* i potom pozvala Miketića da *"prestane sa napadima na službe bezbednosti Republike Srbije i predsednika Republike Srbije i da, pošto je u javnosti otvorio temu svog privatnog snimka, javno saopšti kako je, gde i pod kojim okolnostima i od strane koje osobe nastao snimak njega i izvesne osobe kao i šta snimak sadrži"*.¹⁵⁶ Deo eksplicitnog snimka je potom dospeo na društvene mreže, a čitav slučaj je u gostovanju na TV Happy komentarisao i predsednik Srbije Aleksandar Vučić. Navodeći da je Miketić *"ljudska sramota"*, predsednik države je napomenuo i da *"nažalost"* ne može da govori o *"svemu što zna"*.¹⁵⁷ Posle predsednika Vučića, BIA se još jednom oglasila i to, kako stoji u saopštenju, *"povodom nastavka napada pojedinih medija na Bezbednosno-informativnu agenciju"*. U pisanom obračanju javnosti BIA je poručila da *"neće dopustiti da bude uvučena u političke igre gospodina Miketića i njegove političke opcije"*, a zatim ponovila da *"za nastanak i širenje pomenutog materijala, iz više razloga neumesne sadržine, ne snosi nikakvu odgovornost"*.¹⁵⁸ Na naizmenične komentare predsednika Srbije i Bezbednosno-informativne agencije nadovezali su se i naslovi o *"skandaloznom ponašanju Đilasovog potrčka"*¹⁵⁹, o tome kako *"narod izdvaja novac za poslaničke plate, Miketić ga troši na kokain"*¹⁶⁰ pa *"krivi vlast za lični blud i nemoral"*.¹⁶¹ Čitav slučaj poprimio je zabrinjavajuće razmere kada je 1. decembra, u jutarnjem programu TV Pink, s blurovanim (zamagljenim) licima i intimnim delovima tela i u predizbornom programu prikazan deo eksplicitnog snimka koji je već kružio društvenim mrežama. Istog dana Regulatorno telo za elektronske medije je na hitnoj sednici pokrenulo postupak protiv televizije Pink zbog osnovane pretpostavke da je došlo do povrede Zakona o elektronskim medijima, Pravilnika o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, kao i Pravilnika o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga.¹⁶² Đorđe Miketić je 1. decembra, po emitovanju snimka na TV Pink, saopštio da se povlači iz kampanje, ali ne i sa izborne liste.¹⁶³

¹⁵⁴ Regulatorno telo za elektronske medije, Pokrenut postupak protiv PMU TV Pink, 1. decembar 2023, <https://link.crtars.rs/jl>

¹⁵⁵ X (Twitter), Đorđe Miketić, 27. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/jm>

¹⁵⁶ BIA, Saopštenje za javnost, 28. novembar 2023. godine, <https://link.crtars.rs/jn>

¹⁵⁷ YouTube, Aleksandar Vučić, "Vučić: Srbiju čekaju ogromne promene", 29. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/jo>

¹⁵⁸ BIA, Saopštenje za javnost, 29. novembar 2023. godine, <https://link.crtars.rs/jp>

¹⁵⁹ Informer, "Skandalozno ponašanje Đilasovog potrčka: Drogiran se snimao, pa napao državu da ga špijunira?!", 30. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/jq>

¹⁶⁰ Alo, "Narod izdvaja novac za poslaničke plate, Miketić ga troši na kokain", 30. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/jr>

¹⁶¹ Kurir, "MIKETIĆU JEL' SE ZA OVAKVU VLAST I ZAKONE BORIŠ Poslanička plata za prostitutke i drogu, a kriva ti vlast za lični BLUD i NEMORAL", 30. novembar 2023, <https://link.crtars.rs/k6>

¹⁶² Regulatorno telo za elektronske medije, "Pokrenut postupak protiv PMU TV Pink", 1. decembar 2023, <https://link.crtars.rs/jl>

¹⁶³ Nova, "Neću se povući pred nasiljem": Miketić se povlači iz kampanje, ali ostaje na izbornoj listi", 1. decembar 2023, <https://link.crtars.rs/it>

U ovoj kampanji targetiranja je, dakle, osim redovnih aktera – predstavnika vlasti, medija i analitičara, učestvovala i Bezbednosno-informativna agencija. Time je još jednom pomerena granica u obračunima vladajuće strukture sa političkim protivnicima i to nedvosmislenom zloupotrebom institucija sistema bezbednosti.

5 KONTROLNE INSTITUCIJE I TELA

5.1 Agencija za sprečavanje korupcije

Rad Agencije za sprečavanje korupcije (dalje: Agencija) se u ovom izveštajnom periodu najviše odnosio na obaveštavanje političkih subjekata o načinu i standardima za podnošenje preliminarnog izveštaja o troškovima izborne kampanje, kao i na odlučivanje o prijavama fizičkih i pravnih lica koje se odnose na potencijalne sučajeve kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti i Zakona o sprečavanju korupcije. Delovanje Agencije se samo u segmentu obaveštavanja političkih subjekata o podnošenju preliminarnog izveštaja o troškovima izborne kampanje može smatrati **ograničeno proaktivnim**, što Crta posmatračka misija ocenjuje kao nedovoljan stepen proaktivnosti. **Može se primetiti da je Agencija po prijavama fizičkih i pravnih lica postupala u zakonom propisanim kratkim rokovima, međutim, ostalo je sporno tumačenje zakonskih odredaba u korist političkih stranaka i javnih funkcionera u nekim graničnim slučajevima zloupotrebe javnih resursa.**

Agencija je na svom sajtu objavila i vest i saopštenje koje se odnose na preliminarni izveštaj o troškovima izborne kampanje. Agencija je obavestila političke subjekte da su, u skladu sa odredbama Zakona o finansiranju političkih aktivnosti u obavezi da podnesu preliminarni izveštaj o troškovima izborne kampanje u elektronskoj i pisanoj formi je do 10. decembra 2023. godine. Preliminarni izveštaj se odnosi na sve prihode i troškove u vezi sa izbornom kampanjom od dana raspisivanja izbora do 15 dana pre dana određenog za glasanje, što znači da ovaj izveštaj obuhvata period od 1. novembra do 2. decembra 2023. godine. Agencija je detaljno obavestila političke subjekte da su dužni da izveštaj podnesu i u elektronskoj i pisanoj formi, a istaknuto je da sada omogućeno političkim subjektima koji poseduju kvalifikovani sertifikat za elektronski potpis da izveštaje mogu podneti samo u elektronskoj formi ukoliko izveštaj sadrži elektronski potpis. Na kraju, pojašnjeno je i šta sve preliminarni izveštaj treba da sadrži. U preliminarnom izveštaju se prikazuju svi podaci o prihodima i troškovima koji su nastali u vezi sa izbornom kampanjom, odnosno prikazuju se svi podaci o poreklu, visini i strukturi prikupljenih i utrošenih sredstava iz javnih i privatnih izvora, kredita i zajmova.

Kada su u pitanju odluke Agencije po prijavama fizičkih i pravnih lica, odnosno odluke u postupcima koji su pokrenuti po službenoj dužnosti, zaključno sa 10. decembrom 2023. godine, **Agencija je na sajtu objavila ukupno 15 odluka koje se odnose na prijave fizičkih i pravnih lica zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti.** Treba napomenuti da Agencija nema obavezu javnog objavljivanja odluka kada je u pitanju kršenje Zakona o finansiranju političkih aktivnosti, u slučaju kada pokrene postupak po službenoj dužnosti. Takođe, kada je u pitanju odlučivanje o kršenju odredaba Zakona o sprečavanju korupcije, Agencija nema obavezu objavljivanja odluka kojima je utvrđeno da nije došlo do

povrede zakona. U slučaju kada je utvrđena povreda navedenog zakona, objavljuju se samo odluke kojima je javnom funkcioneru izrečena mera javnog objavljivanja preporuke za razrešenje sa javne funkcije i mera javnog objavljivanja odluke o povredi ovog zakona (objavljuju se na internet stranici Agencije i u "Službenom glasniku Republike Srbije"), dok se odluke kojima se izriče mera opomene (u slučaju lakše povrede zakona) ne objavljuju javno.

Kao i u prethodnim kampanjama, ostaje utisak da Agencija nema profesionalnog integriteta da iskaže svoju nezavisnost u punom kapacitetu i sankcioniše kršenje zakona od strane predsednika Republike Srbije čak i u situacijama kada je to više nego očigledno, kao što je to slučaj sa njegovim javnim obraćanjem na predizbornom mitingu političke stranke Srpska napredna stranka, kada je svoju javnu funkciju, odnosno javni skup na kojem je učestvovao, koristio za promociju političke stranke Srpska napredna stranka, čiji je član i član Predsedništva te političke stranke, odnosno za javno predstavljanje proglašene izborne liste „Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane“, kao i za pozivanje birača da glasaju za tu političku stranku. Takođe, Predsednik Republike tom prilikom nije nedvosmisleno predočio javnosti da li iznosi stav organa u kojem vrši javnu funkciju ili stav navedene političke stranke, što je nesumnjivo kršenje imperativne zakonske norme iz Zakona o sprečavanju korupcije.

5.2 Regulatoro telo za elektronske medije

Rad Regulatornog tela za elektronske medije (REM) tokom čitave kampanje obeležen je izostankom transparentnosti i izrazitom pasivnošću. Uprkos tome što je u Metodologiji praćenja kampanje najavljeno izveštavanje na svakih petnaest dana, REM nije objavio nijedan presek nalaza svog monitoringa niti podatke o eventualnim postupcima koje je pokrenuo po službenoj dužnosti ili po prijavama. U atmosferi nekažnjivosti koju REM neguje, izrazito negativna kampanja protiv predstavnika opozicije na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću eskalirala je prikazivanjem privatnog pornografskog snimka opozicionog kandidata u jutarnjem programu TV Pink. Iako je bez odlaganja pokrenuo postupak u tom slučaju, REM je propustio da u kratkom zakonskom roku izrekne meru za tako drastičnu povredu zakona, odloživši donošenje odluke za momenat koji će biti zakasneo za promenu ponašanja pružaoca medijske usluge tokom tekuće izborne kampanje.

6.2.2 Metodologija i aktivnosti REM-a

Od dana raspisivanja izbora, Savet REM-a održao je sedam sednica i odlučivao o ukupno 296 tačaka dnevnog reda¹⁶⁴, od čega su se na izbornu kampanju odnosile ukupno tri tačke. Izborne kampanje Savet REM-a dotakao se na sednici održanoj 2. novembra, kada su utvrđeni metodologija i uzorak za praćenje kampanje, a zatim tek na sednici hitno sazvanoj 1. decembra, nakon što je televizija sa nacionalnom pokrivenošću, u izbornom delu svog jutarnjeg programa, prikazala privatni snimak narodnog poslanika i kandidata na opozicionoj izbornoj listi.

¹⁶⁴ REM se u ovom periodu prevashodno bavio utvrđivanjem visina godišnjih naknada pružaocima medijskih usluga.

Iako je u Metodologiji za praćenje izborne kampanje 2023. godine REM najavio da će o kampanji izveštavati na svakih petnaest dana, do dana zaključenja ovog izveštaja REM nije objavio nijedan periodični izveštaj, niti je izdao saopštenje ili nalaz dosadašnje kontrole ponašanja pružalaca medijske usluge tokom ovogodišnje kampanje.

Neosvrtnje REM-a na izbornu kampanju tokom čitavog prvog meseca njenog trajanja, prekinuto je 1. decembra 2023. godine, kada je televizija Pink u izbornom delu svog jutarnjeg programa prikazala privatni snimak pornografske sadržine narodnog poslanika i kandidata za odbornika u Skupštini grada Beograda, Đorđa Mikića. Savet REM-a reagovao je sazivanjem hitne sednice na kojoj je pokrenut postupak izricanja mere televiziji Pink.¹⁶⁵ U saopštenju za javnost objavljenom istog popodneva navedeno je da je postupak protiv TV Pink pokrenut zbog osnovane pretpostavke da je došlo do povrede odredaba Zakona o elektronskim medijima koje se odnose na zaštitu prava maloletnika i poštovanje dostojanstva ličnosti.¹⁶⁶ REM je, pri tome, konstatovano da je sadržaj emisije "jasno političkog predizbornog karaktera (i kao takav označen)", ali da je "seksualni čin potpuno privatni događaj koji ne može biti doveden u vezu sa prirodom informacije koja se odnosi na politički život, koji je po definiciji javno pitanje". U saopštenju je, takođe, navedeno da će Savet o eventualnim merama zaštite protiv TV Pink odlučivati na narednoj sednici, koja će biti održana u prvoj polovini decembra ove godine. Na dnevni red naredne sednice, održane 8. decembra, ipak nije uvršteno donošenje odluke u ovom slučaju.¹⁶⁷

Nesporno je da je prikazivanjem takvog sadržaja televizija Pink pre svega povredila svoje obaveze koje se odnose na poštovanje dostojanstva i privatnosti ličnosti Đorđa Mikića te da je prekršena zabrana objavljivanja pornografije, kao sadržaja štetnog za maloletnike. Zanimljivo je, međutim, činjenica da je TV Pink deo programa u kome je prikazan sporni sadržaj označio kao izborni program. Ova okolnost značajna je zbog toga što Regulator isključivo u slučajevima kada pružalac medijske usluge povredi svoje obaveze u odnosu na izbornu kampanju ima obavezu da, po donošenju zaključka o pokretanju postupka, meru zaštite pružaocu medijske usluge izrekne u roku od 72 sata. Time što je ovaj slučaj tretiran izvan konteksta izborne kampanje, REM je propustio mogućnost i obavezu da odluku o eventualnom izricanju mere televiziji Pink donese blagovremeno – dok je kampanja i dalje u toku id ok takva mera može pozitivno uticati na promenu ponašanja pružaoca medijske usluge tokom izborne kampanje.

U atmosferi nakažljivosti koju Regulator brižljivo neguje i u ovoj izornoj kampanji, slučaj prikazivanja privatnog snimka opozicionog kandidata na televiziji sa nacionalnom pokrivenošću ne dolazi kao potpuno iznenađenje. Crta je REM-u prijavama pokušala da skrene pažnju na to da je na televiziji Pink u toku izrazito agresivna kampanja protiv opozicionih kandidata - od plasiranja spotova kojima se jednostrano napadaju¹⁶⁸, preko onih u kojima se dehumanizuju¹⁶⁹, pa do spotova u kojima su opozicioni kandidati označeni kao lica koja crtaju metu na čelu predsedniku Republike.¹⁷⁰ Ista televizija je u izbornom programu prikazala gotovo polučasovno obraćanje predsednice Vlade koja je, vodeći kampanju sa pozicije javne funkcionerke, optuživala opoziciju za pripremanje haosa i destabilizaciju

¹⁶⁵ N1, "Eksplicitni snimak na nacionalnoj frekvenciji i najava nastavka: REM reagovao, čeka se kazna", 1. decembar 2023. <https://link.crtars/fc>

¹⁶⁶ Regulatorno telo za elektronske medije, "Pokrenut postupak protiv PMU TV Pink", 1. decembar 2023. <https://link.crtars/fd>

¹⁶⁷ Regulatorno telo za elektronske medije, Dnevni red 472. vanredne sednice, <https://link.crtars/fe>

¹⁶⁸ Prijava Crte protiv TV Pink podneta zbog jednostranih napada na Miloša Jovanovića. <https://link.crtars/ff>

¹⁶⁹ U jednom od takvih slučajeva, Crta je podnela prijavu protiv TV Pink. <https://link.crtars/fg>

¹⁷⁰ Prijava Crte zbog prikazivanja spota opisane sadržine dostupna je na linku: <https://link.crtars/fh>

države ukoliko izgubi izbore.¹⁷¹ Televizija Pink nije se ustručavala ni od [relativizacije genocida u Srebrenici](#) za potrebe izborne kampanje.¹⁷²

Crtine prijave međutim, nisu dovele ni do kakve reakcije Regulatora. Nema podataka o tome da je REM odlučivao o bilo kojoj prijavi koja mu je dostavljena u dosadašnjem toku kampanje, što je posebno zabrinjavajuće ukoliko se ima u vidu okolnost da je novim zakonskim okvirom REM obavezan da po saznanju za učinjene povrede zakona reaguje promptno.

5.3. Nadzorni odbor za izbornu kampanju

Nadzorni odbor za izbornu kampanju je i u drugom izveštajnom periodu zadržao svoju ograničeno proaktivnu ulogu. Prva sednica na kojoj su razmatrane prijave građana održana je 28. novembra. Na njoj su se razmatrale dve prijave od strane građana, od kojih je jedna usvojena i tri predloga podnetih od strane člana Nadzornog odbora dr Slobodana Prvanovića u vezi sa nastupanjem predsednika Republike u medijima, koji su svi odbijeni kao neosnovani. U ovom periodu je održana još jedna sednica, odnosno peta po redu, na kojoj su razmatrane 4 prijave građana i udruženja građana, dok je podneto i 17 drugih predloga od strane članova Nadzornog odbora. Takođe, Odbor je izdao i jedno saopštenje kojim poziva *“sve imaoce javnih ovlašćenja koji odlučuju o raspolaganju javnim prostorijama da obezbede ravnopravan pristup svim izbornim učesnicima pod jednakim uslovima”*¹⁷³, što je jedina aktivnost Nadzornog odbora mimo odlučivanja po prijavama.

¹⁷¹ Crta je REM-u prijavila prikazivanje konferencije za štampu predsednice Vlade u kojoj je ona diskreditovala opoziciju.

<https://link.crtars/fj>

¹⁷² Crta je slučaj prijavila REM-u. <https://link.crtars/fj>

¹⁷³ Dostupno na sajtu Narodne skupštine: <https://link.crtars/k4>

6 PRIJAVE POSMATRAČKE MISIJE CRTE O ZABELEŽENIM NEPRAVILNOSTIMA

Na osnovu prikupljenih informacija dugoročnih posmatrača u ovom periodu, Crta je podnela **67 prijava za različite vrste nepravilnosti u izbornom procesu:**

Podneto je 40 prijava Agenciji za sprečavanje korupcije zbog slučajeva zloupotrebe javnih resursa i javne funkcije i nedozvoljenih aktivnosti političkih stranaka.

Podnete su 22 prijave Regulatornom telu za elektronske medije za slučajeve negativne kampanje i funkcionerske kampanje i **pet prijava Nadzornom odboru** Skupštine Srbije za slučajeve vođenja negativne kampanje.

6.1 Prijave Agenciji za sprečavanje korupcije:

- **Dvadeset i dve prijave podneto je protiv Srpske napredne stranke zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti:**
 - Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - zloupotreba javnih resursa (događaj od 6. novembra, Petrovac na Mlavi, otvaranje asfaltiranih ulica i najava novih radova na infrastrukturi)
 - Korišćenje veb prezentacije Grada Vršca u svrhu promocije stranke i kandidata na listi - zloupotreba javnih resursa (tekst od 4. novembra, promocija kandidata na sajtu Grada Vršca)
 - Korišćenje profila na društvenim mrežama gradonačelnika za promociju stranke - zloupotreba javnih resursa i promocija humanitarnih aktivnosti (objava od 6. novembra na instagram profilima gradonačelnika Čačka sa promocijom humanitarnih aktivnosti stranke)
 - Organizovanje humanitarnih aktivnosti, podela besplatnih paketa i radiološki pregledi - nedozvoljene aktivnosti političke stranke (događaj u Nišu od 6. novembra)
 - Organizovanje humanitarnih aktivnosti deljenjem poklona socijalno ugroženim građanima (događaj od 13. novembra u Beloj Palanci)
 - Organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu besplatnih zdravstvenih pregleda na Novom Beogradu (fotografije o tome objavljene na fejsbuk profilu Srpske napredne stranke pod nazivom "našblok282930" 18. novembra)
 - Organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu besplatnih oftamoloških pregleda (objava na instagram nalogu Srpske napredne stranke na Starom gradu 18. novembra)
 - Organizovanje humanitarne aktivnosti u vidu poklanjanja bele tehnike licu koje boluje od multiple skleroze u Ugrinovcima (objava na instagramu nalogu mesnog odbora Srpske napredne stranke 17. novembra)
 - Organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu besplatne podele ogrevnog drva u Velikom Gradištu (objava na zvaničnoj fejsbuk stranici Velikog Gradišta 16. novembra)

CRTA _____ Drugi presek dugoročnog posmatranja

- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - promotivni spot o rekonstrukciji Doma zdravlja u Velikom Gradištu (objavljen 30. novembra na instagram stranici Srpske napredne stranke u Velikom Gradištu)
- Korišćenje zvaničnog sajta opštine Kula za promociju političke stranke Srpske napredne stranke (objava o poseti Gorana Vesića i Dejana Tomaševića Kuli, 22. novembra)
- Korišćenje instagram naloga potpredsednika Vlade i ministra finansija Siniše Malog za promociju Srpske napredne stranke (objave se odnose na period od 1. - 2. decembra)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - promotivni spot o obnavljanju šetališta i terena u bloku 70 na Novom Beogradu (objava na instagram stranici Srpske napredne stranke MO Savski kej Novi Beograd, 25. novembra)
- Organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu podele paketa sa osnovnim životnim namirnicama u Vranju (objava na instagram stranici Srpske napredne stranke u Vranju, 30. novembra)
- Organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu podele paketa penzionerima u Kučevu (objava na zvaničnom fejsbuk nalogu zamenika predsednika opštine Nenada Mikića, 05. decembra)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - promotivni spot sa logom Srpske napredne stranke o postignućima javne vlasti koji se odnose na pomoć oboleloj deci i starijim licima u Beloj Palanci (objava na fejsbuk stranici Srpske napredne stranke u Beloj Palanci, 30. novembra)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - objavljivanje promotivnih spotova u kojima se kupovina novih medicinskih uređaja i rekonstrukcija vrtića u opštini Babušnica koriste u promotivne svrhe (objava na fejsbuk stranici SNS Babušnica, 8. decembra)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - objavljivanje promotivnog spota u kojem se predstavljaju projekti gradske uprave u promotivne svrhe Srpske napredne stranke (objava na fejsbuk stranici gradskog odbora Srpske napredne stranke u Boru, 9. decembar)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - objavljen promotivni spot u zdravstvenoj ustanovi u ordinaciji odeljenja za oftalmologiju u Loznici u kojem se rekonstrukcija ordinacije koristi za promociju Srpske napredne stranke (objava na fejsbuk stranici Srpske napredne stranke u Loznici, 8. decembar)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - objavljen promotivni spot u kojem se izgradnja i rekonstrukcija vrtića u Petrovcu na Mlavi koristi za promovisanje Srpske napredne stranke (objava na fejsbuk stranici "Srpska napredna stranke Petrovac", 30. novembar)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - objavljen promotivni spot o unapređenju zdravstvene zaštite u Topoli koji je korišćen u svrhu promocije Srpske napredne stranke (objava na fejsbuk stranici "Srpska napredna stranka Topola", 5. decembar)
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - objavljen promotivni spot o unapređenju pedijatrijskog odeljenja u Krepuljinu u cilju promovisanja

CRTA _____ Drugi presek dugoročnog posmatranja

Srpske napredne stranke (objava na fejsbuk stranici Srpske napredne stranke u Žagubici, 8. decembar)

- **Jedna prijava protiv Stranke slobode i pravde zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti:**
 - Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke (promotivni spot Stranke slobode i pravde je snimljen u službenim prostorijama Skupštine grada Beograda i objavljen na društvenoj mreži "X" (Twitter) nalogu Vladimira Obradovića, nosioca izborne liste Srbija protiv nasilja - Dobrica Veselinović - Prof. Dr. Vladimir Obradović" i kandidata za gradonačelnika Grada Beograda)
- **Dve prijave protiv Socijalističke partije Srbije zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti:**
 - Kršenje Zakona o finansiranju političkih aktivnosti u izornoj kampanji-organizovanje i finansiranje aktivnosti humanitarnog karaktera, mogući nezakonit prilog političkoj stranci od strane Ane Grozdanović i eventualno postojanje elemenata krivičnog dela iz Zakona o finansiranju političkih aktivnosti. (Aleksandra Ana Grozdanović je u izornoj kampanji na svom instagram profilu objavila da je delila kafu i čokolade građanima, a novac je dobila od nepoznatog lica i sve je to radila u svrhu promocije političke stranke Socijalistička partija Srbije i Ivica Dačića, kandidata i nosioca liste "IVICA DAČIĆ - PREMIJER SRBIJE". Objavu je repostovao i instagram nalog "sps_vlasotince")
 - Organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu pružanja besplatnih pravnih saveta od strane člana Socijalističke partije Srbije, advokata Tome File, na opštini Savski venac (objava na instagram stranici Socijalističke partije Srbije od 28. novembra)
- **Jedna prijava protiv Srpske narodne partije zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti:**
 - Organizovanje humanitarne aktivnosti u vidu poklanjanja agregata višečlanoj porodici u Vladičinom Hanu (objava na zvaničnom fejsbuk nalogu Srpske narodne partije 27. novembra)
- **Četrnaest prijava zbog zloupotrebe javne funkcije i zloupotrebe javnih resursa kampanje, odnosno kršenja Zakona o sprečavanju korupcije:**
 - Prijava protiv **Aleksandra Vučića, predsednika Republike Srbije**, jer je na predizbornom mitingu u Pirotu održanom 9. novembra najavljen kao predsednik Republike, a da tokom svog obraćanja nije nedvosmisleno predočio javnosti da li iznosi stav predsednika ili stav političke stranke.
 - Prijava protiv **Đorđa Radinovića, predsednika Opštine Stara Pazova**, jer je prilikom stranačke aktivnosti - obilaska pijace u Novoj Pazovi 12. novembra

2023. godine javno pozvao građane da glasaju za Srpsku naprednu stranku, nastupajući pri tome kao javni funkcioner.

- Prijava protiv **Darije Kisić Tepavčević, ministarke za porodicu i demografiju**, jer je prilikom stranačke aktivnosti - obilaska pijace u Novoj Pazovi 12. novembra 2023. godine javno pozvala građane da glasaju za Srpsku naprednu stranku, nastupajući pri tome kao javni funkcioner.
- Prijava protiv **Vladimira Obradovića, člana Privremenog organa Grada Beograda**, zbog korišćenja javnih resursa u svrhu promocije stranke (promotivni spot Stranke slobode i pravde snimljen je u službenim prostorijama Skupštine grada Beograda i objavljen na "X" (Twitter) nalogu Vladimira Obradovića, nosioca izborne liste Srbija protiv nasilja - Dobrica Veselinović - Prof. Dr. Vladimir Obradović" i kandidata za gradonačelnika Grada Beograda).
- Prijava protiv **Gorana Vesića, ministra građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture** i člana političke stranke Srpska napredna stranka jer je 16. novembra 2023. Sa svog zvaničnog instagram naloga ministra građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture promovisao političku stranku SNS i pozivao građane da na predstojećim izborima glasaju za izbornu listu "Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane".
- Prijava protiv **Zlatka Marjanovića, predsednika Privremenog organa opštine Despotovac** i člana političke stranke Srpska napredna stranka, jer je 10. novembra 2023. zvanični jutjub nalog opštine Despotovac koristio za promociju političke stranke SNS, javno predstavljanje izborne liste "Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane" i za pozivanje birača da glasaju za istu listu.
- Prijava protiv **Aleksandra Pajića, predsednika Privremenog organa grada Šapca** i člana političke stranke Srpska napredna stranka, jer je koristio zvanični fejsbuk nalog gradonačelnika grada Šapca, kao i skupove na kojima je učestvovao kao funkcioner, za promociju političke stranke SNS i za javno predstavljanje proglašene izborne liste "Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane", kao i za pozivanje da građani glasaju za tu političku stranku i izbornu listu.
- Prijava protiv **Aleksandre Ćirić, predsednice Privremenog organa opštine Ruma** i članice političke stranke Srpska napredna stranka zbog korišćenja zvaničnog fejsbuk naloga Predsednika opštine Rume promovisala političku stranku SNS i proglašenu izbornu listu "Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane".
- Prijava protiv **Vladana Vasića, predsednika Privremenog organa grada Pirota** i člana političke stranke Srpska napredna stranka, jer je u periodu od 9. do 18. novembra koristio instagram i fejsbuk naloge gradske uprave grada Pirota, kao i skupove na kojima je učestvovao kao funkcioner za promociju političke stranke SNS i proglašenu izbornu listu "Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane".
- Prijava protiv **Gorana Miljkovića, predsednika Privremenog organa opštine Bela Palanka** i člana političke stranke Srpske napredne stranke jer je koristio svoju funkciju predsednika opštine i informacije o korisnicima službe "Pomoć u kući" kojima je imao pristup kao predsednik opštine da bi

podelio poklone socijalno ugroženim licima zajedno sa drugim predstavnicima političke stranke čiji je on takođe član.

- Prijava protiv **Zlatka Marjanovića, predsednika Privremenog organa opštine Despotovac** i člana političke stranke Srpska napredna stranka jer je koristio svoja javna obraćanja i skupove na kojima je učestvovao kao predsednik privremenog organa, kao i zvaničan fejsbuk profil opštinske uprave opštine Despotovac i zvaničan fejsbuk nalog predsednika opštine za promociju političke stranke Srpske napredne stranke i izborne liste “Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane”, kao i za pozivanje birača da glasaju za tu izbornu listu.
- Prijava protiv **Siniše Malog, potpredsednika Vlade, ministra finansija** i člana političke stranke Srpske napredne stranke, zbog korišćenja zvaničnog fejsbuk naloga Ministarstva finansija i instagram i tik-tok naloga u kojima se legitimise kao potpredsednik Vlade i Ministar finansija, a na kojim promovise Srpsku naprednu stranku i izbornu listu “Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane” i poziva birače da glasaju za istu.
- Prijava protiv **Miluna Todorovića, gradonačelnika grada Čačka** i člana političke stranke Srpska napredna stranka, jer je na svom fejsbuk nalogu objavio spot u kojem kao gradonačelnik Čačka prima rođendanske poklone u prostorijama gradske uprave Čačka, a zatim je istim povodom primao i poklone u prostorijama Srpske napredne stranke, čime je zloupotrebio svoju funkciju za promociju te političke stranke.
- Prijava protiv **Damjana Miljanića, predsednika opštine Kula** i člana političke stranke Srpska napredna stranka, zbog korišćenja zvaničnog sajta opštine Kula za promociju Srpske napredne stranke i proglašene izborne liste “Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane”.

Agencija za sprečavanje korupcije je do sada odlučila po 15 od ukupno 40 podnetih prijava. Međutim, donela je 13 rešenja jer je u jednom slučaju jednim rešenjem obuhvaćeno tri prijave. U 7 slučajeva, odnosno u pet slučajeva protiv Srpske napredne stranke¹⁷⁴, u jednom protiv Socijalističke partije Srbije¹⁷⁵ i u jednom protiv Stranke slobode i pravde¹⁷⁶, Agencija je utvrdila da su prijave osnovane i da je došlo do kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti i tim povodom su izrečene mere upozorenja. Međutim, u 8 slučajeva Agencija je utvrdila da su prijave neosnovane, od čega se četiri odnose na Zakon o finansiranju političkih aktivnosti i četiri na Zakon o sprečavanju korupcije.

¹⁷⁴ Slučajevi koji su se vodili protiv Srpske napredne stranke, u kojima je Agencija izrekla meru upozorenja su sledeći: prvi slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog zloupotrebe javnih resursa za promociju stranke na zvaničnom instagram profilu predsednika Privremenog organa u Čačku, kao i za organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu podele paketa porodicama; drugi slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti od strane Saveta za zdravstvo SNS-a u Nišu, treći slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti, odnosno deljenja poklona socijalno ugroženim građanima u Beloj Palanci; četvrti slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti, odnosno poklanjanja uređaja bele tehnike licu koje boluje od multiple skleroze u Ugrinvcima i peti slučaj se odnosi na prijavu protiv SNS-a zbog organizovanja humanitarnih aktivnosti, odnosno zbog podele ogrevnog drva u Velikom Gradištu.

¹⁷⁵ Agencija je u sledećem slučaju izrekla meru upozorenja Socijalističkoj partiji Srbije zbog prijave za organizovanje humanitarnih aktivnosti, odnosno deljenja čokolada i kafe građanima od strane Ane Grozdanović.

¹⁷⁶ Agencija je u sledećem slučaju izrekla meru upozorenja stranci Sloboda i pravda zbog prijave za korišćenja javnih resursa u svrhu promocije političke stranke jer je kandidat Vladimir Obradović snimio promotivni spot u prostorijama Skupštine grada Beograda.

6.2 Prijave Regulatornom telu za elektronske medije

Crta je u dosadašnjem delu izborne kampanje REM-u podnela dvadeset dve prijave: osam protiv TV Pink, tri protiv TV B92, dve protiv televizije Prva i jedna TV Happy dok je jednom prijavom obuhvaćeno preko 30 lokalnih televizija.

Protiv televizije Pink podneto je osam prijava i to zbog:

- Prikazivanja kratkog filma u okviru "Nacionalnog dnevnika" u kome su predstavnici opozicije optuženi da žele da uklone Aleksandra Vučića iz izbornog procesa, što je ilustrovano iscrtavanjem mete na čelu predsednika Republike;
- Prikazivanja sadržaja u kome je opoziciji pripisana odgovornost za komentare koje su na društvenim mrežama protiv članova porodice Vučić upućivali anonimni korisnici, zbog čega su predstavnici opozicije upoređeni sa hijenama;
- Puštanja propagandnog spota u kome je predsednik stranke Novi DSS Miloš Jovanović, između ostalog, optužen za oslobađanje "ubica srpske dece" u nekoliko izdanja Nacionalnog dnevnika;
- Prikazivanja priloga u kome su, zbog kritičkog izveštavanja medija o vladavini Aleksandra Vučića, predstavnici opozicije diskreditovani i bez adekvatne činjenične osnove optuženi za "tempiranje napada" na predsednika, a da im pritom nije data mogućnost da se izjasne o izrečenim navodima;
- Relativizacije genocida u Srebrenici u izbornom programu;
- Prikazivanja gotovo polučasovnog obraćanja predsednice Vlade u Nacionalnom dnevniku, koja je, vodeći kampanju sa pozicije javne funkcionerke, optuživala opoziciju za pripremanje haosa i nereda ukoliko izgube izbore, pri čemu TV Prva nije preduzela korake da takvu kampanju ne prenosi u svom programu;
- Uključenja uživo u centralnu informativnu emisiju, i to u deo programa koji nije obeležen kao izborni, predsednika Vučića u momentu kada je potpisivao podršku izbornoj listi koja nosi njegovo ime. Vučiću je omogućeno da u dvadesetominutnom obraćanju vodi negativnu kampanju protiv opozicije i promoviše izbornu listu čiji je nosilac, pri čemu takav tretman nije omogućen nijednoj drugoj izbornoj listi;
- Prikazivanja u izbornom programu aktivnosti Aleksandra Šapića kao predsednika Privremenog organa grada Beograda u svrhu izborne promocije njega kao kandidata za gradonačelnika Beograda na listi "Aleksandar Vučić- Beograd ne sme da stane".

Protiv televizije Prva podnete su tri prijave, zbog:

- Prikrivenog prikazivanja izbornog u vidu informativnog programa i propuštanja da se učesnicima izbora obazbedi zastupljenost bez diskriminacije: U deo emisije Vesti televizije Prva koji nije bio obeležen kao izborni, uživo uključen predsednik Vučić u momentu kada je potpisivao podršku izbornoj listi koja nosi njegovo ime. U desetominutnom obraćanju, Vučić je vodio negativnu kampanju protiv opozicije a TV Prva nije preduzela korake da takvu kampanju ne prenosi u svom programu;
- Prikrivenog prikazivanja izbornog u vidu informativnog programa i omogućavanja vođenja negativne kampanje protiv učesnika izbora: Gostujući u centralnoj informativnoj emisiji "Vesti" u svojstvu predsednika Republike, predsednik Republike je, na inicijativu voditelja, promovisao sopstvenu izbornu listu i vodio negativnu

CRTA _____ **Drugi presek dugoročnog posmatranja**

kampanju protiv ostalih učesnika izbora, a pružalac medijske usluge nije prekinuo takvo obraćanje;

- Povrede zabrane da se 30 dana pre izbora ne sme izveštavati o događajima organizovanim povodom otvaranja infrastrukturnih projekata ako tim događajima prisustvuju javni funkcioneri koji su istovremeno kandidati na izborima: U izbornom delu Vesti u više navrata izveštavano je o događajima povodom različitih rekonstrukcija kojima je u svojstvu predsednika Privremenog organa grada Beograda prisustvovao Aleksandar Šapić.

Protiv TV B92 Crta je podnela četiri prijave i to zbog:

- Propuštanja da se učesnicima izbora obezbedi zastupljenost bez diskriminacije: Izveštavajući o prikupljanju potpisa podrške različitih izbornih lista B92 je u privilegovanoj poziciji stavio listu "Aleksandar Vučić- Srbija ne sme da stane" budući da je isključivo njenim predstavnicima omogućeno da se direktno obrate gledaocima;
- Prikrivenog prikazivanja izbornog u vidu informativnog programa: Omogućavanja predsedniku Republike da, u svojstvu javnog funkcionera, promoviše izbornu listu čiji je nosilac;
- Povrede zabrane da se 30 dana pre izbora ne sme izveštavati o događajima organizovanim povodom otvaranja infrastrukturnih projekata ako tim događajima prisustvuju javni funkcioneri koji su istovremeno kandidati na izborima: U izbornom delu Vesti u više navrata izveštavano je o događajima povodom različitih rekonstrukcija kojima je u svojstvu predsednika Privremenog organa grada Beograda prisustvovao Aleksandar Šapić.
- Izveštavanja o javnom skupu organizovanom povodom otvaranja ekspoziture Banke Poštanska Štedionica u Banji Koviljači kojem je prisustvovao član Privremenog organa grada Loznice koji je istovremeno i kandidat na listi "Aleksandar Vučić - Loznica ne sme da stane".

Protiv TV Happy Crta je podnela tri prijave i to zbog

- Prikrivenog prikazivanja izbornog u vidu informativnog programa i omogućavanja vođenja negativne kampanje protiv učesnika izbora: U ekskluzivnom gostovanju predsednika Republike, povodom njegove zvanične posete Parizu, omogućeno je predsedniku da promoviše listu čiji je nosilac i da diskredituje ostale učesnike izbora;
- Prikazivanja političke oglasne poruke izborne liste "Ivica Dačić - Premijer Srbije" u kojoj se napadaju kandidati sa drugih izbornih lista;
- Izveštavanja o javnom skupu organizovanom povodom otvaranja ekspoziture Banke Poštanska Štedionica u Banji Koviljači kojem je prisustvovao član Privremenog organa grada Loznice koji je istovremeno i kandidat na listi "Aleksandar Vučić - Loznica ne sme da stane".

Po jednu prijavu Crta je podnela protiv TV Studio B, TV Trstenik i TV Pančevo. Ove tri televizije prikazale su identične priloge u kojima su izrazito negativnoj kritici i omalovažavanju izvrnuti Dragan Đilas, kandidat na izbornoj listi „Srbija protiv nasilja“ i Miloš Jovanović, kandidat na listi „Dr Miloš Jovanović – Nada za Srbiju“.

Prijava je podneta i **protiv trideset lokalnih televizija** koje su u celini ili delimično prenosile mitinge Srpske napredne stranke u Leskovcu, Pirotu, Smederevu i Beogradu pri čemu skupove ostalih učesnika izbora nisu prikazivale na sličan način i uporedivom trajanju.

REM nije postupao ni po jednoj Crtinoj prijavi.

6.3. Prijave Nadzornom odboru za izbornu kampanju

Crta je podnela pet prijava Nadzornom odboru:

- Prijava podneta protiv političke stranke Srpske napredne stranke i člana Predsedništva stranke Miloša Terzića zbog vođenja negativne kampanje sa zvaničnog naloga Srpske napredne stranke na društvenim mrežama, protiv izbornog kandidata Zdravka Ponoša čime je narušen moralni integritet izbornog kandidata.
- Prijava podneta protiv političke stranke Srpske napredne stranke i pružaoca medijske usluge TV Kraljevo zbog emitovanja saopštenja ove političke stranke u kojem je korišćen govor mržnje i kojim je vođena negativna kampanja protiv proglašene izborne liste "LOKALNI FRONT - Predrag Voštinić".
- Prijava podneta protiv člana političke stranke Srpska napredna stranka gospodina Vladimira Orlića i pružaoca medijske usluge - Televizije Pomoravlje, zbog vođenja negativne kampanje protiv drugih izbornih kandidata.
- Prijava podneta protiv člana političke stranke Srpske napredne stranke i kandidata na izornoj listi "Aleksandar Vučić - Srbija ne sme da stane", gospodina Vladimira Đukanovića zbog vođenja negativne kampanje u medijima protiv predstavnika opozicije.
- Prijava protiv političke stranke Srpske napredne stranke zbog izdavanja zvaničnog saopštenja kojim je vođena negativna kampanja protiv predstavnika opozicije.

Nadzorni odbor za izbornu kampanju je do sada razmotrio dve prijave koje je podnela Crta. Povodom prve prijave protiv Miloša Terzića i političke stranke Srpske napredne stranke zaključio je da se u datom slučaju ne radi o mediju u skladu sa članom 37. Zakona o javnom informisanju i medijima, dok je za drugu prijavu protiv političke stranke Srpske napredne stranke i TV Kraljevo zaključio da se saopštenje, koje je predmet prijave, odnosi na lokalne izbore, a ne na parlamentarne, te iz tog razloga Nadzorni odbor se ne smatra nadležnim, ali jeste apelovao da se dato saopštenje ukloni.

METODOLOGIJA

Crta u svojstvu nezavisne domaće posmatračke misije prati celokupan izborni proces vanredni parlamentarnih i beogradskih izbora 2023. godine, po međunarodnim standardima za nestranačko i nepristrasno posmatranje izbora: Deklaraciji o principima za međunarodno posmatranje izbora,¹⁷⁷ Kodeksu ponašanja za međunarodne posmatrače izbora, Deklaraciji o principima za nepartijsko posmatranje izbora od strane građanskih organizacija¹⁷⁸ i Kodeksu ponašanja za nepartijske posmatrače.

Metodologija posmatranja izbora obuhvata tri perioda: pre izbornog dana (dugoročno posmatranje), posmatranje izbornog dana (kratkoročno posmatranje), i treći period nakon izbornog dana do proglašenja konačnih rezultata izbora (dugoročno posmatranje). Metodologija posmatranja tokom svake faze omogućava Posmatračkoj misiji Crte da na dnevnom nivou prikuplja i obrađuje relevantne informacije o kampanji koja je vođena za parlamentarne izbore, kao i o kampanji za izbor odbornika Gradske skupštine Grada Beograda. Pravni tim Posmatračke misije Crte prati sve sednice Republičke izborne komisije i Gradske komisije Grada Beograda, i prikuplja informacije o radu lokalnih izbornih komisija, što omogućava sveobuhvatan uvid u organizovanje i sprovođenje izbora, kao i procesne i pravne postupke u zaštiti izbornog prava, postupke ponavljanja izbora, i utvrđivanje konačnih rezultata.

Metodologija dugoročnog praćenja izborne kampanje

Posmatračka misija Crte od 1. novembra 2023. godine sprovodi sistematično terensko posmatranje izborne kampanje, rada izborne administracije, monitoring medija i društvenih mreža, kao i desk istraživanja specifičnih tema u izborima, kako bi izveštavala javnost o atmosferi i glavnim karakteristikama kampanje za parlamentarne i beogradske izbore zakazane za 17. decembar.

Terensko posmatranje izbora

Od 1. novembra 2023. godine, terenski tim dugoročnih posmatrača, obučen po najvišim standardima, bio je raspoređen da svakodnevno prati atmosferu i tok izborne kampanje iz 168 gradova i opština u Srbiji, što je Crti omogućilo jednak pristup informacijama o toku i trendovima izbornog procesa za teritoriju cele zemlje. Način prikupljanja i verifikacije podataka obezbedio je Posmatračkoj misiji sveobuhvatan uvid u događaje koji su obeležili izbore na sva tri nivoa, sa jednakim fokusom na praćenju ponašanja vladajućih stranaka, kao i vanparlamentarnih, odnosno opozicionih stranaka. Terensko posmatranje je obuhvatilo i praćenje aktivnosti javne vlasti, institucija, svih javnih funkcionera i nosilaca drugih javnih pozicija koji su neposredno izabrani, kako na republičkom, tako i na pokrajinskom i lokalnom nivou. Od početka posmatranja do 17. decembra, primljeno je i obrađeno je više od 4500 izveštaja posmatrača.

¹⁷⁷ National Democratic Institute, "Declaration of Principles for International Election Observation and Code of Conduct for International Election Observers", 27. oktobar 2005, <https://link.crtars/6z>

¹⁷⁸ National Democratic Institute, "Declaration of Global Principles for Nonpartisan Election Observation and Monitoring by Citizen Organizations and Code of Conduct for Nonpartisan Citizen Election Observers and Monitors", 3. april, 2012, <https://link.crtars/70>

Monitoring medija

Posmatračka misija Crte je 1. novembra 2023. godine počela praćenje rada televizija s nacionalnom pokrivenošću. Cilj je bio da se omogući uvid u prisutnost političkog pluralizma u medijima i u nivo medijske profesionalnosti u odnosu na sve aktere na političkoj sceni. Crtini posmatrači, obučeni po najvišim međunarodnim standardima za posmatranje medija u izbornom procesu, posmatrali su sve televizije sa nacionalnom pokrivenošću: RTS 1, TV Pink, TV Prva, TV Happy i TV B92. U fokusu posmatranja su bili celokupni programi u udarnom vremenu televizija (proširenom "prajm-tajmu" od 17.30 do 24.00) u kojima su se pojavljivali ili spominjali politički akteri.

Zastupljenost političkih aktera se merila beleženjem osnovne jedinice merenja - sekundama koje je svakom političkom akteru posvetila svaka posmatrana televizija. Tonalitet političkih aktera se određivao na trostepenoj skali od negativnog do pozitivnog. Negativan tonalitet odražava napadanje ili nepovoljno izveštavanje o političkom akteru, neutralan tonalitet iznošenje činjenica bez napadačkog ili afirmativnog izveštavanja, dok pozitivan tonalitet odražava afirmativno i navijačko izveštavanje o političkom akteru. Merene su sekunde koje su politički akteri imali u aktivnoj i pasivnoj ulozi. U aktivnoj ulozi politički akter je prisutan u video-tonskom obraćanju iz prvog lica, dok u pasivnoj o političkom akteru govore novinari, voditelji, prezenteri ili drugi učesnici programa. Detaljnu metodologiju posmatranja medija možete pročitati na sajtu Crte.¹⁷⁹

O POSMATRAČKOJ MISIJI CRTE

Crta je nezavisna, nestranačka organizacija civilnog društva posvećena razvoju demokratske kulture i građanskog aktivizma. Kreiranjem predloga javnih politika, zastupanjem principa odgovornog ponašanja vlasti i državnih institucija i edukacijom građana o njihovim političkim pravima Crta se zalaže za uspostavljanje vladavine prava i razvoj demokratskog dijaloga.

Od 2016. godine Crta se bavi posmatranjem izbora na nacionalnom i lokalnom nivou. Crta koordinira rad mreže "Građani na straži," koja broji više hiljada građana osposobljenih da nadziru regularnost glasanja. Kontinuirana borba za unapređenje uslova za poštene i slobodne izbore je kičma svih Crtinih aktivnosti.

Crta izbore posmatra u skladu sa međunarodnim standardima i pravilima građanskog posmatranja. Crta je od 2016. godine pratila sve nacionalne (parlamentarne i predsedničke), i beogradske izbore kao i lokalne izbore u Zaječaru i Pećincima 2017. godine, u Lučanima 2018. godine.

Crtini nalazi i preporuke iz prethodnih izbornih procesa komplementarni su sa nalazima i preporukama međunarodne posmatračke misije OEBS/ODHIR. Zbog poštovanja međunarodnih standarda za nezavisno, građansko posmatranje izbora Crta je članica

¹⁷⁹ Crta, "Metodologija monitoringa medija političkog pluralizma", <https://link.crta.rs/3c>

CRTA _____ Drugi presek dugoročnog posmatranja

Evropske mreže organizacija koje se bave posmatranjem izbora ([ENEMO](#)) kao i Globalne mreže organizacija koje se bave posmatranjem izbora ([GNDEM](#)).

Za više informacija kontaktirajte Jovanu Đurbabić na e-mail: jovana.djurbabic@crt.rs